

رشد

آموزش جغرافیا

سال یازدهم - بهار ۱۳۷۶ - شماره ۴۳ - بها ۱۵۰ تومان

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش

رشد آموزش جغرافیا ۴۳

سال یازدهم — بهار ۱۳۷۶ — شماره مسلسل ۴۳

نشریه گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی

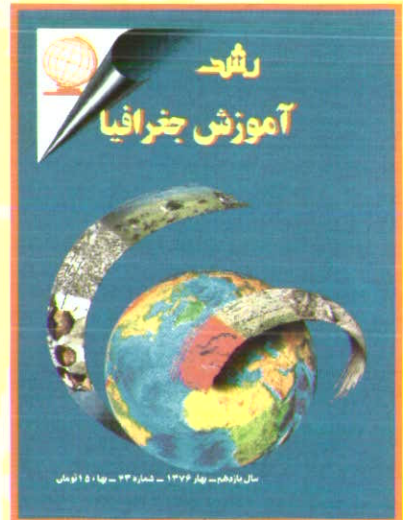
نشانی: تهران — ابتدای ایرانشهر شمالی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی، صندوق

پستی ۳۶۳ — ۱۵۸۵۵ تلفن سردبیری: ۴ — ۸۳۹۲۶۲ و ۹ — ۸۸۳۱۱۶۰، داخلی ۲۴۴

نشانی مرکز توزیع: تهران — جاده ابعلی، خیابان سازمان آب، بیست‌متری خورشید تلفن

۷۳۳۳۱۹۲ — ۷۳۳۵۱۱۰

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

تصویر روی جلد از گزارش سالیانه مؤسسه بین‌المللی

بررسیهای فضایی و علوم زمین (I.T.C)، هلند.

INTERNATIONAL INSTITUTE
FOR AEROSPACE SURVEY
AND EARTH SCIENCES (I.T.C.)

سردبیر: دکتر حسین شکویی

مدیر داخلی: سیاوش شایان

تولید: اداره کل چاپ و توزیع کتابهای درسی

رسام: هدیه بندار

صفحه‌آرا: علی نجمی

طراح جلد: فرید فرخنده‌کیش

ناظر چاپ: محمد کشمیری

هیئت تحریریه: دکتر حسین شکویی، دکتر بهلول علیجانی، دکتر مصطفی مؤمنی،

مهدی چوبینه، منصور ملک‌عباسی، سیاوش شایان و ناهید فلاحیان

مشاورین این شماره: دکتر رهنمایی، دکتر فرج‌زاده، دکتر افتخاری، مهندس مکبری، دکتر محمودی

فهرست

۳	بهلول علیجانی	امیدها در جغرافیای ایران
۴	ترجمه ناهید فلاحیان	موضوعات جهانی روزگار ما
۱۴	سیاوش شایان	گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی درسی و آموزش جغرافیا (قسمت پنجم)
۱۹	فضیله خانی	روشها و تکنیکهای کارا در برنامه‌ریزی توسعه یکپارچه مناطق
۲۹	عبدالحمید نظری	محل‌بندی قومی شهر گنبدکاووس
۳۴	عبدالامیر کرم	مدیریت اکوسیستم‌های ناپایدار
۳۸	حسن افراخته	مسائل ناشی از توسعه شهری در ایران مطالعه موردی زاهدان
۴۳	محمود معافی	آشنایی با سرزمین هند
۴۹	منصور ملک‌عباسی	طرح بازدید علمی درس جغرافیا در آموزشگاهها
۵۵	مهدی چوبینه	اخبار جغرافیایی
۶۰	حسین حاتمی‌نژاد	مروری بر مجلات و کتب جغرافیایی خارجی
۶۳	سعید بختیاری	آشنایی با کشورها / بنگلادش
۶۵		توضیحی بر یک مقاله

مجله رشد آموزش جغرافیا سه شماره در سال تحصیلی به منظور اعتلای دانش دبیران و دانشجویان جغرافیا و سایر علاقه‌مندان منتشر می‌شود / استادان و پژوهشگران، دبیران، مربیان علاقه‌مند می‌توانند مقالات خود را برای چاپ در اختیار این مجله بگذارند / مقالات بر یک روی کاغذ و با خط خوانا نوشته شود / مشخصات دقیق نویسنده و میزان تحصیلات و تجربه و آدرس وی در مقاله درج شود / اولویت با چاپ مقالاتی است که در جهت آموزش جغرافیا نوشته شده باشد / مجله رشد جغرافیا از چاپ سایر مقالاتی که نویسندگان آن مقاله تکراری به مجله ارسال نمایند نیز خودداری خواهد نمود / شایسته است که مقالات ارسالی حداکثر حدود ۱۵ صفحه دستنویس بوده و مقالات ترجمه شده با مقاله اصلی همراه باشد / منابع مقاله به‌طور کامل در پایان آن ذکر شود / مجله در رد، قبول، ویرایش و تلخیص مقالات رسیده آزاد است / مقالات رد شده عودت داده نمی‌شود / مقالات درج شده الزاماً مبین نظر گروه جغرافیا و هیئت تحریریه مجله نیست. نقل مطالب با ذکر مأخذ آزاد است.

امیدها در جغرافیای ایران

می‌شوند و بلافاصله پس از فراغت از تحصیل به‌عنوان افرادی شایسته در مراکز پژوهشی و برنامه‌ریزی و اداری جذب می‌شوند که نمونه بارز آن فارغ‌التحصیلان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری است.

۲- مراکز پژوهشی و مشاوره‌ای متعددی در سراسر کشور توسط فارغ‌التحصیلان و دانشجویان جغرافیا تأسیس شده است که طرح‌های منطقه‌ای و ملی انجام می‌دهند.

۳- آزمایشگاه‌های جغرافیا در اکثر دانشگاه‌ها به ابزار پیشرفته پردازش داده‌های رقومی و تصویری مجهز است و دانشجویان در رشته‌های تخصصی خود آموزش فنی و تحلیلی مطلوبی می‌بینند به طوری که پس از اتمام دوره تحصیل در حل مسایل محیط موفق می‌باشند.

۴- اساتید و دانشجویان جغرافیا همکاری بسیار نزدیکی با مراکز و نهادهای علمی و اداری دیگر مانند جهاد سازندگی، شهرداری، ارتش و سپاه، وزارت امور خارجه، وزارت مسکن، وزارت کشاورزی، مرکز سنجش از دور ایران، سازمان هواشناسی و... دارند و پروژه‌های تحقیقاتی مشترکی را انجام می‌دهند.

آری، واقعیت این است که جغرافیای ایران زندگی جدیدی را آغاز کرده و روح تازه‌ای یافته است. فارغ‌التحصیلان امروزی جغرافیا تنها به تدریس چشم ندوخته‌اند بلکه خود را برای بازار کار آماده می‌کنند. آنها امیدوارند و می‌دانند که اگر کمی در دوران تحصیل تلاش کرده و توانایی و تخصص پیدا کنند، می‌توانند پس از فراغ از تحصیل خدمات ارزنده‌ای انجام دهند. البته این تحول عظیم ممکن نمی‌شد مگر بر اثر تلاش و همکاری صمیمانه استادان، دبیران و دانشجویان جغرافیا. ادامه این روند هم تلاش آنها را لازم دارد. بدین جهت از همه اساتید محترم، دبیران ارجمند، و دانشجویان عزیز جغرافیا می‌خواهیم که به تلاش‌های خود ادامه دهند و ما را هم یاری نمایند و نظرات خود را در زمینه‌های مختلف پیشرفت علم جغرافیا به ما منعکس نمایند. بسیاری کسانی که در مکانی دور افتاده کارها و تجاری ارزنده در زمینه پیشرفت علم جغرافیا یا آموزش آن انجام داده‌اند و با انعکاس این تجربه‌ها و کارهای علمی خود در مجله دیگران را هم در این راه تشویق و راهنمایی خواهند کرد.

به امید روزی که همه ما بتوانیم زندگی خود را براساس شناخت کامل محیط زندگی خود و قوانین و فرآیندهای جغرافیایی تنظیم کنیم که در آن صورت هم انسان به آرامش روحی خواهد رسید و هم محیط از همه خسارتها و آلودگیها در امان خواهد بود.

بهبول علیجانی

یکی از اهداف مهم مندرج در شماره اول مجله رشد آموزش جغرافیا آشنا نمودن جامعه جغرافیایی ایران با علم جغرافیا و تازه‌های آن می‌باشد. اگر چه در سرمقاله‌های شماره‌های بعدی سعی فراوان بر شناساندن این علم شده است ولی توجه چندانی بر تحلیل وضعیت کنونی جغرافیای ایران نشده است. در صورتی که علم جغرافیا در دوران بعد از انقلاب فرهنگی جهش چشمگیری داشته است و به گفته بعضی از پیشروان این علم جغرافیای جدیدی بوجود آمده است. البته این تازه‌گی بیشتر شامل وضعیت جغرافیدانان ایران می‌شود تا خود علم جغرافیا. جغرافیدانان ایران به علم خود بازنگریسته و تفکری عمیق درباره آن انجام داده‌اند و ماهیت واقعی علم جغرافیا بر همگان آشکار گشته است. جغرافیا جایگاه اصلی خود را در شناخت محیط و راهنمایی انسان در بهره‌برداری بهینه از منابع محیط پیدا کرده است. از همه مهمتر اینکه در همه مطالعات جغرافیایی، روش واحد علمی به کار گرفته می‌شود و جغرافیدانان در شناخت محیط یا مکان جغرافیایی ابتدا پدیده‌ها، فرایندها و اجزای تشکیل دهنده محیط را شناسایی و فراوانی آنها را اندازه‌گیری می‌کنند. در نتیجه پدیده غالب که در واقع نمود غالب یا کل منطقه است مشخص می‌شود. با مطالعه رابطه بین پدیده‌ها، فرآیند برتر شناسایی می‌گردد. براساس این شناخت‌های اولیه، وضع موجود محیط اصلاح شده و برای بهره‌برداری آینده برنامه‌ریزی می‌شود.

همه دانشجویان جغرافیا در شناخت و تحلیل محیط جغرافیایی از روشهای کمی و عددی در سطوح مختلف استفاده می‌کنند و کامپیوتر همانند نقشه و عکسهای هوایی و ماهواره‌ای جزو ابزارهای اصلی مطالعات جغرافیایی به‌شمار می‌رود. رواج یافتن نگرش سیستمی در مطالعات جغرافیایی و محیطی سبب شده است که جغرافیدانان ناحیه را به صورت یک مجموعه مرتبط و کل بنگرند و در پردازش و تجزیه و تحلیل ترکیبی آن از روشهای آماری چند متغیره و کامپیوتر استفاده کنند. در این راستا استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) جایگاه ویژه خود را در بین جغرافیدانان ایران پیدا کرده است.

جغرافیدانان ایران به جهت داشتن اطلاعات جامع و کافی در تمام جنبه‌ها و ویژگیهای طبیعی و انسانی مکان، به‌عنوان متخصصین ذیصلاح در امر برنامه‌ریزی توسعه و عمران محیط شناخته شده‌اند و در جامعه علمی ایران از مقبولیت خاصی برخوردارند.

نشانه‌های این دگرگونی در نگرش و توانمندی جغرافیدانان ایران در همه زمینه‌ها آشکار است از جمله:

۱- دانشجویان جغرافیا در زمینه‌های مهم و مورد نیاز جامعه تربیت

راه حل‌ها و کاربرد دانش بدست آمده بوده است. این در حالی است که «برخلاف برداشتهای سنتی از علوم، نیروی محرکه علوم جدید نیازهای اجتماعی است و نه نظریه‌های علمی... در جوامع امروزی نیازهای جدید اجتماعی مطرح هستند. برنامه‌های درسی باید مطابق با نیازهای جدید اجتماعی طراحی و برنامه‌ریزی شوند. راه علاج بیماری ایدز، بدست آوردن منابع انرژی جدید، بهبود سیستم‌های ارتباطی و غیره از جمله نیازهایی هستند که تأمین آنها نیاز به آگاهی و آمادگی افراد جامعه دارد... این ضرورت مستلزم پذیرش مواجهه با مجموعه پیچیده روابط تعاملی میان علوم، تکنولوژی، جامعه، تعلیم و تربیت و امور انسانی است...».

نوشته حاضر به معرفی یکی از جدیدترین متون درسی می‌پردازد که می‌تواند به‌عنوان یک الگوی محتوایی مورد استفاده برنامه‌ریزان درسی در راستای حرکت به سمت یک تحول بنیادی در آموزش جغرافیا قرار بگیرد و علاوه بر ایجاد انگیزه و ابتکار در معلمان جوان و متعهد جغرافیا، بعضی تحولات و تلاشهای نوین جهانی و اظهار نظرها و بینیه‌های معاصر را در زمینه آموزش جغرافیا به آنها معرفی نماید.

کتاب «موضوعات جهانی روزگار ما»^۱ که برای نخستین بار در سال ۱۹۹۵ از سوی انتشارات دانشگاه کمبریج منتشر شده است مجموعه‌ای بین‌المللی از مطالعات موردی است که به بررسی مسائل جغرافیایی رایج کنونی و چشم‌اندازهای آینده می‌پردازد. ویراستار کتاب، جغرافیدان استرالیایی دکتر جان لیدستون از این طریق جغرافیدانان سراسر دنیا را برای پدید آوردن یک متن درسی واقع‌گرایانه بین‌المللی گرد هم آورده است. فصل‌های مختلف کتاب راه‌حل‌های مثبت را در پاسخ به موضوعات خاص در کشورهای مختلف مورد بررسی قرار داده است. این مطالعات موردی می‌تواند مورد علاقه و استفاده دانش‌آموزان سراسر دنیا در مدارس متوسطه در سطوح پیشرفته و یا دوره‌های پیش‌دانشگاهی که جغرافیا تدریس می‌شود قرار بگیرد.

در عصر یک روز، گروهی از معلمان و

«موضوعات جهانی روزگار ما»

معرفی یک الگوی محتوایی

نایید فلاحیان

ایده‌آلهایی فراهم می‌نماید»^۲. متأسفانه چنین ایده‌آلهایی در وضعیت فعلی آموزش جغرافیا در بسیاری از کشورها و منجمله کشور ما مورد غفلت قرار گرفته است و معلمان به اجرای متون درسی نسخه شده و ارزشیابی از طریق هنجارهای استاندارد بیش از پیش وابسته شده‌اند و زمان زیادی در خدمت بوروکراسی آموزشی صرف می‌شود و نتیجه این امر عدم مشارکت و کاربرد صحیح دانش جغرافیا در آموزش و پرورش فردی و اجتماعی، بیگانگی دانش‌آموزان با مسائل و نیازهای اجتماعی، تأکید صرف بر اطلاعات و محفوظات و فقدان پرورش مهارت‌ها و شیوه‌های تفکر خلاق در جستجوی

«درس جغرافیا توان پرورش درک و فهم نوجوانان را از جایگاهشان در دنیا دارد و از این رو به شکل بخشیدن به هویت آنها کمک می‌کند. تحصیل جغرافیا می‌تواند نوجوانان را به دریافت ساختارها و فرآیندهایی که یاری رساننده یا بازدارنده توسعه هستند قادر سازد و همچنین می‌تواند تعهد، داوری اجتماعی، حفاظت، مشارکت و اشکال انتقادی شهروندی را که به موجب آن، آنها بتوانند درصدد نگهداری و حفاظت و یا تغییر این ساختارها و فرآیندها برآیند و در نتیجه به ایجاد یک دنیای بهتر کمک کنند پرورش دهد... منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا (IGU 1995) یک بیانیه جامع و فراگیر از چنین

مدرسان جغرافیا از آفریقا، امریکای جنوبی، استرالیا، اروپا، انگلستان و هلند که در اجلاس کمیسیون آموزش جغرافیای اتحادیه بین‌المللی جغرافیا در سیدنی گردهم آمده بودند درباره کارهایشان و امیدواری‌شان به خلق یک دنیای بهتر با یکدیگر گفتگو نمودند. آنها با یکدیگر توافق داشتند که درک ناچیزی از آنچه که در دیگر کشورها وقوع می‌یابد دارند و بسیاری از اطلاعات آنها از طریق منابع واسطه‌ای حاصل می‌شود که نتیجه آن بدست دادن یک دید بسیار یکجانبه از زندگی است. این گروه احساس کردند که بسیاری از این تصورات واسطه‌ای، مشوق امید بخشیدن به دانش‌آموزانشان نبوده است و توافق نمودند که در یک کتاب درسی، هر یک از نویسندگان نمونه‌ای از آنچه که از طریق مسائل مختلف جهانی کشورهایشان را تحت تأثیر قرار داده است و عملکردهای مثبتی را که می‌توانند به منظور جستجوی راه‌حل‌ها بکار گرفته شوند به نمایش بگذارند. کتاب فوق حاصل چنین نشست و توافقی بوده است.

پروفسور دکتر هارتویگ‌هاپریش رئیس کمیسیون بین‌المللی آموزش جغرافیای اتحادیه بین‌المللی جغرافیا در دیباچه‌ای که بر کتاب نوشته است می‌گوید: «من انتشار این کتاب را که همه جنبه‌های منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا را فراهم می‌نماید تبریک می‌گویم. در مواجهه با هم‌اوردجویی‌های رایج کنونی، بسیار دلگرم‌کننده است که می‌بینیم جان لیدستون موفق شده است مؤلفینی از سراسر دنیا بیابد که نه فقط برای تحلیل و نقد مسائل کنونی و آینده بر روی «سفینه زمین» ما بلکه در ارائه ایده‌ها، دیدگاهها و راهبردها برای رویارویی با مسائل غامض و دشوار دهکده کوچک جهانی با آمادگی و توانایی و تعهد سهیم شوند. این مؤلفین که همه قاره‌های دنیا را در معرض نمایش قرار می‌دهند به‌طور بین‌المللی شناخته شده‌اند. آنها به نوجوانان ما فرصت افزایش دانش بین‌المللی، شایستگی و مشارکت در طیف وسیعی از مسائل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و محیطی در دنیای مشترک و همچنین فرصت مواجه شدن با آینده را با اطمینان و امیدواری، ارائه می‌دهند. شاید این اثر به تفاهم

بیشتر و صلح و آشتی میان مردم از یکسو و بین موجودات انسانی و محیط طبیعی از دیگر سو منجر شود.»

کتاب فوق در بیست فصل تنظیم شده است که عناوین مطالعات موضوعی آن عبارتند از: نگرش مثبت به جهان - آمازون دورنمایی از برزیل - فقر و ثروت در نیجریه، اتصال بین یک شکاف - جمعیت چین - پیکار بر علیه گرسنگی در هند - شهرنشینی در بنگلادش - شهرنشینی در برزیل - توسعه در بوتان، خوب یا بد؟ - حفاظت از خاکهای استرالیا - سدها، مخاطرات طبیعی - یک فرودگاه جدید در هنگ کنگ - آلودگی صنعتی در تایوان - بلغارستان، یک تقاطع جغرافیایی - تجارت الماس، دنیای ثروت، دنیای فقر - مقابله با باران اسیدی در فنلاند - کنترل ترافیک جاده‌ای در سنگاپور - سیلاب‌های گذشته، درک اثرات گلخانه‌ای - هلند و گرم شدن کره زمین - انرژی مسئله همیشگی جهانی - تغییر شیوه‌های زندگی در اروپا: صنایع زغال و فولاد.

فصل اول کتاب تحت عنوان نگرش مثبت به جهان توسط جان لیدستون نوشته شده است. این فصل یک دورنمای کلی از وضعیت جهان و مسائل و موضوعات رایج و همچنین شیوه استفاده از کتاب و توصیه‌هایی به دانش‌آموزان را شامل می‌شود که مهم‌ترین عنصر آن تأکید بر امیدواری البته توأم با واقع‌بینی و ایجاد انگیزش و روحیه کنجکاوی است. نظر به اهمیت فصل اول کتاب، در این نوشته عمدتاً مباحث این فصل مطرح و سپس نمونه‌هایی از سایر فصول مورد بررسی اجمالی قرار می‌گیرد.

الف - امیدواری و انگیزش

در فصل اول کتاب بعضی از مهم‌ترین موضوعات کنونی جهانی بر روی نقشه جهان‌نما به تصویر کشیده شده است. به نظر لیدستون بعضی از این موضوعات برخی کشورها را بیشتر تحت تأثیر قرار داده و در بعضی از کشورها ملموس‌تر از بقیه است. معهداً همه آنها جدی و درخور توجه می‌باشند. وی می‌نویسد: بیشتر اخبار و وقایعی که از طریق روزنامه‌ها و تلویزیون به ما می‌رسد چنین می‌نمایند که جهان در وضعیتی

آشفته است. بسیاری از مردم در برابر سیل اطلاعات مربوط به مشکلات محیطی و اجتماعی می‌پرند که آیا اصولاً به هیچ‌وجه آینده‌ای وجود خواهد داشت؟ با اینکه همه موضوعات به تصویر کشیده شده در نمودار اهمیت زیادی دارند و نباید مورد غفلت قرار گیرند اما واقعیت اینجاست که وضعیت دنیا بهتر از قبل شده است. بعضی از مثالهایی که در این باره می‌توان آورد عبارتند از: کنترل امراض: آبله یک قاتل مهلک در جهان بود اما در ۱۹۷۹ سازمان بهداشت جهانی اعلام نمود که به طور کلی ریشه‌کن شده است. تعداد بسیار کمی از مردم امروزه بر اثر آنفلوانزا می‌میرند در حالیکه در سال ۱۹۱۸ بیست میلیون نفر در جریان یک آنفلوانزای اپیدمیک جان خود را از دست دادند.

ثروت: این واقعیت دارد که امروزه ۷۵۰ میلیون نفر که ۲۰ درصد جمعیت دنیا را تشکیل می‌دهند در فقر بسر می‌برند. ۲۰۰ سال پیش نیز تعداد کسانی که در فقر بسر می‌بردند همین رقم بود که منتهی ۹۰ درصد جمعیت جهان را شامل می‌شد. امروزه ۲/۶ میلیون نفر از مردم و نیز بیشتر کسانی که این کتاب را می‌خوانند در فقر زندگی نمی‌کنند.

امید به زندگی: در بیشتر کشورهای دنیا امید به زندگی در سالهای اخیر افزایش قابل توجهی یافته است. نمودار (۱) نشان می‌دهد که امید به زندگی از سال ۱۹۶۵ به‌ویژه در کشورهای کم درآمد افزایش یافته است. در سال ۱۹۰۰ امید به زندگی در امریکا همان رقمی بوده که در سال ۱۹۶۵ در کشورهای در حال توسعه وجود داشته است. علاوه بر آن درصد امید به بقا در اولین سال زندگی از سال ۱۹۶۵ بخصوص در کشورهای در حال توسعه افزایش یافته است. هرچند واقعیت دارد که شانس باقی‌ماندن در اولین سال تولد برای یک کودک در دنیای توسعه یافته بیشتر از دنیای در حال توسعه است، اما پیشرفت عظیمی در این زمینه صورت گرفته است که همچنان ادامه خواهد یافت.

منابع: منابع جهان روه اتمام نیست. بین سالهای ۱۹۵۰ و ۱۹۷۰ افزایش معادل چهل برابر در شناخت ذخایر مادی جهان بوجود آمد. چنین

بهداشت و سلامتی آماده چنین امری نیست و از هم اکنون در حال فروپاشی است حتی در شهرهای دنیای توسعه یافته، شکاف بین فقر و ثروت عریض تر و قانون و نظم به یک مسئله مهم بدل شده است.

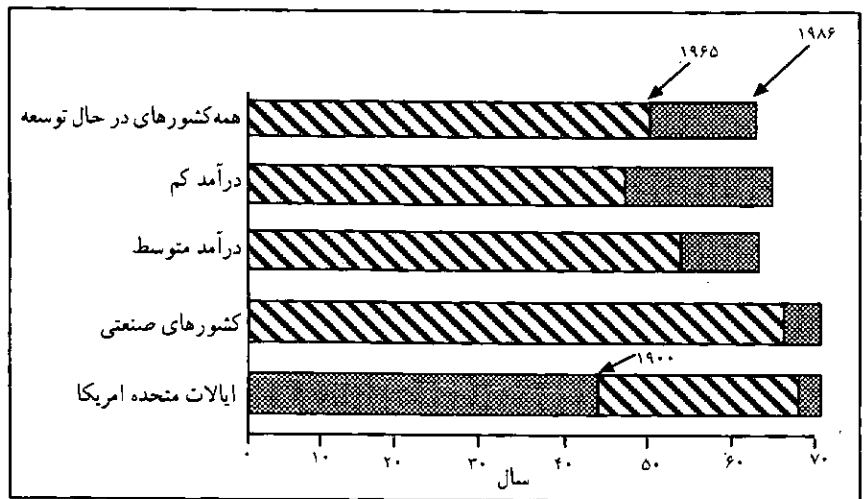
گرم شدن کره زمین: تاکنون یک تئوری اثبات نشده مبنی بر این که دی اکسید کربن و دیگر گازهایی که با نرخ سریع در حال انباشته شدن در اتمسفر می باشند می توانند به بالا آمدن سطح آب دریاها و افزایش خشکسالی در بعضی مناطق بیانجامند ارائه شده است. اگر منتظر بمانیم تا این تئوری اثبات شود، آنوقت دیگر برای واکنش و جلوگیری از این فاجعه دیر خواهد بود.

اقیانوسها و دریاها: بدترین آلودگی ها در حوزه های محصور نظیر دریای مدیترانه، سیاه و بالتیک رخ می دهد. در آبهای آزاد دو میلیون پرنده دریایی، صدهزار پستاندار نظیر والها، خوکهای آبی، دلفین ها و شیرهای دریایی هر ساله بدلیل ورود اشیای پلاستیکی و ادوات ماهیگیری می میرند. نفت و آلودگی شیمیایی و فاضلابهای پر از لجن، سبب سرطان در ماهیها می شود.

تخریب ازن: ازن در اتمسفر فوقانی به مثابه یک تصفیه کننده به منظور محافظت از اشعه ماوراءبنفش عمل می کند. لایه ازن بوسیله گازهای مورد استفاده در صنعت برای یخچالها، اسپری ها و آتش خاموش کن ها و همچنین استفاده از متان تولید شده از کودهای حیوانی در حال تخریب شدن است.

ب- پرورش روحیه انتقادی و تفکر خلاق
علاوه بر ایجاد امیدواری و اعتماد به نفس و سپس طرح موضوعات و مسائل محیطی و اجتماعی برای ایجاد انگیزش لازم که پیش شرط پرسشگری و تحقیق است، پرورش روحیه انتقادی در نوجوانان از نقاط قوت این کتاب می باشد.

«سلامت و پویایی جامعه تا حدود زیادی به وجود شهروندانی بستگی دارد که برای مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی احساس تعهد و مسئولیت کنند و از مهارت های لازم برای تصمیم گیری و عمل در امور اجتماعی و آگاهی لازم در این خصوص برخوردار باشند. به عبارت دیگر افراد جامعه باید جامعه پذیر شوند.

نمودار (۱) امید به زندگی در هنگام تولد

هزینه بالای بدست آوردن و نگهداری تکنولوژی های سازگارتر با محیط از سوی این کشورهاست یا بدلیل اینکه کشورهای توسعه یافته دسترسی به چنین تکنولوژی هایی را برای ابقای رقابت خود انکار می کنند.

فقر: هم در کشورهای در حال توسعه و هم در دنیای توسعه یافته، فاصله میان فقیر و غنی بیشتر می شود. در دنیای در حال توسعه مردم از روستاها به شهرهایی که نمی توانند آنها را به طور کافی و لازم تأمین نمایند روی می آورند و در دنیای توسعه یافته افزایش سطوح بیکاری منجر به ظهور یک گروه فرعی اجتماعی که بابت غیر مولد بودنشان حقوقی به آنها پرداخت می شود، شده است و مرتباً بر تعداد کسانی که دچار افسردگی روانی هستند افزوده می شود.

آلودگی جو: آلودگی هوا به یک مسئله عمده در بسیاری از شهرها مبدل شده است. ساختمانها، بناهای تاریخی و وسایل نقلیه از اسید موجود در هوا و باران رو به زوال می گذارند. انسانها از تنگی نفس و اثرات آلودگی بر چشم و حلق و بینی رنج می برند، درختان از آلودگی شیمیایی می میرند. **شهرها:** عظیم ترین مهاجرتها در طول تاریخ حرکت جمعیت به سوی شهرهاست. ۴۰ درصد جمعیت دنیا امروزه در شهرها زندگی می کنند. تا سال ۲۰۰۰، نوزده شهر از بیست و پنج شهر بزرگ دنیا در کشورهای در حال توسعه خواهند بود در حالیکه حمل و نقل، ارتباطات و سیستم های

ادعا می شود که هیچ زمانی در تاریخ اینچنین فراوانی عظیم منابع وجود نداشته و هیچ زمانی اینچنین کم، احتمال تهی شدن منابع را نداده ایم. وضعیت دنیا با خلق منابع جدید از طریق اکتشافات جدید و ذخیره سازی منابع موجود در حال بهتر شدن است.

علیرغم این اخبار خوب، ما نباید دعوی این را داشته باشیم که همه چیز در دنیا صحیح است. نمودار (۳) نشان می دهد که جمعیت در کجای دنیا مستقر است و درآمدهای جهان به کجا می رود. میزان ثروتی که ۵۰ کشور از ثروتمندترین کشورهای دنیا از آن سهم می برند بسیار بیشتر از ثروتی است که ۴۵ کشور از فقیرترین کشورها از آن برخوردارند.

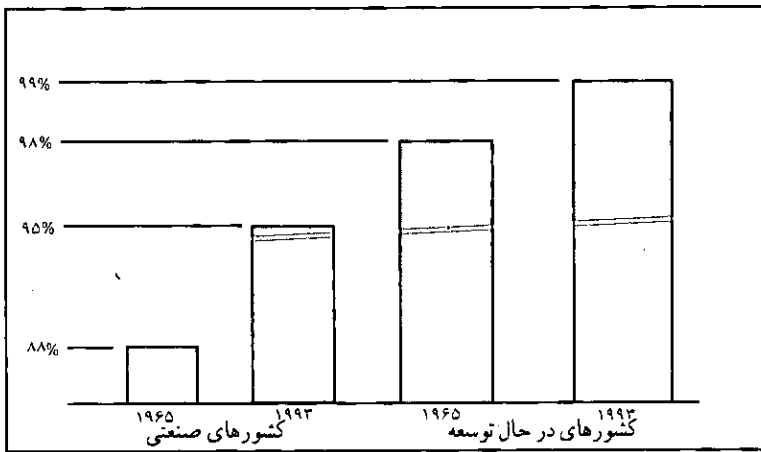
برخی از مهم ترین موضوعات زمان ما عبارتند از: فرسایش خاک: بیش از ۱۰ درصد خاکهای جهان در چهل و پنج سال اخیر حاصلخیزی خود را از دست داده اند. در اروپا روشهای کشاورزی مکانیزه، کودهای شیمیایی و مصنوعی و باران اسیدی، در افریقا و امریکای مرکزی چرای بیش از حد و تخریب جنگلها و در آسیا افزایش جمعیت و فشار بر روی کاربری های زمین سبب چنین امری شده است.

تکنولوژی: کشورهای در حال توسعه که به سرعت در حال صنعتی شدن هستند از تکنولوژی های منسوخ استفاده می کنند که سبب آلودگی می شود. روشن نیست که آیا این امر بدلیل

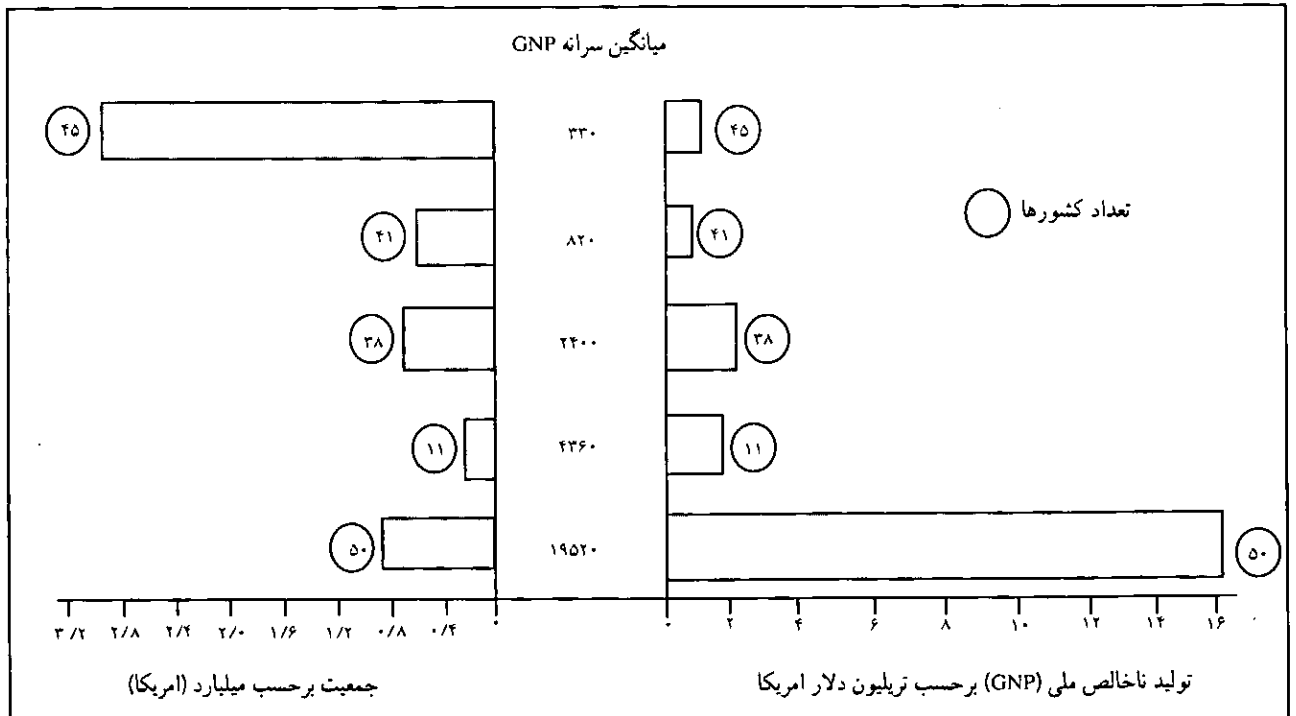
جامعه‌پذیری فرایندی است که بوسیله آن افراد گرایش‌ها، ارزش‌ها و اعمالی را که باید به‌عنوان یک شهروند انجام دهند یاد می‌گیرند ... جامعه‌پذیری با همه اهمیت که در زندگی اجتماعی دارد همه ویژگی‌های یک شهروند مفید و مؤثر را در بر نمی‌گیرد. افراد از طریق فرایند جامعه‌پذیری، ارزش‌ها و گرایش‌ها را در وجود خود درونی می‌سازند و مطابق هنجارهای اجتماعی عمل می‌کنند. این یک جریان بسیار ضروری است و باعث نظم و اعتدال اجتماعی است ولی بعد دیگر تربیت یک شهروند پرورش روحیه و توانایی انتقادگری اجتماعی در اوست. انتقادگری اجتماعی، داشتن یک موضع فعال، حساس، پویا و منطقی در مسائل جامعه است به گونه‌ای که فرد مسائل و مشکلات اجتماعی را مورد نقد و بررسی قرار دهد ... آماده نمودن خود برای زندگی اجتماعی یک جریان دو بُعدی است که یکی سازگاری اجتماعی را تقویت می‌کند و دیگری نقادی اجتماعی را پرورش می‌دهد. در تعلیم و تربیت اجتماعی کودکان و نوجوانان که پایه‌های اساسی شهروندی در فرد شکل می‌گیرد تقویت این دو صلاحیت شرط اصلی تربیت اجتماعی است.»^۵ هم اصول راهنمای بحث شده در فصل اول

کتاب و هم کلیه فعالیت‌هایی که در فصول مختلف برای دانش‌آموز در نظر گرفته شده است در جهت پرورش چنین روحیه‌ای بوده است و باید به این نکته ارزشمند و اساسی به‌عنوان الگویی در طرح‌ریزی محتوای متون درسی و هم در ارزشیابی‌ها به‌یاد لازم داده شود. به‌عنوان مثال به چند نمونه از فعالیت‌های طراحی شده برای دانش‌آموز مندرج در فصل اول اشاره می‌کنیم:

- ۱ - درباره تفاوت‌های بین تغییرات امید به زندگی در گروه کشورهای نمایش داده شده در نمودار (۱) بحث کنید. شما درباره آنچه که در بیست سال آینده رخ خواهد داد چه فکر می‌کنید؟
- ۲ - درباره اطلاعاتی که در نمودار (۲) و (۳) آمده است بحث کنید. به نظر شما علت عمده فقر چیست؟

نمودار (۲) بقای کودکان در اولین سال زندگی

نمودار (۳) جمعیت در کجا مستقر است و در آمدها به کجا می‌رود؟

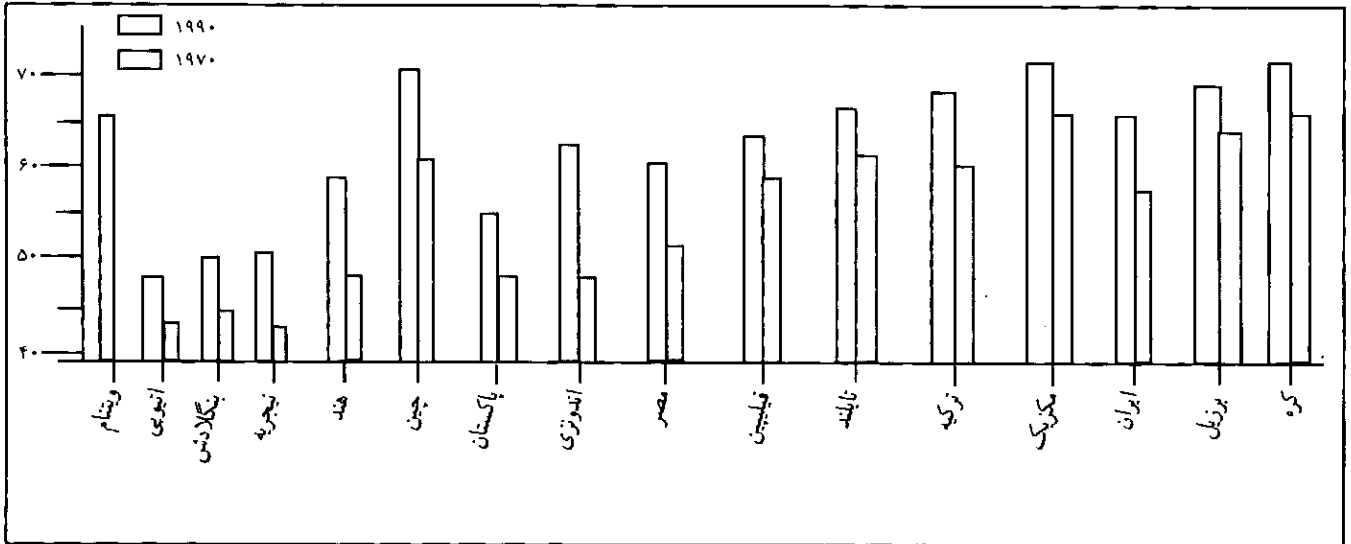
امید به زندگی در هنگام تولد یکی از عوامل اصلی کنترل اندازه جمعیت در آینده است. اگر امید به زندگی افزایش یابد، جمعیت نیز افزایش خواهد یافت حتی اگر تولدها کاهش یابند. به نمودار (۴) نگاه کنید.

۳- تغییرات امید به زندگی و باروری عمومی بین دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۹۰ را در بین شانزده کشور مقایسه کنید. چه نتایجی را می‌توانید درباره آینده رشد جمعیت جهان ترسیم کنید؟
۴- نتایجی را که از فعالیتهای قبلی بدست آورده‌اید با نتایج همکلاسیهای خود مقایسه کنید. لیستی از نقطه نظرات مختلفی که بدست آمده تهیه کنید.

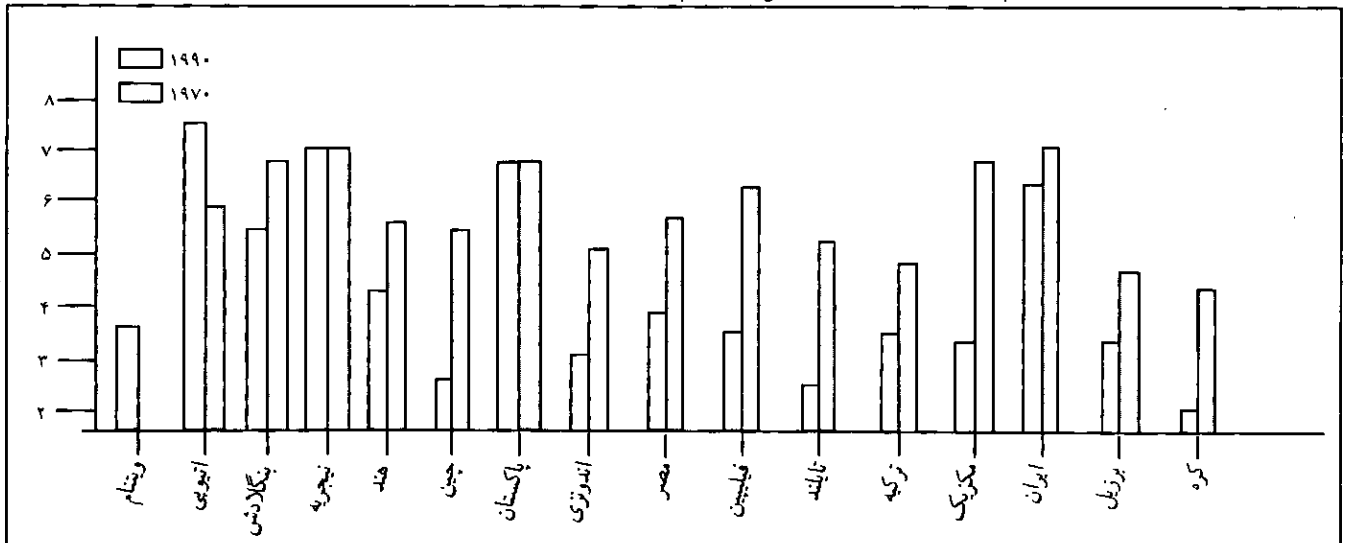
لیدستون خطاب به خوانندگان جوان می‌نویسد: «تاکنون این فصل شامل بعضی واقعیاتی که به بهینه نمودن دانش ما کمک کرده و برخی استنتاجاتی که نویسنده یا خواننده از خلال این واقعیات ترسیم نموده، بوده است. ما در مورد شیوه تفسیر اطلاعات یک‌گزینه‌ای داریم که از قبل به ما ارائه شده است و دوم راهی است که خود ما برای تفسیر اطلاعات برمی‌گزینیم که این شیوه احتمالاً تصمیم‌گیری درباره چگونگی کنش‌هایی که خواهیم داشت، خواهد بود.»
امروزه روانشناسان ثابت کرده‌اند آنچه را که ما انتظار داریم بوقوع بپیوندد بر چگونگی درک و فهم ما از رویدادها و همچنین برخورد رویدادها تأثیر خواهد گذاشت. دریافت این موضوع به دو

دلیل مهم است: نخست اینکه گروه خوش‌بین‌ها نسبت به گروه بدبین‌ها، جوانان را در زندگی آینده سالم‌تر، خوشحال‌تر و با اراده و تمایل بیشتر به منظور تلاش برای تحقق پیشرفت‌ها، پدیدار می‌سازند و دوم اینکه اگر ما خودمان اعتقاد داشته باشیم که نمی‌توانیم برای تبدیل دنیا به مکانی بهتر کاری انجام دهیم، تلاش‌هایمان را متوقف خواهیم کرد.

مؤلف در ادامه مطلب تحت عنوان «چه باید بکنیم؟» می‌نویسد ما اطلاعات مربوط به مسائل محیطی و اجتماعی را که دنیا با آن مواجه است از طریق دو منبع عمده بدست می‌آوریم: دانشمندان و گروههای منتقد سیاسی. بعضی اوقات یکی از این گروهها شامل دیگری نیز

نمودار (۴ - الف) امید به زندگی در هنگام تولد در شانزده کشور بزرگ در حال توسعه

نمودار (۴ - ب) نرخ باروری عمومی (تولد بر حسب زن) در شانزده کشور بزرگ در حال توسعه

می‌شود. اما این دو گروه به دو شیوه متفاوت عمل می‌کنند. گروه‌های متفرد عموماً سیاسی هستند و درصدد تحقق اصلاحاتی می‌باشند که حکومتها قصد انجام آنها را دارند. به همین منظور گروه‌های متفرد باید تغییراتی را که سیاستمداران به آنها تمایل دارند تشویق کنند و رأی‌دهندگان یا مردمی را که سیاستمداران طرفدار این اصلاحات را حمایت خواهند کرد، نشان دهند. لازمه رسیدن به چنین اهدافی این است که موضوعات به شکل حساسی به نمایش گذاشته شود. این موضوعات باید واضح و به اندازه کافی ساده باشند تا فهم سریع آنها ممکن و چنین وانمود شده که پیامدهای چشم‌پوشی از آنها بسیار جدی است. این امر می‌تواند مشکلاتی را سبب شود چرا که بیشتر مسائل و واقعیات مورد مناظره به ندرت آنطور که به نظر می‌رسند، ساده هستند و اغلب تفسیر آنها مشکل است. گاه احتمال دارد این حقایق به بیش از یک نتیجه‌گیری ممکن بیانجامد. دانشمندان نیز فقط دانشمند نیستند. آنها در ضمن مردمانی با نقطه نظرات قوی می‌باشند. اما زمانی که به عنوان دانشمند عمل می‌کنند توجهی به صحیح و غلط بودن سیاستها ندارند. اغلب مبلغان یا سخنرانان پارلمانی ادعا می‌کنند «بعضی از امور به طور علمی ثابت نشده‌اند» با وجود این دانشمندان درست یا غلط بودن را بنا نمی‌گذارند. آنها به اینکه چطور یک تئوری یا قانون می‌تواند در توصیف، تشریح یا پیشگویی آنچه که در جامعه یا طبیعت رخ می‌دهد مفید باشد توجه دارند.

شخصی دانشمندان را به عنوان شکاک‌یون حرفه‌ای توصیف می‌کرد و می‌گفت: آنها هر ایده‌ای را درباره چگونگی کار جامعه یا طبیعت زیر سؤال می‌برند و براین نکته که ایده‌ها باید بوسیله مشاهده و تجربه کنترل و آزموده شوند پافشاری دارند. آلبرت اینشتین فیزیکدان بزرگ نوشت: «تصور مهم‌تر از دانش است و هیچ راه منطقی به طور کامل برای یک ایده جدید علمی وجود ندارد.»

در بین اغلب گروه‌های متفرد، مردمان صمیمی و بی‌ریا نیز وجود دارند که حقایق را چنانکه هست می‌بینند و معتقد به لزوم اصلاحات و تغییرات می‌باشند. در نتیجه کار آنها، دانشمندان ممکن

این امر به آشفتگی سیاسی و اجتماعی وسیع‌تری منجر می‌شود و ثروتمندان ثروتمندتر و فقرا فقیرتر خواهند شد. افرادی که بین ۳۵ تا ۴۹ امتیاز را بدست آورند بین این دو گروه بزرگ حالتی خنثی دارند که احتمالاً هر موضوع را به فراخور همان موضوع بررسی می‌کنند.

«کرنوکویان»ها مالتوس‌گرایان جدید را بدینان سرنوشت‌گرای عبوس و مالتوس‌گرایان جدید کرنوکویان‌ها را خوش‌بینان غیرواقع‌نگر و تکنولوژی‌گرا می‌دانند. اما افرادی از هر دو دیدگاه یا گروه می‌توانند خوش‌بین یا بدبین باشند. مالتوس‌گرایان جدید خوش‌بین برای تشویق مردم به تغییر شیوه‌های زندگی، کاهش فشار بر محیط طبیعی و به منظور تحقق داوری اجتماعی در مقیاس جهانی سخت تلاش می‌کنند. کرنوکویان‌های خوش‌بین نیز در جهت توسعه راه‌حل‌های تکنولوژیکی جدید برای موضوعات و مسائل جهانی می‌کوشند. بدبین‌ها از هر دو گروه به جای خود نشسته‌اند و هیچ کاری انجام نمی‌دهند.

فرض کنید شما به یکی از رویکردهای «کرنوکویان» یا «مالتوس‌گرایی جدید» نسبت به موضوعات جهانی، گرایش دارید. درباره آنچه که شخصاً به منظور همیاری و دستیابی به یک راه‌حل برای مسائل جهان امروز تدارک می‌بینید، چه تصمیمی می‌گیرید؟

ج - ایجاد احساس مسئولیت و تعهد
در حیطه گرایش‌ها و ارزش‌ها هدایت به سوی احساس مسئولیت و تعهد و دغدغه در مورد کیفیت و برنامه‌ریزی محیط و بوم انسانی برای نسل‌های آینده از جمله نکاتی است که منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا بر آن تأکید نموده است. در این زمینه مؤلف خطاب به نوجوانان می‌نویسد: وقتی درباره چگونگی اداره کره زمین تصمیم‌گیری می‌کنیم یک قاعده اساسی وجود دارد. هر نسلی باید به نیازهای خود دست یابد بدون آنکه خسارتی به شانس نسل‌های آینده برای در اختیار داشتن امکانات وارد کند این امر هر چند ساده به نظر می‌رسد اما چگونگی تحقق آن بسیار پیچیده

است از یک گروه متفرد یا دیگری حمایت کنند. با اینهمه وقتی ما می‌خواهیم در ارتباط با موضوعات و مسائل تصمیم‌گیری کنیم باید مانند دانشمندان ابتدا بنا را بر شک‌وتردید بگذاریم باید به هر دو جنبه بحث گوش دهیم و خودمان را با حقایق مجهز کنیم نه اینکه به نقطه نظرانی که هنوز به نتایجی دست نیافته متکی شویم سپس لیدستون نتیجه‌گیری می‌کند که هر چند مسائل و موضوعات می‌توانند در طیف وسیعی از شیوه‌های مختلف و متفاوت مورد تفسیر قرار گیرند اما به‌طور کلی دو شیوه متضاد نگرش به جهان وجود دارد که در فصل اول این دو شیوه تحت عنوان چگونگی مدیریت آینده جهان به صورت یک جدول طراحی شده است، در دو سوی جدول دو گروه A و B قرار دارند و در زیر هر گروه جملاتی درباره موضوعات مختلف بیان شده است. مثلاً یکی از جملات گروه A اینست: «گیاهان و جانوران روی زمین در خدمت نیازهای ما هستند» و در مقابل آن در زیر گروه B نوشته شده است: «گیاهان و جانوران به‌طور بالقوه منابع تجدید شذنی هستند که باید فقط در یک زمینه «پایدار»^۲ به جهت نیازهای حیاتی و نه خواسته‌های پوچ و بیهوده مورد استفاده قرار گیرند.» در فاصله ستونهای مربوط به گروه A و B، ۵ ستون خالی وجود دارد که دانش‌آموز در صورت موافق بودن با هر جمله از گروه A یا B خانه‌های سمت چپ و یا راست را علامت می‌زند و در صورتی که با هر دو نظر موافق باشد در ستون وسط یعنی ۳ علامت می‌گذارد. پس از جمع امتیازات عددی بدست می‌آید که اگر این عدد کمتر از ۳۵ باشد نشان‌دهنده تمایل فرد به گروه A است. این گروه که گاهی از آنها به عنوان «کرنوکویان»^۱ نام برده می‌شود کسانی هستند که معتقدند در صورت تداوم روندهای کنونی، رشد اقتصادی و پیشرفتهای تکنولوژیکی موجب بوجود آوردن دنیایی سالم‌تر، کم‌ازدحام‌تر با آلودگی کمتر و منابع بیشتر خواهد شد. اگر جمع امتیازات بیش از ۴۹ باشد نشان‌دهنده گرایش فرد به گروه B یا «مالتوس‌گرایان جدید»^۳ است. این گروه معتقدند در صورت تداوم روندهای کنونی، جهان روزبروز پرجمعیت‌تر، آلوده‌تر و از بسیاری از منابع تهی خواهد شد که

است. هم کرونوکویپان‌ها و هم مالتوس‌گرایان جدید با این اصل عمومی موافق هستند اگر چه بر سر چگونگی دستیابی به هدف با هم مخالفتند. آنچه که همه متفکران عمیق بر سر آن توافق داشته‌اند این است که جستجوی مداوم ثروت مادی سرانجام به فاجعه‌ای منجر خواهد شد. در جدولی عباراتی از قول رهبران مذاهب بزرگ دنیا دربارهٔ نکوهش مصرف‌گرایی و جستجوی ثروت مادی نقل شده است و لیدستون تأکید می‌کند که این جملات بدان معنا نیست که از همه چیزهای خوبی که از آن لذت می‌بریم دست برداریم بلکه به این معناست که می‌توان با اتخاذ یک شیوهٔ زندگی ساده‌تر، راضی‌تر و خوشحال‌تر زندگی نمود.

در گزارشی از انستیتو «ورلد‌واچ» تحت عنوان به سوی یک شیوهٔ زندگی «پایدار» نوشته شده است: چه تعداد از بسته‌بندی‌های مربوط به اشیای مختلف را هر ساله به‌عنوان زباله‌های خانگی به دور می‌اندازیم؟ ۷۸ کیلوگرم به ازای هر نفر در هلند. آیا بهتر نیست که دیگر شاهد اینگونه مناظر نباشیم؟ ۳۷ درصد پُست آمریکا را مواردی تشکیل می‌دهد که بدون درخواست افراد توسط مؤسسات مختلف برای آنها ارسال شده است و سرانجام به‌صورت چیزهای مزاحم و زباله در می‌آید. چه میزان از ۱۸ کیلوگرم بطری‌های نوشیدنی به ازای هر نفر زاپنی در سال به دور ریخته می‌شود؟ آیا نمی‌توان به‌آسانی آنها را مجدداً استفاده و پر نمود؟ چرا با بی‌تفاوتی شاهد آن هستیم که ۶۵ درصد فضای چاپ آگهی‌ها در روزنامه‌های صبح به‌آسانی رها می‌شود؟

چند کیلومتر رانندگی می‌کنیم؟ ۶۱۶۰ کیلومتر در سال به ازای هر نفر در آلمان غربی سابق. آیا از رهایی از چنین وضعیتی خرسند نمی‌شدیم اگر محل کار و زندگی به یکدیگر و انواع مفازها به خانه‌ها نزدیکتر و خیابانها برای دوچرخه‌سواری و پیاده‌روی ایمن‌تر و حمل‌ونقل عمومی سریع‌تر و آسانتر می‌شدند؟ از طریق بسیاری از راه‌هایی می‌توان با حداقل امکانات خوشحال‌تر و راضی‌تر زندگی کرد.

د - موازنهٔ مقیاس

در منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا بر روی موازنهٔ مقیاس در مطالعات ناحیه‌ای تأکید شده

است. در مطالعات موردی و موضوعی باید مسئولیت‌پذیری و کنش‌های مناسب و ارائه راه‌حل‌ها بر روی طیفی از مقیاس‌ها شامل محلی، ناحیه‌ای، ملی، بین‌المللی و جهانی ترغیب گردد. از طرف دیگر بین‌هویت ملی و مشارکت و رعایت مصالح بین‌المللی نیز باید توازنی برقرار شود. در محتوای این کتاب به این موضوع به‌طور کافی توجه شده است: فصول این کتاب به گونه‌ای انتخاب شده است تا برخی شیوه‌هایی را که کشورهای مختلف برگزیده‌اند نشان دهد. وقتی کتاب را می‌خوانید و به فعالیتهای پیشنهادی پاسخ می‌دهید از خودتان سؤال کنید که شما و کشور شما از این تجارب چه می‌توانید بیاموزید؟ و شما برای کمک به دیگر کشورها چه پیشنهاداتی دارید؟ مسائل تجربه شده در یک کشور را با راه‌حل‌های پیشنهادی برای کشور دیگر مقایسه کنید و بخصوص در طول مطالعه فصل‌های مختلف این سؤالات را در نظر داشته باشید:

۱ - چه پیوندهایی بین مسائل شهری سنگاپور و داکا وجود دارد؟

۲ - تجربه گرسنگی در هند برای رویارویی با مسائل شهری بنگلادش چه ارمغانی دارد؟

۳ - چه ارتباطاتی بین مسائل انرژی در آمریکا، بیکاری در آلمان و باران اسیدی در فنلاند وجود دارد؟ آیا راه‌حلی برای همه این مسائل موجود است؟

۴ - انرژی به‌عنوان یک موضوع تکراری در چند فصل مطرح شده است. هنگام مطالعه متن دربارهٔ زنجیرهٔ ارتباطی کشورها در این زمینه بحث کنید.

۵ - استعمارگری در چند فصل مورد توجه قرار گرفته است. نتیجه استعمارگری در کشورهای مختلف دنیا چه بوده است؟ آیا امروز نیز هیچگونه رابطهٔ استعمارگرانه بین کشورها وجود دارد؟

۶ - دربارهٔ اینکه چگونه می‌توانید زندگی خود را به گونه‌ای تغییر دهید که آشتی و سازگاری بیشتری با محیط طبیعی فراهم نماید بدون آنکه برای شما دردسرهایی فراهم شود، بحث کنید.

از آنجایی که پرداختن به همهٔ فصول کتاب از گنجایش این نوشته خارج است، لذا در اینجا مختصراً به چند نکته دیگر دربارهٔ ویژگیهای مثبت و ارزشمند محتوای کتاب اشاره می‌شود:

۱ - با اینکه محتوای کتاب را مطالعه موردی از ۲۰ کشور تشکیل می‌دهد به علت ارائه طیف وسیعی از موضوعات طبیعی و سیاسی و اقتصادی می‌تواند مورد استفادهٔ دانش‌آموزان سراسر جهان قرار بگیرد. بویژه اینکه در هر مطالعهٔ موردی در قالب فعالیتهای طراحی شده برای دانش‌آموزان، از آنها دربارهٔ کشور خودشان در زمینهٔ موضوع مورد بحث سؤالاتی مطرح می‌شود.

۲ - جدید بودن اطلاعات و آمار بکار رفته در متن، برخورداری اکثریت نویسندگان کتاب از تخصص در زمینهٔ آموزش جغرافیا و در نتیجه رعایت اصول و نکات لازم برای تهیه یک محتوای درسی از نکات مثبت کتاب است.

۳ - علاوه بر اینکه در گزینش موضوعات بین جغرافیای طبیعی و انسانی تعادل وجود دارد، موضوعات مربوط به جغرافیای طبیعی با توجه به نقش محوری انسان در محیط طبیعی مطرح شده است و هیچگونه نگرش مبتنی بر جبر جغرافیایی در کتاب حاکم نیست.

۴ - از مهم‌ترین نکات با ارزش کتاب باید به ارائه و بررسی راه‌حل‌ها در پاسخ به مسائل مورد بحث و ترسیم دورنمای آینده در پایان هر فصل اشاره کرد. در جستجو و ارائه این راه‌حل‌ها دانش‌آموزان به طرق مختلف مشارکت خواهند نمود. بدین طریق با تأکید بر کاربردی بودن اطلاعات و دانشی که به نوجوانان عرضه می‌شود، فاصله گرفتن هرچه بیشتر محتوای برنامهٔ درسی از روشهای سنتی آموزش جغرافیا که برحفظ کردن و بخاطر سپردن اطلاعات متمرکز است و هم‌اکنون در کشور ما نیز حاکم می‌باشد، تحقق می‌یابد.

۵ - طراحی محتوا به گونه‌ای است که در آن نمی‌توان از روش کلاس بسته که در آن معلم فعال و دانش‌آموز منفعل است استفاده نمود. بلکه معلم نقش راهنما و هدایت‌کننده را به‌عهده دارد و دانش‌آموزان ایده‌ها و افکار خود را مطرح می‌سازند و دربارهٔ آینده نیز ایده‌هایی ارائه می‌کنند.

نشان یا تمثیل فراوانی که بر روی سکه‌ها و جواهرات حک می‌شود. در اصطلاح به گروه «خوش‌بین‌ها» گفته می‌شود.

۹ - Neo - Malthusians

۱۰ - گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی درسی آموزش جغرافیا، اسفند ۷۴، تهران، سیاوش شایان.

۴ - GLOBAL Issues of Our time, Edited by John Lidstone Cambridge University Press, 1995.

۵ - منبع شماره ۳

۶ - Lobby groups

۷ - Sustainable

۸ - Cornucopia «شاخ وفور نعمت و آذوقه».

فصل (۶) - شهرنشینی در بنگلادش ...

جدول شماره (۱) رشد جمعیت شهری در بنگلادش ۱۹۹۱ - ۱۹۰۱

سال	جمعیت کل و ...	جمعیت شهری	
		درصد از کل	افزایش جمعیت شهری
۱۹۰۱	۲۸۹۲۸	۷۰۲	-
۱۹۱۱	۳۱۵۵۵	۸۰۷	۱۴/۹۶
۱۹۲۱	۳۳۲۵۴	۸۷۸	۸/۸۰
۱۹۳۱	۳۵۶۰۴	۱۰۶۷	۲۲/۵۵
۱۹۴۱	۴۱۹۹۷	۱۵۳۷	۴۲/۵۸
۱۹۵۱	۴۲۰۶۳	۱۸۲۶	۱۸/۸۰
۱۹۶۱	۵۰۸۴۱	۲۶۴۱	۴۴/۶۳
۱۹۷۴	۷۱۴۸۰	۶۲۷۴	۱۳۷/۵۶
۱۹۸۱	۸۷۱۲۰	۸۰۴۱	۲۸/۱۶
۱۹۹۱	۱۰۷۹۹۲	۱۱۱۱۲	۳۸/۱۹

جدول شماره (۲) علل مهاجرت به شهر داکا

درصد	علل
۵۷/۳	علل اقتصادی (نداشتن زمین، فقر، بیکاری و ...)
۲۵	علل محیطی (فرسایش ساحل رودخانه)
۸/۹	علل شخصی یا خانوادگی (از دست دادن شوهر، وابستگی، نزاع‌های فامیلی و ...)
۱	علل سیاسی - اجتماعی (عوامل اجتماعی، آثربهای سیاسی و ...)
۷/۹	سایر علل
۱	اظهار نشده
۱۰۰	جمع کل

۱ - یک نمودار ستونی که دلایل مهاجرت به داکا را نشان بدهد ترسیم کنید. به طور مختصر دلایل عمده‌ای را که موجب چنین مهاجرتی می‌شود شرح دهید.

۲ - تصور کنید که یک خانواده روستایی را در کنار جاده‌ای در داکا ملاقات کرده‌اید. از آنها سؤال کنید چرا می‌خواهید به

به نظر می‌رسد که روح حاکم بر محتوای کتاب استفاده از دو ایدئولوژی پیشرونده و ایدئولوژی مبتنی بر بازسازی در آموزش جغرافیا می‌باشد. ایدئولوژی پیشرونده (Progressive) متمرکز بر دانش آموز محوری بوده و ابزار آن تجربه، انکشاف، یادگیری فعال، پیشرو و در هم تنیده بر اساس اظهار نظر دانش آموز و معنی‌ساز است و ایدئولوژی مبتنی بر بازسازی (Reconstructionist) متمرکز بر جامعه محوری و ابزار آن زیر سؤال بردن وضع موجود، رشد آگاهی نقادانه، درک قدرت و نظام سیاسی و آگاهی از نقطه نظرات مخالف می‌باشد.

۶ - و بالاخره پرورش مهارت‌ها نیز به اندازه کافی در فعالیتهای طراحی شده برای دانش آموزان در نظر گرفته شده است. کاربرد و ترسیم نمودارها و جدول‌ها، برقراری ارتباط، تفکر و مهارت‌های اجتماعی، تصمیم‌گیری و حل مسأله و تفسیر و تعمیم داده‌ها که از ارکان فرآیند تحقیقی به‌شمار می‌روند به‌طور بارز در این فعالیتهای وجود دارد که می‌تواند به‌عنوان الگو در گزینش محتوی مورد توجه قرار گیرد.

در پایان نمونه‌هایی از فعالیتهای طراحی شده برای دانش آموزان از چند فصل معرفی می‌گردد. در این فعالیتهای علاوه بر پرورش مهارت‌ها می‌توان سایر موارد گفته شده در قبل نظیر پرورش تفکر خلاق و نقادانه، موازنه مقیاس، جستجوی راه‌حل‌ها و ... را نیز بخوبی مشاهده نمود. این فعالیتهای نه فقط در پایان درس بلکه پس از طرح مسئله، توضیح و تفسیر مطالب ارائه راه‌حل‌ها و به‌عبارت دیگر در بخش‌های مختلف یک فصل گنجانده شده است.

منابع و زیر نویس‌ها:

۱ - ترجمه کامل منشور در شماره ۴۰ مجله رشد آموزش جغرافیا به چاپ رسیده است.

۲ - John Huckle, Towards a Critical School Geography, To be Published as chapter 22 in, Teaching Geography.

۳ - دکتر حسن ملکی، سازماندهی محتوای برنامه درسی، سازمان برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی، نشر قو، ۱۳۷۴.

فصل (۲) - آمازون، چشم اندازی از برزیل

۱ - دربارهٔ مبدأ گیاهان زینتی کشور خود تحقیق کنید. مبدأ چند مورد از آنها جنگلهای استوایی آمازون است؟
 ۲ - دربارهٔ کاربرد گیاهان بومی آمازون در صنعت داروسازی تحقیق کنید. از داروهای که شما و خانواده‌تان برای درمان استفاده کرده‌اید و کشف اثر دارویی آنها با گیاهان و درختان جنگلی مربوط است لیستی تهیه کنید.

۱ - دربارهٔ علل اینکه پرورش گاو فاجعه‌ای را در آمازون پدید آورده است بحث کنید. لیستی از اظهار نظرها دربارهٔ اینکه چرا این مشکل پدید آمده است تهیه کنید.

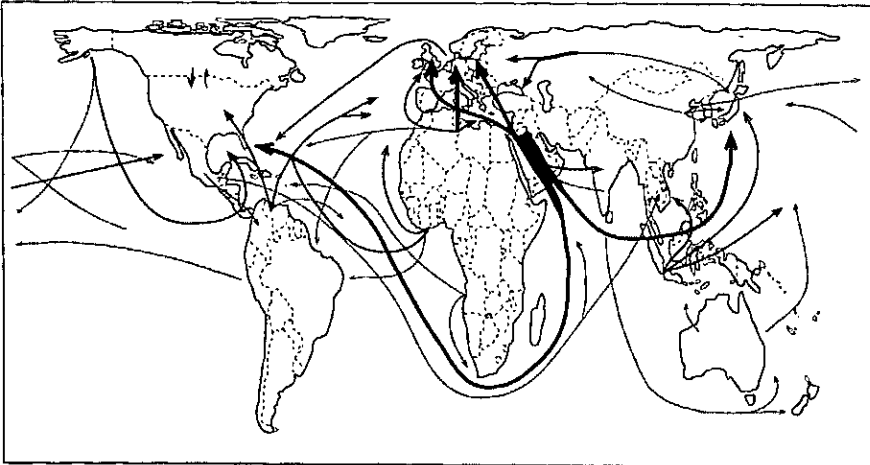
۱ - تحقیق کنید کدام شرکتهای چند ملیتی در کشور شما نمایندگی دارند و یا مالک زمین هستند. فواید چنین شرکتهایی چیست و این شرکتهای چه مسائل و مشکلاتی در کشورهایی که در آنها فعالیت دارند به بار می‌آورند؟

فصل (۸) - توسعه در بوتان، خوب یا بد؟

درباره هریک از انواع صنایع راههایی را که موجب خسارت به محیط می‌شود مورد بحث قرار دهید. برای هر یک از مسائل مورد نظر، راههایی که بوسیله آن بوتان قادر به استفاده عاقلانه از منابع خود و جلوگیری از مشکلات خواهد شد، پیشنهاد کنید. به نظر شما کدامیک برای یک کشور مهم‌تر است؟ یک جمعیت زیاد شاغل به کار در صنایع کوچک یا دستیابی به هزینه‌های کم با سطح پایین اشتغال در صنایع ماشینی.

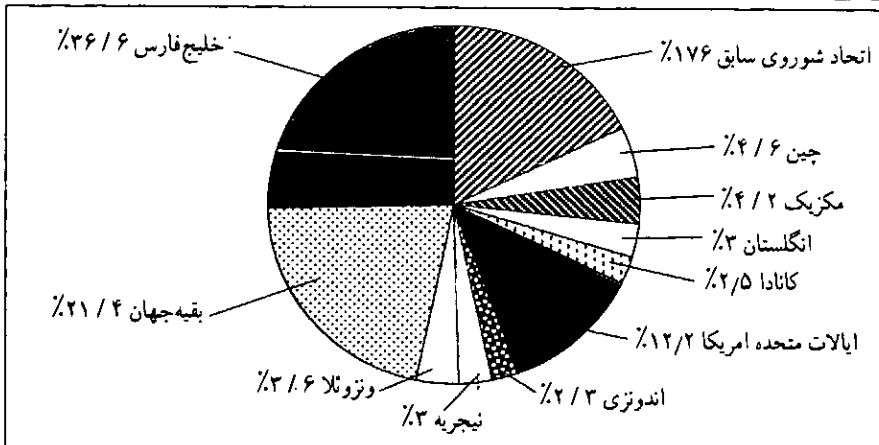
فصل ۱۹ - انرژی موضوع همیشگی جهانی

کدام سازمانهای غیردولتی در کشور شما وجود دارند که در راه توسعه پایدار و محیط زیست فعالیت می‌کنند؟ آیا شما از هیچ طریقی با آنها مشارکت دارید؟ پیدا کنید چگونه می‌توانید با یکی از آنها که مورد علاقه شما هستند همکاری نمایید.

نمودار (۵) حرکت انرژی به‌عنوان نفت در سراسر دنیا - بیکانها مبدأ و مقصد حمل و نقل نفت را نشان می‌دهند و نه مقادیر یا مسیرهای بخصوص را.

- ۱ - نمودار (۵) چه اطلاعاتی درباره ناحیه خلیج فارس به‌عنوان یک منطقه عمده تولیدکننده نفت به ما می‌دهد؟
- ۲ - کدام کشورها پس از ناحیه خلیج فارس مقام دوم و سوم را در تولید نفت جهان دارند؟
- ۳ - مسیر بیکانهای نمودار (۵) را با سطوح تولید در نمودار (۶) مقایسه کنید. کدام کشور مهم تولیدکننده نفت بیشترین مقدار نفت را از دیگر کشورها و نواحی جهان وارد می‌کند؟
- ۴ - چرا بعضی از کشورها هم نفت وارد و هم صادر می‌کنند؟

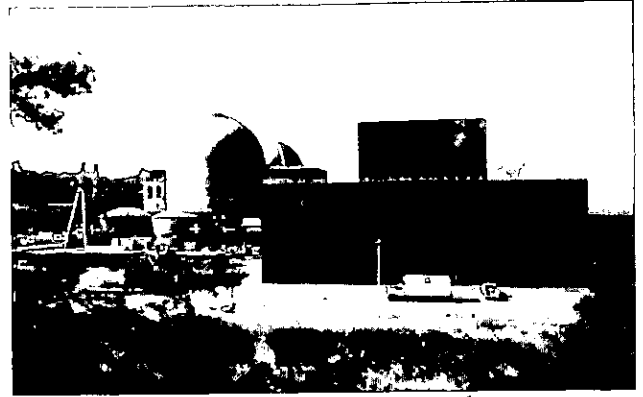

جدول شماره (۱) انواع صنایع کارخانه‌ای - ۱۹۸۹

نوع صنعت:	استخراج معدن	کارخانه‌های عمومی	تبدیلی غذایی	نساجی و پوشاک	مبتنی بر چوب و کاغذ
تعداد کارخانه‌ها:	۱۳	۶۲	۱۰	۱۱۰	۲۸
نوع صنعت:	فرآورده‌های شیمیایی	مبتنی بر مواد معدنی			
تعداد کارخانه‌ها:	۲۹	۴۰			

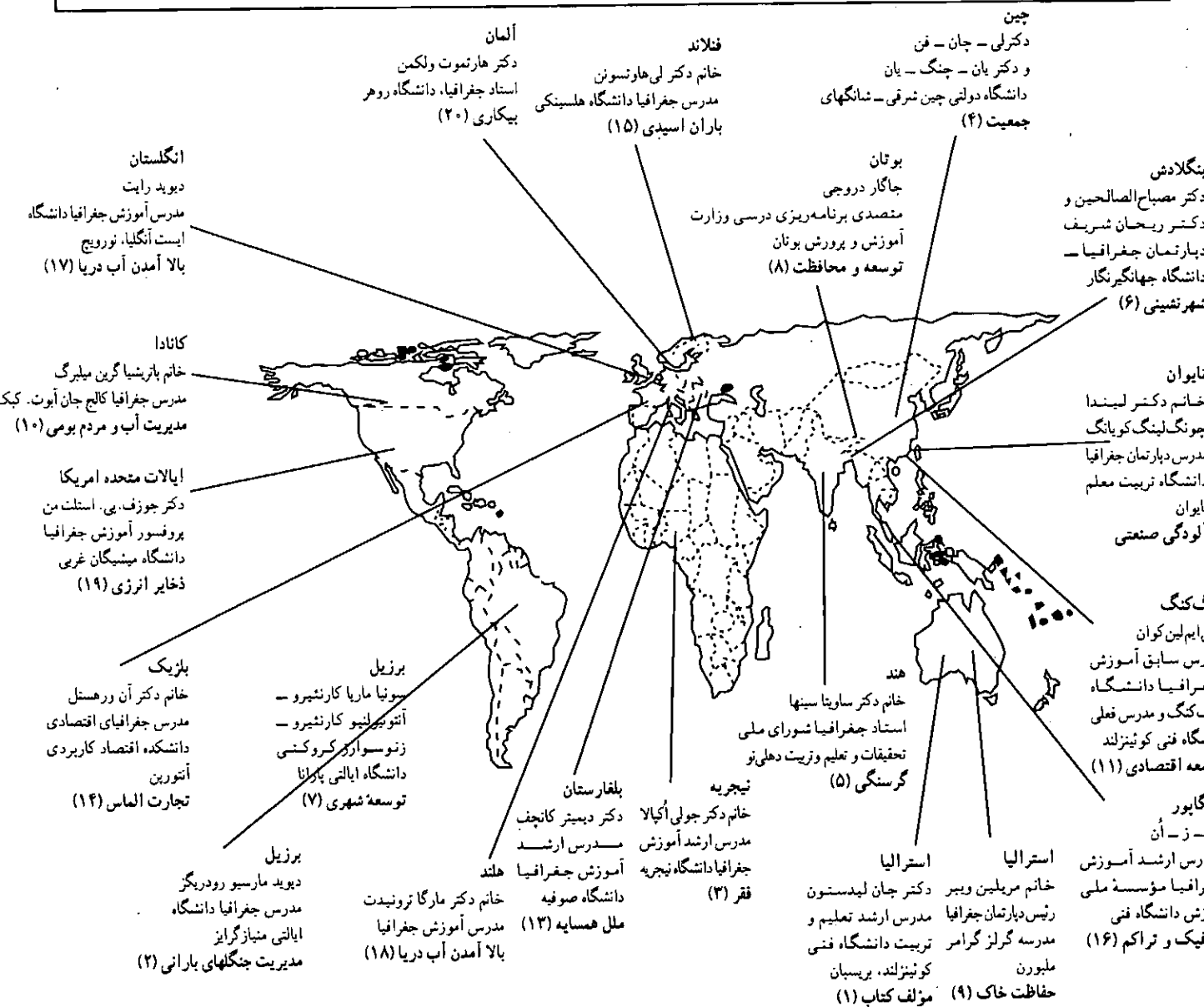

یک گودال باز معدن زغال در ویرجینیای غربی

یک ایستگاه نیروی هسته‌ای در کنار دریاچه میشیگان

۱ - دربارهٔ عکسهای فوق با همکلاسی‌هایتان بحث کنید. کدام پیامدهای زیست محیطی از طریق این اشکال بدست آوردن انرژی بوجود می‌آید؟ شما می‌توانید تأثیر بر چشم اندازها، اتمسفر، سلامتی و دیگر جنبه‌های محیطی را که خودتان فکر می‌کنید در نظر بگیرید.

گزارش علمی کارگاه برنامه ریزی درسی و آموزش جغرافیا

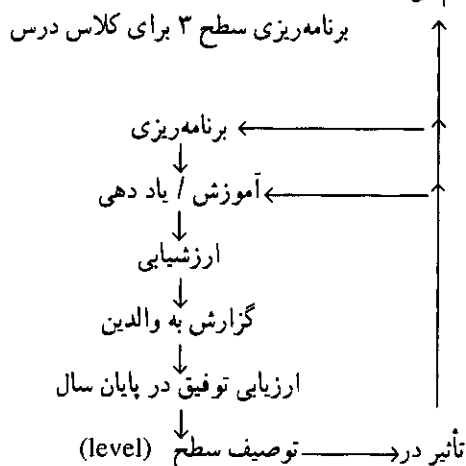
(قسمت پنجم)

تهیه و تنظیم گزارش: سیاوش شایان

است بین ۲ تا ۳ سطح در نوسان باشد و نوسان زیاد نیست. بنابراین دانش آموزان تفاوت سنی بسیار زیادی با هم پیدا نمی کنند. معلم می تواند با هدایت دانش آموز به وی تفهیم کند که چه پیشرفتی داشته است و نمودار چاپ شده در شماره قبل مجله نشان دهنده آن است که دامنه سنی دانش آموزان در هر سطح چقدر می تواند باشد.

هنگامی که از Stage صحبت به میان می آید آن را نباید با کلاس اشتباه گرفت. در یک کلاس ممکن است دانش آموزان با سطوح مختلفی مثلاً از ۳ تا ۷ در کنار یکدیگر قرار گیرند. اگر معلم تشخیص دهد می تواند دانش آموزان را براساس هوش و تواناییهایشان به ۳ گروه تقسیم می کند و معمولاً دولت از این گروه بندی حمایت می کند.

امتحانات انگلیس به صورت تکوینی (Formative) است و نتیجه آن را به صورت گزارش برای والدین می فرستند که در آن چگونگی پیشرفت تحصیلی دانش آموز به والدین اعلام می شود. در امتحان مذکور ضعف و توانایی های دانش آموز تشخیص داده شده و خود دانش آموز نیز به توانایی های خویش پی می برد بنابراین یک امتحان تشخیصی می باشد. برنامه ریزی درس روزانه توسط معلم برای هر کلاس به شکل زیر انجام می شود:

ارزشیابی از سطوح آموزشی و آموزش معلمان اکنون به چگونگی ارزشیابی از این سطوح (که در ضمیمه شماره ۱ و ۲ آمده است) می پردازیم. عنوان این جدول رشد مهارت ها، مکانها و موضوعات در برنامه ملی جغرافیا از طریق کی استیج (Key stage) می باشد. در ستون اول عنوان مرحله، در ستون دوم مهارت ها که از بالا به پایین گسترش می یابند، سپس مکانها و در ستون آخر موضوعات قرار گرفته اند. در ضمیمه شماره ۲ سطوح ۳ تا ۷ از نظر الگوها و مکانها، موقعیت و ارتباط بین مکانها، موضوعات جغرافیایی، سؤالاتی برای روش انکشافی، استفاده از مهارت ها و ارائه یافته ها را می توانید در هریک از ستونها ملاحظه نمایید.

اگر تمام مطالب دانشی، مهارتی، موضوعی، مکانی و غیره در یک امتحان مورد ارزشیابی قرار گیرد، امری بسیار مشکل است و تمام موارد ذکر شده در جدول ۱ و ۲ را نمی تواند پوشش دهد. در مقایسه این امتحانات با GCSE و A level می توان گفت که GCSE و A level امتحاناتی رسمی هستند اما امتحانات مربوط به key stage و A level را معلمان براساس جدول مذکور، خود طراحی و اجرا می کنند و غیررسمی هستند اما علیرغم کوششی که دولت انگلیس تاکنون به کار برده تا آنها را نیز استاندارد کند، هنوز موفق نشده است زیرا معیارها هنوز دقیقاً مشخص نگردیده اند. تعداد امتحانات نیز به تشخیص معلم نیاز دارد و نمره قبولی یا ردی در امتحان وجود ندارد. بلکه فقط معلم تشخیص می دهد که دانش آموز در چه سطح (level) قرار می گیرد. معلمان با آشنایی با تعاریف سطوح و شناخت خود از دانش آموز و توانایی وی، قضاوتی را انجام می دهند که دانش آموز در چه سطحی قرار می گیرد. در سالهای مختلف تفاوت فقط در این است که دانش آموز در چه سطحی قرار دارد. همین، و همه آن برعهده معلم است و بدون نمره و بدون امتحان!

در سیستم جدید افراد برحسب قابلیت ها و توانایی های خویش در سطوح طبقه بندی شده قرار می گیرند نه از نظر سن. هر سنی ممکن

Progressions of skills, places and themes through the Key Stages of NC Geography

This is how SCAA has summarised progression

Key Stage	SKILLS	PLACES	THEMES
KS1	Continuing development of widening range of increasingly complex geographical skills	Locality scale studies in limited number of contexts	Thematic work at locality scale
		Awareness of world beyond locality; both within and beyond UK	
KS2	Continuing development of widening range of increasingly complex geographical skills	Locality scale studies, involving greater breadth of knowledge and increased depth of understanding in a wider range of contexts	Wider range of themes at a widening range of scales, involving a greater breadth of knowledge and deeper understanding
		Awareness of wider world and contexts for places/topics studied	
KS3	Continuing development of widening range of increasingly complex geographical skills	Larger scale studies, involving a greater breadth of knowledge and deeper understanding.	Wider range of themes across the whole range of scales, involving a greater breadth of knowledge and deeper understanding
		Awareness of global context in which places are set and of how places are interdependent	

Source: SCAA December 1994

ضمیمه شماره ۱

معلمان بطور مستمر انجام گرفته و بر معلومات آنان افزوده گردد. آموزشهای ضمن خدمت به شکل اجباری در ۵ روز از هر سال متمرکز است که طی این ۵ روز کلیه مدارس تعطیل است و معلمان آموزش ضمن خدمت را طی می کنند گاه ممکن است روزهای پنج گانه در اوقات مختلف سال پراکنده باشند. به هر حال برای این که یک معلم خوب باشیم باید مرتباً مطالعه کرده و سیستماتیک فکر کنیم. در دوره تربیت معلم یک ساله معمولاً این موارد آموزش داده می شود:

۱ - اعتماد به نفس در انجام کارهای عملی

۲ - بازتاب نقادانه حرفه ای

۳ - معلم به عنوان یک محقق (Teacher as a Researcher)

در این دوره به جای مطالعه در مورد نظریات و مطالب دیوی، پیازه، بلوم و نظایر آنان، چیزی که عملاً به خود من به عنوان دانشجوی تربیت معلم کمک کرد، تحقیق شخصی بود. روش ما، تلفیق سه روش فوق الذکر است اما به نظر من سومین مطلب بسیار اهمیت دارد زیرا ارزش به آن است که معلم محقق از خود بپرسد که فرایند یادگیری دانش آموز چگونه است، بازیهای دانش آموزی کدامند که بتوان از آنها برای یاد دادن مؤثرتر مطالب بهره برد و از این قبیل سؤالات که به بهبود کار می انجامد و معلم را آزموده کرده و برای تدریس آینده آماده می سازد. اگر چه پیازه، دیوی، بلوم و دیگران نظریاتی داشته اند اما هیچ یک از آنها در کلاس درس ما نیوده اند و هر کلاس مسایل مخصوص به خود و زمان خود را داراست و هیچ الگوی از پیش تعیین شده ای برای کلاس داری و آموزش موفق نیست زیرا موقعیتهای متفاوت اند و معلم خوب کسی است که برای موقعیت خاص خود برنامه بریزد و آن را اجرا کند. اگر روش تحقیق را نیز به دانشجو معلمان بیاموزیم از آن استفاده خواهند برد. معلمان اصولاً محافظه کارند و اغلب فکر می کنند باید مطالبی را به دانش آموزان بیاموزند که خود در کلاسهای درس خویش خوانده اند و این امر معلم را از زمان عقب می اندازد اما اگر روش تحقیق و مطالعه مستمر وجود داشته باشد روشها، نگرشها و اطلاعات معلمان نیز به روز می شود و هیچ گاه ترمز آموزش محسوب نمی شوند.

به نظر من معلمان بهترین ارزشیابها هستند و باید بر این امر تأکید کنیم که معلمان با شناسایی دانش آموزان کلاس و موقعیتهای، می توانند بهترین ارزشیابی را به عمل آورند. معلم باید همواره با این سؤالات همراه باشد:

- محرک مطالعه سرفصلها چه کسی است؟ دانش آموز؟ معلم؟ جامعه؟ اخبار روز؟

- آیا سرفصل مربوطه به دیگر سرفصلها مرتبط است و یا به دیگر مفاهیم؟

- در طی درس یا واحد درسی چه فرصتهایی به خلاقیت و آفرینندگی دانش آموز اختصاص داده شده است؟

ارزشیابی هایی که در انگلستان توسط معلمان انجام می گیرد اصولاً بر اساس دانسته ها و تواناییهای دانش آموز استوار است نه ناتوانی های وی. این سیستم اساس را بر رشد (Progress) می گذارد و معیار آزمون بر واقعیت استوار است نه بر عدم توجه به فرهنگ و دنیای کودک.

آموزش معلمان

معلم مورد نیاز برای تدریس در مدارس انگلستان کسی است که پس از فارغ التحصیل شدن از یک رشته علمی از یک دانشگاه معتبر، یک دوره یکساله را که به آن اجازه تعلیم و تربیت پس از فارغ التحصیلی گویند (Graduate Certification in Education) را گذرانیده باشد تا صلاحیت کلاس رفتن را داشته باشد. البته به نظر می رسد این دوره یکساله کم است و باید قدری طولانی تر شود. در ضمن خدمت نیز آموزشهایی به معلمان داده می شود که به آن (Inset)* گویند. البته بجز آنها دوره های فوق لیسانس (M*A* و Med***) و دکترا (Ph.D****) نیز وجود دارد. رئیس یک گروه آموزشی درسی (مثلاً جغرافیا) باید حداقل فوق لیسانس (MA) باشد. دولت سعی دارد بین ضمن خدمت و MA و Ph.D ارتباطی را برقرار سازد تا آموزش

– کاری که در این درس انجام می‌شود از نظر کلی در رشد شخص چه سهمی برعهده دارد؟

– آیا می‌توان این قضاوت را کرد که این درس از بخشی از فرهنگ یا میراث ما به راحتی صرف‌نظر کرده است؟

– چه مهارت‌هایی در این درس و با چه هدف‌هایی در نظر گرفته شده‌اند؟

– این درس در رشد عقلی و شناختی دانش‌آموز چه سهمی برعهده دارد؟

– ...

استفاده از ویدئو در کلاس درس جغرافیا

در انگلستان از ویدئو و تلویزیون استفاده صحیحی نمی‌شود و حتی تلویزیون بی‌برنامه نیز در خانه‌ها روشن است و کسی به آن توجهی نمی‌کند. آیا اگر در کلاس درس هم ویدئو و تلویزیون وجود داشته باشد وضع به همین منوال است؟ گاهی معلمان تنبل از ویدئو برای ساکت کردن دانش‌آموزان استفاده می‌کنند. به نظر می‌رسد ویدئو نمی‌تواند آموزش عمیق، پایدار و دقیق را ارائه کند و همواره آموزش را به صورت منفعل درمی‌آورد نه فعال.

از دیگر مضرات فیلم‌های ویدیویی این است که معمولاً فیلم را کسی می‌سازد که معلم نیست و در انتخاب و هدایت مکانها و صحبت‌ها و دید دوربین و سناریو و ... نقشی ندارد. بنابراین به نظر من دوربین ویدیویی هیچ‌گاه نمی‌تواند مثل معلم به مسایل بنگرد و فیلم ویدیویی نمی‌تواند جای معلم را در کلاس درس بگیرد.

اما ویدئو برخی مزایا نیز دارد که کلاس درس یا عکس ندارد و آن صدای پدیده‌ها، محیط‌ها و فرهنگ‌هاست. مثلاً یک آتشفشان یا سیلاب دارای صداست که می‌توان آنها را ضمن نمایش تصاویر پخش کرد و یا تصویر مسجد بدون فضای روحانی و صدای اذان و ... را منعکس نمی‌کند که مجموعه یک فرهنگ را انتقال دهد اما فیلم ویدئو می‌تواند چنین کاری را انجام دهد به طوری که دانش‌آموز خود را در آن فضا احساس کند و با تمام وجود محیط را لمس کند.

از ویدئو باید به صورت هدفدار استفاده شود و قبل از نمایش هر فیلم معلم باید آن را با دقت تمام ببیند و سؤالاتی را برای آن سازمان داده و در کلاس آن را به همراه سؤالات به نمایش گذارد. در انگلستان شرکت بزرگی چون B.B.C فیلم‌های آموزشی می‌سازند اما من هیچگاه از آنها برای تدریس استفاده نکرده‌ام زیرا دانم در این فیلم‌ها چه مطالبی به دانش‌آموزان عرضه می‌شود. با نمایش یک فیلم ویدیویی جغرافیایی باید این سؤالات مطرح شوند که:

برای دوره ابتدایی:

* کدام جنبه‌های فرهنگی در فیلم نمایش داده شده است؟ (مشاهده)

* کدام جنبه‌های دیگر فرهنگی هست که در فیلم به نمایش در

نیامده است؟ (اطلاعات)

برای دوره راهنمایی:

* تفاوت‌های اصلی فرهنگی نمایش داده شده بین دو کشور مذکور چه بود؟ (مشاهده، مقایسه)

* علت وجود تفاوت در فرهنگها چه بود؟ (استدلال)

برای دوره دبیرستان:

* تفاوت‌های عمده فرهنگهای مشاهده شده در فیلم با فرهنگ خود ما چیست؟

* چگونه یک فیلم ویدیویی فرهنگی ممکن است سبب ایجاد پیشداوری در دانش‌آموزان نسبت به یک فرهنگ و ملت شود؟

* خطرات بروز پیشداوری در دانش‌آموزان

به عبارت دیگر می‌توانیم با نمایش فیلم ویدیویی مراحل مختلف رشد و یادگیری را پوشش دهیم که شامل این مراحل است:

مراحل رشد

برای دوره ابتدایی: مشاهده

توصیف

برای دوره راهنمایی: شناخت الگوها

توصیف الگوها و فرایندها

برای دوره دبیرستان: تشریح ارتباط متقابل پدیده‌ها

رشد (نوسه) یادگیری

در نمایش و تولید فیلم می‌توان در مقیاس محلی به تفاوتها و شباهتها اشاره کرد و سؤالاتی را از دانش‌آموزان پرسید و آنها را متوجه تفاوتها و شباهتها نمود.

در مقیاس ناحیه‌ای (منطقه‌ای) می‌توان با توجه به نیازهای دانش‌آموز و تأثیری که شخصیت معلم بر دانش‌آموز می‌گذارد سؤالات مقایسه‌ای مطرح کرد و در فرهنگ یا در مکان جغرافیایی (روستا و شهر) مقایسه عقلانی انجام داد.

ویدئو باید مکمل کتاب باشد نه آن که جای نوشته و توصیف کلمه‌ای را بگیرد و فقط نباید به توصیف کتاب و نوشته نیز قناعت کرد بلکه بهتر است فیلم و کتاب در کنار یکدیگر به دانش‌آموز عرضه شود. البته مشکل اساسی که نویسنده کتاب درسی نبودن و معلم نبودن فیلمساز است باید از بین برود.

تلفیق یا درهم تنیده کردن کتابهای جغرافیا

بحث تلفیق کتابهای جغرافیا با تاریخ و جامعه‌شناسی ممکن است یک تلقی از تلفیق باشد و ارائه توأم جغرافیای انسانی و طبیعی تلقی دیگر محسوب گردد. در مورد دوم می‌توان به تمام کتابهایی که روی میز به صورت نمونه ارائه شده است اشاره کرد که همگی تلفیق جغرافیای طبیعی و انسانی را نشان می‌دهند.

در مورد ادغام جغرافیا با دیگر موضوعات علمی از گذشته مباحثی

دیگر را به صورت تلفیقی ارائه کنیم و حدت دروس در کنار یکدیگر به برآورده شدن اهداف کل آموزش می‌انجامد. وقتی هدف کسب مهارت‌های ذهنی است، مشکل بتوان با دروس جداگانه به این هدف رسید. هدف درس جغرافیا آماده کردن دانش‌آموزان برای فهم و درک مشکلات محیط و جامعه است. اگر هدف جغرافیا، ایجاد تفاهم بین‌المللی باشد بنابراین درس جغرافیا به تنهایی از عهده این امر بر نمی‌آید و در برخورد با مسایل آینده جهان، دانش‌آموزان باید قادر به تلفیق مسایل تاریخی، اجتماعی، سیاسی و جغرافیایی باشند تا به درک درستی نایل آیند. خلاصه این که اگر نحوه برخورد با جهان را بخواهیم با تکیه کردن کل جهان در قالب موضوعات درسی به دانش‌آموز تفهیم کنیم، این کار به جایی نمی‌رسد و باید به صورت مجموعه‌ای به جهان نگریست نه منفرد.

استدلال بعدی من این است که ما به کاوش در جغرافیا اشاره کرده‌ایم که در آن جمع‌آوری اطلاعات دسته‌بندی، استدلال و نتیجه‌گیری و ارائه یافته‌ها انجام می‌گیرد. این روش در علوم دیگر مثل علوم تجربی و تاریخ نیز انجام می‌شود یعنی روشها در روش کاوشی یکسان است حال اگر چنین است چرا باید موضوع درس را از هم جدا کنیم؟ استدلال بعدی من این است که ادغام دروس در یکدیگر انگیزه بیشتری برای دانش‌آموز ایجاد می‌کند. اگر شیوه آموزش دانش‌آموز محور می‌باشد تدریس موضوعی نمی‌تواند این شیوه را کفایت کند و نمی‌تواند برای دانش‌آموز انگیزه ایجاد کند. استدلال من بیشتر برای دوره ابتدایی و متوجه معلم است نه تلفیق در کتاب درسی. یعنی معلم باید با توانایی خود موضوعات را با هم تلفیق کند نه این که کتاب درسی درهم تنیده شود. دیگر استدلال من اینست که تدریس درهم تنیده دروس برای مدرسه ارزاتر تمام می‌شود زیرا این کار را با استفاده از وسایل آموزشی کمتر و پرسنل کمتری انجام می‌دهد. اگر دروس از هم جدا باشد مدرسه باید برای هر موضوع درسی معلم استخدام کند و از وسایل و امکانات مخصوص آن استفاده کند.

آقای وو: به عنوان مخالف تلفیق برنامه‌های درسی جغرافیا با دیگر موضوعات درسی باید بگویم که اولاً جغرافیا یک علم کاملاً جا افتاده است و موفقیت خود را طی سالیان سال در جدول برنامه‌های درسی نشان داده است. ما در جغرافیا مسایل انسانی، اجتماعی، طبیعی را با هم تلفیق کرده‌ایم در دوره امتحانی GCSE دو شاخه علوم انسانی و هنر وجود دارد که علوم انسانی در آن به صورت جامع و یکپارچه امتحان می‌شود و تلفیق ضرورتی ندارد. اگر درس جغرافیا و مفاهیم خاص آن را کنار بگذاریم چه چیزی را می‌خواهیم تدریس کنیم؟ افراد غیرمتخصصی که دزس تلفیقی را تدریس می‌کنند مفاهیم را جا به جا می‌کنند که این امر کار درستی نیست. جغرافیا، نقش و اطلاعات، مهارتها و مسایل خاص خود را دارد که فقط از طریق درس جغرافیا قابل انتقال است اما معتقدم که مهارت‌های مشترک نیز وجود دارد. استدلال دیگر من این است که پس از تلفیق، تدریس برعهده کیست؟

	Patterns and Places	Location and Links between places	Geographical Themes
Level 3	Pupils describe and make comparisons between the physical and human features of different localities...	They offer explanations for the locations of some of these localities.	They show an awareness that different places may have both similar and different characteristics.
Level 4	Pupils begin to describe geographical patterns...	They begin to appreciate the importance of location in understanding places.	They begin to show understanding of how these processes can change the features of places, and that these changes affect the lives and activities of people living there.
Level 5	Pupils describe and begin to offer explanations for geographical patterns.	They describe ways in which places are linked through movements of goods and people.	They describe how these processes can lead to similarities and differences between places.
Level 6	Pupils describe ways in which processes operating at different scales create geographical patterns...	They describe ways in which processes operating at different scales lead to changes in places.	They describe and begin to offer explanations for a range of physical and human processes. They offer explanations for the ways in which human activities affect the environment and recognise that people attempt to manage and improve environments.
Level 7	Pupils show how... interactions create geographical patterns and continents to change in patterns...	They show understanding that many factors influence decisions made about places, and use this to explain how places change. They appreciate that people's lives and environment in one place are affected by actions and events in other places.	They explain a range of physical and human processes. They describe and offer explanations for different approaches to managing environments and appreciate that different approaches have different effects of people and places. They describe the interactions within and between physical and human processes. They recognise that human actions may have unintended environmental consequences and that change sometimes leads to control.

	Questions for enquiry	Using skills	Communicating findings
Level 3	Pupils use skills and access of evidence to respond to a range of geographical questions.		
Level 4	Pupils plan on their knowledge and understanding to suggest suitable geographical questions for study.	They use a range of geographical skills drawn from the Key Stage 2/3 Programme of Study, and use this to investigate places and themes.	They communicate their findings using appropriate vocabulary.
Level 5	Pupils identify relevant geographical questions.	Operating on their knowledge and understanding, they select and use appropriate skills from the Key Stage 2/3 Programme of Study and evidence to help them investigate places and themes.	They reach plausible conclusions and present their findings both graphically and in writing.
Level 6	Operating on their knowledge and understanding, pupils identify relevant geographical questions and suggest appropriate sequences of investigation.	They select and make effective use of a wide range of skills from the Key Stage 3 Programme of Study and evidence in carrying out investigations.	They present conclusions that are consistent with the evidence.
Level 7	With growing independence, pupils draw on their knowledge and understanding to identify geographical questions...	With growing independence, pupils... establish a sequence of investigation, and select and use accurately a wide range of skills from the Key Stage 3 Programme of Study and evidence.	They present conclusions that are consistent with the evidence.

ضمیمه شماره ۲

وجود داشته که هنوز هم در کشور ما ادامه دارد.

برای این که اولاً مسئله، بحث و مناظره که به عنوان یک روش در ارائه شیوه تدریس مطرح است در این جا به نمایش گذاشته شود و ثانیاً درهم تنیده ارائه کردن درس جغرافیا با سایر علوم را مورد نظر قرار دهیم، از یک شیوه مناظره‌ای استفاده می‌کنیم و من (لمیرت) و آقای وو هر یک نقش یک طرف مناظره را بر عهده می‌گیریم و یک نفر موافق و یک نفر مخالف تلفیق شده و هر یک دلایل خود را ارائه می‌کند. یک مدیر یا ناظر مناظره نیز معمولاً مورد نیاز است. سپس از حاضران در خواست می‌شود که نظرات خود را ارائه کنند، بعد رأی گیری به عمل می‌آید و آنگاه نتیجه نهایی قطعاً معلوم می‌شود. در کلاس درس دانش‌آموزان می‌توانند از یک طرف مناظره حمایت کنند. البته در این مناظره نقش بازی می‌کنیم و شاید لازم شود از عقاید شخصی خود صرف نظر کنیم.

من به عنوان موافق صحبت می‌کنم. به نظر من درس جغرافیا باید تلفیقی باشد زیرا در جغرافیا مهارت‌هایی وجود دارد که قابل تعمیم به سایر دروس است و مختص موضوع علمی جغرافیا نیست و شاید علوم، تعلیمات مدنی و تاریخ نیز از این مهارتها سود ببرند. بنابراین جدایی دروس مفید فایده نیست و اگر ما بتوانیم جغرافیا و برخی درسهای

مدرس این درس به اطلاعات تخصصی فراوانی نیاز دارد و باید در زمینه دانشی و مهارتی، تبحر کافی داشته باشد. در غیر این صورت کیفیت کار کاسته می‌شود البته در سطوح ابتدایی مشکل چندان نیست اما در سطوح راهنمایی و دبیرستان اشکالات بیشتر است. یکی از دلایل افت کیفیت آموزش جغرافیا در انگلستان، تدریس جغرافیا توسط افراد غیرمتخصص و غیر علاقه‌مند است و اگر تلفیق پیش آید، مسئول این امر همین تلفیق است.

استدلال دیگر این است که ما در جغرافیا با مسایل بحث‌انگیزی چون محیط و جمعیت سروکار داریم که تلفیق آنها تدریس بد را به دنبال خواهد داشت. نکته دیگر این است که مهارت‌های سطح پایین مثل مشاهده و مهارت‌های سطح بالا مثل ترکیب مهارت‌ها و دانش‌ها به صورت تلفیقی باعث مشکل می‌شود. ممکن است دانش‌آموز از نظر ذهنی در سطح بالایی باشد و در سطح بالاتر و سنین بالاتر بتواند ترکیب مسایل را انجام دهد، اما در سنین پایین، تلفیق توسط دانش‌آموز کم تجربه مشکل است. بنابراین دلایل آقای لمبرت به عنوان موافق تلفیق، قانع‌کننده نیست. تلفیق در دوره ابتدایی جغرافیا را به صورت سنتی در می‌آورد و اکنون تقریباً در انگلیس جا افتاده که در دوره ابتدایی نیز دروس جداگانه تدریس شوند.

لمبرت (به عنوان موافق): چنان که آقای وو نیز اظهار کردند در برخی مدارس انگلیس نیز امروزه دروس به صورت تلفیقی ارائه می‌شوند. به نظر من برعکس در دوره ابتدایی مهارت‌ها را می‌توان تلفیق کرد و در همه رشته‌ها از مهارت‌های سطح پایین استفاده کرد. مسئله دیگر این است که آقای وو تلفیق را برای دانش‌آموزان مشکل می‌داند، اما به نظر من اگر از پایه دروس را تلفیقی ارائه کنیم، در دوره‌های بالاتر (دبیرستان) نیز دانش‌آموز با دید تلفیقی آشناست و مسایل را راحت‌تر درک می‌کند. در سطح اول برنامه‌ریزی درسی کنونی در انگلستان، جغرافیا به صورت موضوع محوری عنوان شده اما در مدارس درس به صورت تلفیقی ارائه می‌شود در مدارس ابتدایی انگلستان در جدول برنامه درسی، دروسی به نام تاریخ، جغرافیا، علوم و غیره نداریم بلکه معلم است که امر تلفیق سرفصلها را انجام می‌دهد مثلاً در بحث هوا به مسایل جغرافیایی و علمی و ... آن اشاره می‌کند.

وو (به عنوان مخالف): تلفیق از نظر سازماندهی و مدیریت در مدرسه ابتدایی وجود دارد چون راحت‌تر است اما نظر من به دانش‌آموز برمی‌گردد. در دوازده مدرسه‌ای که من در انگلیس مورد بازدید قرار دادم همگی جغرافیا را جداگانه تدریس می‌کردند و نه تلفیقی. کتابهای درسی در کشور ما به عنوان یک منبع برای درس به کار می‌رود نه تمام آن درس. مسئله این است که ما در همه جنبه‌های زندگی از اصول پیروی نمی‌کنیم و گاهی محدودیت توانایی‌ها و بودجه باعث تعدیل برنامه می‌شود. این امر در برنامه درسی نیز اثر می‌گذارد و محدودیت امکانات سبب تخطی از اصول می‌شود.

لمبرت: در جدول برنامه درسی انگلستان دروسی چون ریاضی و

زبان وجود دارد که حضور آنها در برنامه بخاطر مسایل سیاسی است. این دروس تلفیقی نیستند و اصلی می‌باشند بقیه دروس تلفیقی می‌باشند. درسهایی به نام علوم زمین و علوم اجتماعی و تکنولوژی اطلاعات در برنامه‌های درسی آمریکا و کانادا وجود دارد که جغرافیا را می‌توان در آنها ادغام کرد. اگر در جریان برنامه‌ریزی اهداف و مفاهیم را مشخص کنیم، بعدها در جریان تألیف دچار تعدد مفاهیم و مطالب نمی‌شویم. مثلاً وقتی در برنامه‌ریزی بر بحثی مثل تغییر، تکیه کنیم می‌توانیم در جریان تألیف تاریخ یا تحول از آن استفاده کنیم در علوم و جغرافیا نیز همینطور. اگر برخورد با کتب درسی به صورت محتوایی باشد تلفیق امکان‌پذیر نیست اما اگر بر فرایندها و مفاهیم تکیه کنیم، تلفیق امکان‌پذیر است.

در سال ۱۹۹۱ در مجلس عوام انگلیس، وزیر آموزش و پرورش با افتخار و تأکید اعلام کرد که ما اهمیت درس جغرافیا را بدان بازگردانیم زیرا تلفیق این درس باعث شده بود که اهمیت درس جغرافیا کنار گذاشته شود. هویت ملی یک بحث مهم است که محتوای درس جغرافیا در دادن این هویت بسیار اهمیت دارد. در کنفرانسی که اخیراً تحت عنوان جامعه و فرهنگ در لندن برگزار شد من یک سخنرانی ارائه کردم که در آن نقش جغرافیا را در این امر تذکر دادم. این امر را باید در نظر داشت که دروسی موفق خواهند بود که دارای موضوعهای مشخص و معین باشند و این امر سبب رسیدن به اهداف روشن آموزشی می‌شود. تحقیقی که اخیراً در آمریکا انجام شده نشان می‌دهد که سنین ۱۱ و ۱۲ سالگی بهترین سن برای جذب اطلاعات است و در این سن باید موضوعات علمی را به شکل جداگانه تدریس کرد اما در ابتدایی چون کسب مهارت مهم است می‌توان تلفیقی عمل کرد آنهم توسط معلم نه کتاب درسی.

(ادامه دارد)

(*) In Service Training

(**) Master in Art

(***) Master in Education

(****) Philosophy Doctor

روشها و تکنیکهای کارا در

برنامه ریزی توسعه یکپارچه مناطق

فضیله خانی

دانشجوی دوره دکتری دانشگاه تربیت مدرس

دیگر اینکه او برای شناخت واقعیتها می باید مقدار الگوی غذا، لباس، مسکن فعلی و قبلی را برآورد کند. در این راستا مردم از تغذیه بهتر، پوشاک مناسبتر و خانه های مناسب برخوردار خواهند بود.

جمعیت کل هر کشور یا هر ناحیه نشانگر تعادلی میان دو رشته از عوامل است - تغییرات طبیعی (تولد و مرگ) و تغییرات مهاجرتی (مهاجرت به داخل و مهاجرت به خارج).

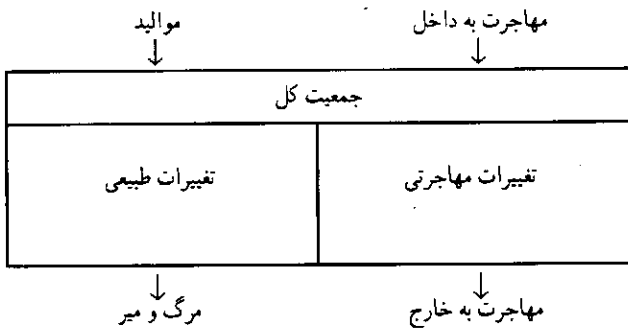
هدف این مقاله توضیح برخی روشها و تکنیکهای تجزیه و تحلیل (آنالیز) داده هایی است که اغلب توسط برنامه ریزان توسعه نواحی (منطقه ای) بکار می رود. در اینجا سعی نداریم که تمامی روشها و تکنیکهای ممکنه را بیان نماییم بلکه تنها از بین آنها تکنیکهایی انتخاب شده اند که از کاربرد وسیعی برخوردار هستند.

تجزیه و تحلیل جمعیتی

در حال حاضر این واقعیت که «مردم» بزرگترین منبع قدرت یک کشور را تشکیل می دهند بخوبی درک شده است. یک کشور با ذخایر زیادی از مردم می تواند قابلیتها و منابع را به ثروتها تبدیل نماید. لکن کشوری که دارای جمعیت عظیم بیسواد و فقر بهداشتی و مردم فقیر است نمی تواند از منابع (ثروتها و ظرفیتهای) بطور موفقیت آمیز استفاده نماید و در نتیجه این ثروتها بی ارزش شده و عامل قدرت به حساب نمی آیند.

در مجموع کشورهای در حال توسعه در جهت کنترل جمعیت خود به سختی تلاش می کنند چرا که برای آنها روشن شده، جمعیتی با سطح زندگی پایین (فقیر) بیش از آنچه که تولید نمایند مصرف می کنند، بدین ترتیب رشد اقتصادی آنها از طریق رشد جمعیتشان خنثی می گردد. نتیجتاً به علت عدم وجود سرمایه گذاری کافی در فعالیتهایی که می تواند به ارتقاء کیفیت زندگی مردم بیانجامد، بیش از پیش در برنامه ها احساس شکست می کنند.

یک برنامه ریز می بایستی از کیفیت و کمیت سطح زندگی مردم در موقعیکه برنامه تنظیم می گردد اطلاع داشته باشد، وی همچنین می بایست رشد قابل انتظار جمعیت را در سالهای آتی بداند چرا که برنامه ریزی بیش از آنکه برای زمان حال باشد برای زمان آینده تنظیم می شود، علاوه بر آن یک برنامه ریز باید از منابع انسانی اطلاع داشته باشد تا فعالیتهایی را که می تواند استعدادهای بالقوه را بکار بگیرد بشناسد و همچنین بتواند کمبودهای موجود در زمینه آموزشی و تخصصی را جبران نماید. دلیل

شکل (۱)

نرخ مرگ و میر و مولید با هم به همراه مهاجرت می تواند داده هایی برای پیش بینی جمعیت آینده در اختیارمان بگذارد. در اینجا برخی محدودیتهای در رابطه با این داده ها وجود دارد لیکن به جهت اینکه آنها تأثیر کمی در نواحی روستایی ندارند ما می توانیم آنها را نادیده بینداریم. اگر نرخ خام مرگ و میر را از نرخ خام مولید کسر نماییم مقدار تقریبی افزایش (یا کاهش) جمعیتی به دست می آید. در اینجا باید بخاطر داشت که نرخ محاسبه شده برای هر ۱۰۰۰ نفر می باشد. فرض کنیم تفاوت بین این دو (مرگ و میر و مولید) هشت باشد. یعنی به هر ۱۰۰۰ نفر هشت نفر اضافه کنیم. به این ترتیب ۱۲۵ سال طول می کشد تا این جمعیت دو برابر شود. (۱۰۰۰ = ۸ × ۱۲۵). اما این محاسبات این واقعیت را نادیده می گیرد که افراد اضافه شده به جمعیت نیز خود با نرخ هشت در هزار افزایش می یابند.

این امر بدین معنی است که رشد جمعیت از یک شکل تصاعدی تبعیت می‌کند، درست مانند دریافت بهره مرکب پول در بانک. بنابراین زمان دو برابر شدن از ۱۲۵ سال فقط به ۸۷ سال کاهش یافته است. بیان ریاضی برای نرخ تصاعدی رشد عبارت است از:

$$\frac{dn}{dt} = rN$$

N = تعداد جمعیت.

r = نرخ رشد طبیعی.

$\frac{d}{dt}$ = روش محاسبه نرخ (میزان) مبین تغییر در واحد زمان.

بیان فوق نشان می‌دهد که مقدار رشد به اندازه جمعیت مربوط است، هر قدر که اندازه جمعیت بزرگتر باشد، رشد آن نیز سریعتر است. همچنین فرمول فوق ممکن است به این صورت نیز نوشته شود:

$$N_t = N_0(1-r)^t$$

به بیان ساده‌تر می‌توان این فرمول را بدین صورت نیز نوشت:

$$N_t = N_0 e^{rt}$$

N = تعداد جمعیت در زمان t (زمان مورد نظر)

N_0 = تعداد جمعیت در زمان ۰ (پایه)

$e = 2.71828$ (لگاریتم نرمال)

r = نرخ رشد طبیعی.

اگر ما با ۱۰۰۰ آغاز کنیم (N_0) و یک نرخ رشد یک درصدی را در نظر بگیریم ($r=0.01$) بدین ترتیب ما می‌توانیم توسط جانشین قراردادن آن ارزشها در معادله‌ای نشان دهیم که بعد از ۷۰ سال ($t=70$) جمعیت پایه دوبرابر خواهد شد ($N_t=2000$) در اینجا باید توجه داشت که در این روش مهاجرت در نظر گرفته نشده است. علاوه، در اینجا فرض شده که روند کنونی رشد در آینده نیز ادامه خواهد داشت.

روش طرح‌ریزی جمعیتی فوق تنها برای برنامه‌های کوتاه مدت مفید می‌باشد چرا که در آن تنها به استعدادهای حیاتی جمعیتی اشاره شده است. مثلاً از دید نظری میزان رشد بدون محدودیتهای محیطی. ما می‌دانیم که تعدادی از موانع - طبیعی یا فرهنگی - وجود دارد همچنانکه افزایش جمعیت تعادل ظرفیت جمعیتی مناطق را بهم می‌زند.

ما می‌توانیم موانع محیطی را در مدلمان توسط فرمول زیر بیان نماییم.

$$1 - \frac{K-N}{K}$$

K = حداکثر تعداد افرادی که با توجه به ظرفیتهای پذیرفته می‌شوند و

ترکیب آن با مدل رشدنمایی ما معادله زیر را شامل می‌شود.

$$\frac{dN}{dt} = rN - \frac{K-N}{K}$$

r = نرخ رشد

N = جمعیت کل یا چگالی جمعیت.

زمانیکه ما از فرمول بالا استفاده می‌کنیم، منحنی رشدی که بدست

می‌آید به شکل S می‌باشد که اصطلاحاً منحنی رشد منطقی نامیده می‌شود جایی که در نرخ رشد بصورت اعداد نزدیک به سطح بحرانی تغییر داده شده است. هر چند که انجام چنان راه حلی دانش بیشتری را در زمینه محدودیتهای محیطی و کنترل اجتماعی بیشتر بر موالید از آنچه که در حال حاضر در گروههای انسانی موجود است را می‌طلبد. روشهای دیگری نیز برای طرح‌ریزی جمعیتی وجود دارد لیکن قصد نداریم که تمامی آنها را در اینجا بیان نماییم. جهت برنامه‌ریزی توسعه روستایی روشهای تصاعدی روش مناسبی می‌باشد که مهاجرت را در محاسبات لحاظ می‌دارد مهاجرت عبارت است از:

$$M_t = (P_t - P_0) - N_t$$

M_t = مهاجرت در طی سال t .

P_t = جمعیت در سال t .

P_0 = جمعیت در سال مبنا.

N_t = نرخ رشد طبیعی در طی سالهای t .

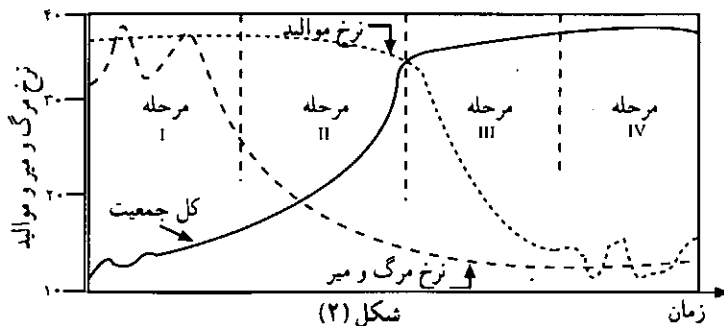
مراحل رشد جمعیت

در اینجا خالی از فایده نیست که فرضیات جابجایی جمعیتی که به کشورهای در حال توسعه مربوط می‌شود ذکر گردد. جهت پیش‌بینی جمعیت این فرضیات می‌تواند در نظر گرفته شود:

جابجایی جمعیت نتیجه مطلوبی از تغییرات در طول زمان در میزانهای حیاتی است که در نتیجه آن ما می‌توانیم چهار مرحله مرتبط به هم را در نظر بگیریم:

High - stationary phase	(I) مرحله رشد قوی ثابت.
Early expanding phase	(II) مرحله گسترش اولیه.
Late expanding phase	(III) مرحله گسترش ثانویه.
Low - stationary phase	(IV) مرحله رشد کند ثابت.

روند تغییرات فوق بطوری نمایشی در شکل (۲) قابل مشاهده است. در مرحله رشد قوی ثابت، نرخ موالید و مرگ و میر هر دو بالا می‌باشد. در حالیکه در مرحله رشد کند ثابت هر دو آنها پایین می‌باشد. در طی مرحله دوم نرخ مرگ و میر بسرعت کاهش می‌یابد، اما نرخ موالید همچنان ثابت باقی می‌ماند. در حالیکه در مرحله سوم نرخ مرگ و میر در یک میزان پایینی تثبیت می‌گردد و نرخ موالید بطور مؤثری کاهش می‌یابد. پیوستن مراحل دوم و سوم بالاترین نرخ رشد جمعیت را ثبت می‌نماید.

شکل (۲)

فشار جمعیتی

ظرفیت یک ناحیه کشاورزی بطور وسیعی به انسان بستگی دارد :

نسبت زمین عبارت است از : تعداد افراد در هر واحد زمین. لیکن ما می‌دانیم که هر قطعه از زمین دارای قابلیت تولید نابرابر است. یک جریب زمین در بیابان راجستان نمی‌تواند با یک جریب در ناحیه ماندیا (Mandya) برابری کند. در مقام مقایسه، زمین خشک نمی‌تواند با زمین مرطوب برابر باشد. بنابراین روشهایی ابداع شدند که زمینها را به دسته‌های مختلف طبقه‌بندی کنند. تراکم جمعیت در هر واحد زمین یکی از شاخصهای اندازه‌گیری فشار جمعیتی است. در اینجا مسأله ما اینست که چگونه فشار جمعیت بر روی زمین را اندازه بگیریم. اما با دو مسأله ذهنی مواجه هستیم، اولاً همانطور که قبلاً نیز اشاره کردیم کیفیت اراضی در همه جا یکسان نیست، و ثانیاً فشار جمعیتی با اتکای بر استاندارد زندگی‌ای که ما در نظر داریم تغییر می‌کند. برای مثال : اگر انتظارات مردم پایین باشد ممکن است ۱۰۰ نفر در کیلومتر مربع نیز بنظر کم باشد اما زمانیکه توقعات مردم بالا باشد این تعداد جمعیت بسیار زیاد خواهد بود.

عامل دیگری که در این امر دخالت دارد درآمد تولید شده در خارج از بخش کشاورزی است. این بخش از درآمد که به ناحیه مورد نظر وارد می‌شود می‌باید با درآمد بدست آمده از زمین جمع شود تا بتواند یک فشار واقعی از جمعیت بر روی زمین را بدست دهد.

بنابراین ما هنوز باید روشهایی را که نتایج غیرمستقل می‌دهد را تکمیل نماییم، بهترین روشی را که در دسترس داریم عبارت است از :

$$I = \frac{P - P_1}{A}$$

I = شاخص بار جمعیت.

P = جمعیت واقعی روستایی. ^(۱)

A = نواحی روستایی به کیلومتر مربع.

P₁ = نواحی که جمعیت مستعد روستایی را از طریق بهره‌برداری از

$$\frac{X}{K} = \text{زمینهای بایر جابجا می‌کنند}$$

X = ارزش ناخالص تولیدات ناحیه از بخش کشاورزی به قیمتهای

رایج (جاری)

K = درآمد ثابت سرانه از بخش اولیه که برای یک پیشرفت اندک در

استاندارد زندگی جمعیت روستایی مطلوب می‌باشد.

این فرمول می‌تواند گسترش بیشتری یابد (۱) تبدیل نواحی روستایی به

استاندارد هکتار. (۲) به مقدار X درآمد ناحیه از سایر منابع نیز اضافه

شود.

برآورد نیازهای غذایی

یکی از موضوعات مهم در توسعه یکپارچه نواحی روستایی افزایش

تولیدات مواد غذایی می‌باشد. برای برنامه‌ریزی صحیح این نواحی

می‌بایست مقدار مصرف ناحیه، مقدار تولید و یا میزان مازاد محصول و یا

کمبود آنرا بدانیم. جهت تخمین میزان تقاضای محلی به مواد غذایی ما

می‌توانیم از فرمول مقابل استفاده نماییم :

$$TR_C = \frac{TP \times R_{ph} \times 86}{100}$$

TR = کل تقاضای غلات در ناحیه

TP = کل جمعیت ناحیه

R_{ph} = نیاز سرانه غله = ۱۹۰ کیلوگرم در هر سال و $\frac{86}{100}$ فاکتور

متغیر برای واحدهای بزرگ. استانداردهای استنتاج شده بدین شرح می‌باشند :

غلات = ۶۸ درصد (۳/۵ تا ۱۴ درصد)

ضایعات = ۱۰ درصد

برآورد می‌شود که با حدود ۲۰۰ کیلوگرم غلات سرانه در هر سال (در

حدود ۲۰ اونس بطور سرانه در هر روز) می‌توانیم یک سطح نسبتاً بالایی

از تغذیه را در کشور ابقاء نماییم.

تجزیه و تحلیل تعاملی

مکانها و نواحی مختلف بر روی یکدیگر اثرات متقابلی دارند که حرکت مردم، کالاها و اطلاعات را هدایت می‌نماید. یک برنامه‌ریز ناحیه‌ای می‌بایست درباره مدلهای اثرات متقابل اطلاعاتی داشته باشد بنابراین او می‌تواند لزوم اجرای پروژه‌های مختلف را در ناحیه مورد نظرش ارزشیابی کند. اجازه دهید برای نشان دادن قلمرو بازار کشاورزی در ناحیه موردی از یک پروژه را مثال بزیم. در آنجا ناحیه توسط محدوده‌ای احاطه شده است.

برنامه‌ریز می‌باید قبل از اجرای پروژه ناحیه بدست آمده از محدوده جدید را تعیین نماید چرا که او نمی‌تواند صریحاً دریابد که آیا پروژه در آینده کارساز خواهد بود، مگر اینکه وی قبلاً از مازاد قابل عرضه به بازار اطلاع داشته باشد.

ما می‌توانیم از متغیرهای مدل جاذبه زیر برای تعیین مرز ناحیه عملکردی استفاده نماییم :

$$B_T = \frac{D_{1T}}{1 + \sqrt{\frac{M_1}{M_T}}}$$

B_T = فاصله مرز جدایی واحدها از قلمرو بازار.

D_{1T} = فاصله مابین قلمروهای ۱ و ۲.

M₁ = اندازه قلمرو بازار ۱.

M₂ = اندازه قلمرو بازار ۲.

مدل فوق براساس مدل جاذبه نیوتن تنظیم شده است که می‌گوید : نیروی جاذبه (کنش متقابل) عبارتند از : حاصلضرب حجم دو جسم تقسیم بر مجذور فاصله آن دو جسم.

این مفهوم توسط رلی (W.J. Reilly) در سال ۱۹۲۹ برای مطالعه نواحی تجاری بیان شده بود. ما می‌توانیم کنش متقابل فضایی مابین دو

ناحیه یا قلمرو را که از حاصلضرب حجم دو ناحیه، تقسیم بر فاصله این دو از همدیگر بدست می‌آید، برآورد نماییم. حجم در این معادله همان جمعیت است. جمعیت همانند یک حجم می‌تواند به همراه درآمد سرانه یا برخی وزنه‌های دیگر محاسبه گردد. در ضمن فاصله می‌بایست با شاخصهای هزینه و طول مدت سفر اندازه‌گیری شود، فرمول حاصله برای اندازه‌گیری کنشهای متقابل عبارت است از:

$$F_{ij} = a \frac{M_i M_j}{D_{ij}}$$

F_{ij} = جریانات بین نواحی i و j .

$M_i M_j$ = حجم نواحی i و j .

D_{ij} = فاصله بین نواحی i و j .

a = ضریب ثابت تجربی.

b = نمای فاصله.

تحلیل (آنالیز) منابع طبیعی حاصلخیزی گیاهان

جغرافیدان سوئدی - استن پترسون (Sten - Paterson) معتقد است که حاصلخیزی گیاهان با طول فصل رشد، حرارت متوسط گرمترین ماه، بارش سالیانه و مقدار تابش خورشید افزایش می‌یابد. علاوه بر این با دامنه تغییرات دما نیز در ارتباط می‌باشد. با ترکیب این شاخصها در یک شاخص واحد، ما می‌توانیم اعدادی را جهت تعیین مراکز مستعد برای رشد گیاهان بدست دهیم. این فرمول چنین است:

$$I = \frac{T_m PGS}{120(Tr)}$$

I = شاخص حاصلخیزی گیاهان.

T_m = متوسط درجه حرارت گرمترین ماه سال به درجه سانتیگراد.

Tr = دامنه تغییرات سالیانه حرارت بین متوسط سردترین و گرمترین ماهها به درجه سانتیگراد.

P = میزان بارش به سانتیمتر.

G = فصل رشد به ماه.

S = تشعشع خورشیدی که نسبت به تشعشع از قطبها سنجیده می‌شود.

فرمول فوق تنها حاصلخیزی بالقوه گیاهان را بدست می‌دهد که فقط می‌تواند محیط مخصوصی را که گیاه زنده در آن تقویت می‌شود تحت عنوان اقلیم اندازه‌گیری کند.

کشت و زرع عملی تحت تأثیر فاکتورهایی از قبیل تاریخ زندگی گیاهی یک ناحیه و درجات دخالت انسان قرار دارد.

تغییرات بارندگی

در برنامه‌ریزی نواحی روستایی، مسأله‌ای که معمولاً با آن مواجه هستیم تغییرات بارندگی و ضرورت در نظر گرفتن آن برای استفاده بهینه از زمین

۲۲ رشد آموزش جغرافیا / ۴۳

است. برخی نواحی از بارندگی فوق‌العاده زیادی برخوردار هستند، این در حالی است که برخی دیگر از نواحی بارندگی بسیار اندکی در سال دریافت می‌کنند. از اینرو میزان کل بارندگی در سال به تنهایی نمی‌تواند شاخص خوبی برای قابلیت اقلیمی کاربری زمین باشد، علاوه بر این ما می‌بایستی از تغییرات بارندگی در زمان و مکان نیز آگاهی داشته باشیم تغییرات زمانی بارش، نشانگر چگونگی توزیع بارندگی در طول سال، ماه یا هفته است. اگر در طول ماهها یا ایام هفته (روزهای) فصل رشد بارندگی کافی وجود داشته باشد، در آن صورت، محصولات از رشد خوبی برخوردار خواهند بود هر چند که سایر ماهها خشک باشد. بنابراین مجموع میزان بارندگی در طی ۴ ماه با یک توزیع مساوی ۳۰ در مقایسه با توزیع مساوی آن در طی ۹ ماه برای کشاورزی مفیدتر خواهد بود - لیکن اگر بیشتر این مقدار بارندگی تنها در یک ماه بیارد امکان ندارد که بتوان بطور مستقیم از آن استفاده نمود - در واقع ممکن است که چنین بارندگی برای خاک مضر باشد.

یکی از روشهای پیش‌بینی میزان فایده بارندگی شاخص دمارتن، لائور (Demortonne, Lauer) می‌باشد:

$$I = \frac{12n}{t+10}$$

n = متوسط میزان بارش ماهیانه به میلیمتر.

t = متوسط حرارت ماهیانه به درجه سانتیگراد.

I = شاخص خشکی.

زمانی که $I = 20$ باشد مرز خشکی و رطوبت، بیش از آن رطوبت و کمتر از آن خشکی هوا را نشان می‌دهد. قابل ذکر است که در مطالعات اقلیم کشاورزی یک دوره خشک مؤثر، زمانی است که بارش در طول سه ماه متوالی کمتر از ۱۰۲ میلیمتر در ماه باشد.

علاوه بر این تغییرات اقلیمی می‌تواند با استفاده از روشهای آماری اندازه‌گیری شود. انحراف از معیار (سیگما σ) بطور گسترده برای اندازه‌گیری تغییرات بکار می‌رود.

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{n}}$$

X = ارزش واحد

$\bar{X} = \frac{\sum X_i}{n}$ = متوسط یا میانگین.

n = تعداد مشاهدات

\sum = مجموع ارزشها برای $i = 1$ تا n

تغییرات بارندگی امکان دارد با استفاده از ایستگاههای بارش مقایسه شوند که از طریق ضریب همبستگی متغیرها (C.V) که توسط تقسیم انحراف معیار بر میانگین حاصل می‌شود بدست می‌آید.

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{X}} \times 100$$

برآورد منابع آب

در سال ۴۶-۱۹۴۵ خُسلا (khosla) فرمولی را ابداع کرد که در آن

این طبقه‌بندی این است که آیا فعالیتهای تولیدی به خارج از منطقه تولید فرستاده می‌شود و یا اینکه در درون ناحیه به مصرف می‌رسند. فعالیتهای صادراتی بعنوان فعالیتهای اساسی (پایه‌ای) و غیرصادراتی تحت عنوان فعالیتهای غیراساسی (غیرپایه‌ای) تقسیم‌بندی می‌شوند.

نسبت موقعیتی

اساساً، مطالعهٔ مناسبات صادرات و واردات نواحی با تجزیه و تحلیل ساده نسبت اشتغال موقعیتی (مکانی) شروع می‌شود. این نسبت به مجموعه گسترده‌ای از داده‌ها و فرآیندها نیاز ندارد. این روش طراحی است برای مقایسهٔ سهم یک ناحیه در فعالیتهای خاص با درصد مشارکت آن در برخی شاخصهای اساسی. برای مثال اگر ناحیه A، ۱۰٪ از کل تولیدات فولاد ملی را به خود اختصاص دهد و کل درآمد ناحیه ۲۰٪ کل درآمد ملی را شامل شود. نسبت موقعیتی ناحیه (با در نظر گرفتن درآمد بعنوان پایه) برای ساخت فولاد ۵/۰ خواهد بود.

روش پیچیده‌تر محاسبهٔ نسبت موقعیتی ناحیه برای صنعتی خاص (i) در ناحیهٔ مذکور به قرار زیر است:

$$\frac{S_i / N_i}{S / N} = \frac{\text{خرد}}{\text{کلان}}$$

S_i = تعداد مزدبگیران در صنعت i در ناحیهٔ مورد نظر.

S = تعداد کل مزدبگیران در کل صنایع موجود در ناحیه.

N_i = تعداد مزدبگیران در صنعت i در سطح ملی.

N = تعداد مزدبگیران در کل صنایع در سطح ملی.

علاوه بر تعداد کارگران، درآمد، ارزش افزوده، جمعیت یا ناحیه نیز بعنوان مبنایی برای محاسبات نسبت موقعیتی در نظر گرفته می‌شوند.

منحنی تمرکز

روش دیگری برای تعیین موقعیت یک ناحیه در یک سیستم نواحی منحنی تمرکز می‌باشد. این روش بر اساس ترسیم اشکال ناحیه‌ای بشکل درصد تجمعی اشتغال مجموعه صنایع بر روی محور عمودی و درصد تجمعی اشتغال صنعت خاص در محور افقی بنا گردیده است.

این روش شامل (۱) طبقه‌بندی نواحی به شیوهٔ نسبت موقعیتی با حفظ سلسله مراتب (۲) قطب‌بندی نواحی با لحاظ مراتب درصد تجمعی، می‌باشد. تصور کنید که کشوری با چهار ناحیه A و B و C و D داریم. نسبت موقعیتی برای هر ناحیه، در صنعت خاص عبارت است از ۱/۳۳ و ۱/۵ و ۱/۱۷ و ۰/۴۳.

در اینصورت ناحیه B بالاترین نسبت موقعیتی را دارد. درصد آن در شکل ۳ با نقطهٔ یک، علامتگذاری شده است. سپس درصدهای A و B را جمع نموده و نقطهٔ ۲ را ترسیم می‌نماییم و این دو درصد را نیز با C جمع کرده و نقطهٔ ۳ را علامت می‌زنیم. بدین ترتیب از اتصال این نقاط با یکدیگر منحنی تمرکز بدست می‌آید. اگر توزیع صنایع در ناحیه با سطح ملی هماهنگ و یکسان باشد، زاویهٔ منحنی کوچکتر از ۴۵ درجه خواهد

نقش زه آب همانند نقش بارندگی و حرارت می‌باشد. روش مذکور برای برآورد منابع آب حوضه‌های رودخانه‌های بزرگ مفید است. اما این روش برای آب‌پخشانه‌های^(۳) کوچک که ناهمواری در آن نقش مهمی را بازی می‌کند کمتر مفید می‌باشد. فرمول خُسلا چنین است:

$$R_m = P_m - L_m$$

R_m = زه آب ماهانه به سانتیمتر.

P_m = بارندگی ماهانه به سانتیمتر.

L_m = تبخیر و ترقق ماهانه به سانتیمتر = $0.481 T_m$.

T_m = متوسط حرارت ماهانه به درجهٔ سانتیگراد.

نیاز آبی کشاورزی

بلانی و کریدل (Blaney & Criddle) در سال ۱۹۶۲ معادله‌ای را پیشنهاد کردند که بطور گسترده برای برآورد نیاز آبی محصولات استفاده می‌شود. این فرمول بدین صورت است.

$$u = KF$$

u = تبخیر و ترقق ماهانه به اینچ (بهتر است همان معرف آبی نامیده شود)

k = ضریب محصول یا گیاه.

f = فاکتور تبخیر و ترقق ماهیانه (فاکتور معرف ماهانه) = $\frac{1 \times P}{100}$

t = متوسط حرارت ماهیانه (برحسب درجهٔ فارنهایت)

p = درصد ماهانه ساعات روشنائی نسبت به کل ساعات روشنائی در سال.

ضریب مصرفی گیاه^(۳) (K) از ماهی به ماه دیگر تغییر کرده و می‌باید بصورت تجربی استخراج گردد.

برآورد آبهای زیرزمینی برای کشاورزی

میزان ظرفیت آبهای زیرزمینی در نواحی مخصوص می‌تواند توسط فرمول زیر تعیین گردد.

$$G = P - (E + R)$$

G = میزان آبهای زیرزمینی.

P = متوسط بارشی که حوضه آبرگیر ناحیه جذب می‌نماید.

R = زه آب

E = تبخیر

تحلیل (آنالیز) بنیه اقتصادی

همانطور که می‌دانیم فعالیتهای تولیدی از بخشهای مختلفی تشکیل یافته و لذا می‌توان تفاوت‌های بین کشاورزی، صنایع (تولیدات کارخانه‌ای) و غیره را تشخیص داد. در مجموع این فعالیتها به سه بخش تقسیم می‌شوند. بخش اول: کشاورزی و فعالیتهای مرتبط با آن.

بخش دوم: صنایع یا تولیدات کارخانه‌ای.

بخش سوم: حمل و نقل، تجارت، آموزش و بهداشت و غیره. (خدمات). روش دیگری نیز برای تقسیم‌بندی فعالیتهای بشر وجود دارد. معیار

بود. اما اگر زاویه منحنی بیش از 45° باشد از پراکنش بیشتری برخوردار است. (شکل ۳).

تحلیل جریانهای بین ناحیه‌ای

نسبت موقعیتی و منحنی تمرکز نشانگر تعادل فعالیت در ناحیه‌ای می‌باشند. داده‌های اضافی دیگر نیز می‌تواند حدود توانایی نواحی یا ضعف آنها را در ارتباط با سایر نواحی توسط بهبود تحلیل جریان بین نواحی بدست دهد. بطور کلی سه نوع تحلیل جریان وجود دارد که اغلب توسط برنامه‌ریزان ناحیه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد.

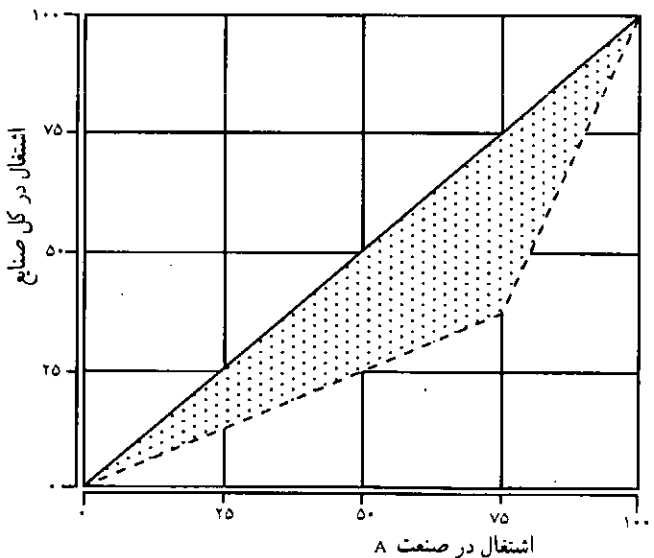
۱- تحلیل جریان کالاها.

۲- تحلیل جریان پول.

۳- تحلیل موازنه پرداختهای منطقه‌ای.

تحلیل جریان کالاها یا جابجایی مکانی هریک از اقلام (کالاها، و گروه کالاها) از ناحیه و یا بسوی ناحیه اندازه‌گیری می‌شود. این آنالیزها نهایتاً بر روی اهمیت واردات و همچنین صادرات در یک اقتصاد ناحیه‌ای تأکید می‌کند. در صورت امکان، یک برنامه‌ریز ناحیه‌ای می‌باید اطلاعات و داده‌های تاریخی‌ای که جزئیات مقدار و ارزش کالاها را در انواع مختلف بدست می‌دهد را گردآوری نماید و جهت حرکت این کالاها به داخل یا خارج از ناحیه برنامه‌ریزی و همچنین مقصد کالاهای خارج شده و یا مبدأ کالاهای ورودی را نیز مورد توجه قرار دهد.

جدای از جریانات کالاها، جریانات دیگری از جمله پول، ارتباطات، انسانها و غیره نیز وجود دارد که هریک از آنها نیز می‌بایست مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. برای برخی از حوزه‌ها جریان پول وجود ندارد لیکن در این قبیل موارد می‌توان جریان ارزش پولی کالاها را در نظر گرفت. اما جریان پول همیشه انعکاسی است. از جریان خدمات، به عنوان مثال، زمانیکه مردم ناحیه A در ناحیه B کار می‌کنند، پولهای بدست‌آمده

شکل (۳)

و یا چکها را از ناحیه B به A می‌فرستند. در برنامه‌ریزی پایین‌تر از سطح ملی، پس‌انداز یک ناحیه می‌تواند از طریق سیستم بانکداری ملی به ناحیه دیگر فرستاده شود. پرواضح است که میان تحلیل جریانهای کالا و پول از یکسو و تحلیل موازنه پرداختها از سوی دیگر ارتباط تنگاتنگی وجود دارد. هرچند در مطالعات یک ناحیه در مقایسه با بقیه جهان باید تأمل کرد، لکن دیدگاه بین ناحیه‌ای توسط تحلیل جریان کالا / پول روشن می‌گردد، موازنه پرداختها مجموع معاملات بین ناحیه برنامه‌ریزی و بقیه کشور را توضیح می‌دهد و تمام جریانات ورودی و خروجی را به تعادل می‌رساند. جدول شماره (۱) چنین نمونه‌ای را توضیح می‌دهد. در این محاسبه تنها معاملاتی که در یک سال خاص کامل شده‌اند در نظر گرفته شده. آن کالاهایی که خارج می‌شوند از طریق حساب سرمایه تأمین می‌شوند. برای مثال اگر ارزش گندم صادراتی ۱۰۰۰ رویه باشد این مقدار پول وارده بعنوان مازاد حاصل از صادرات جاری ثبت خواهد شد. اما فرض کنید که این مقدار کالای صادر شده بشکل وام خارج شده باشد بنابراین ارزش حاصله تحت عنوان مازاد سرمایه به کشور وارد خواهد شد.

ضریب فزاینده‌گی ناحیه‌ای

این اصطلاح میزان تحرکی است که منشأ آن در هر بخشی از اقتصاد ناحیه‌ای وجود داشته باشد و به سایر بخشها انتشار می‌یابد. ماهیت چنین انتشاری دارای یک نتیجه فزاینده می‌باشد، بنابراین، اصطلاح فوق می‌گوید که چگونه رشد در یک بخش، محرک رشد در سایر بخشها می‌گردد. اصطلاح ضریب فزاینده‌گی ناحیه‌ای از اصطلاح فعالیتهای پایه‌ای و غیر پایه‌ای گرفته شده است. فعالیتهای پایه‌ای آنهایی هستند که کالا و خدمات را برای صادرات تولید می‌کنند و فعالیتهای غیر پایه‌ای فعالیتهایی هستند که کالا و خدمات را جهت مصرف و استفاده محلی تولید می‌نمایند. همچنین خدمات و فعالیتهای محلی بعنوان فعالیت غیر پایه‌ای و فعالیتهای صادراتی بعنوان فعالیتهای پایه‌ای شناخته شده‌اند.

ضریب فزاینده‌گی ناحیه‌ای برابر است با کل (یا میزان افزایش) اشتغال در هر دو فعالیت پایه‌ای و غیر پایه‌ای (خدمات) تقسیم بر کل (یا میزان افزایش) اشتغال در فعالیتهای پایه‌ای. واحد اندازه‌گیری می‌تواند اشتغال، تولید، ارزش افزوده یا هر واحد مناسب دیگر مانند درآمد باشد. فرمول داده شده برای محاسبه ضریب فزاینده‌گی عبارت است از:

$$Ke = 1 + \frac{Se}{Be} \quad \text{یا} \quad 1 + \frac{Se_t + \theta - Se_t}{Be_t + \theta - Be_t}$$

Ke = ضریب اشتغال فزاینده

Se و Be = اشتغال در بخشهای پایه‌ای و خدمات

t = زمان (پایه)

θ = دوره

جدول شماره (۱) شرح درآمدها

عنوان	صادرات	واردات	خالص
A. مقدار متداول			
۱- تجارت کالا			
(a) گندم	+ ۱۰۰	- ۱۰	+ ۹۰
(b) سنگ معدن	+	۰ - ۵۰	- ۵۰
:			
(n) غیره	-	-	-
۲- خدمات تجاری			
(a) حمل و باربری	+ ۲۰۰	- ۳۰۰	- ۱۰۰
(b) آموزش	+ ۲۵۰	- ۱۰۰	+ ۱۵۰
:			
(n) غیره	-	-	-
۳- هدایا و کل واگذاریهای			
یکطرفه	+ ۲/۲۵۰	- ۱/۵۰۰	+ ۷۵۰
B. میزان سرمایه			
جابجایی سرمایه خالص			
C. اشتباهات و حذفیات	-	-	-

برای مثال، اگر کل اشتغال در بخش پایه‌ای برابر ۱۰۰۰ در سال ۱۹۵۰ و ۱۲۰۰ در ۱۹۷۰ باشد و کل اشتغال در بخش خدمات ۳۰۰۰ در ۱۹۵۰ و ۲۴۰۰ در ۱۹۷۰ باشد ضریب فزاینده‌گی آنها عبارت خواهد بود از:

$$\text{برای سال ۱۹۵۰} \quad ۱ + \frac{۳۰۰۰}{۱۰۰۰} = ۴$$

$$\text{برای سال ۱۹۷۰} \quad ۱ + \frac{۲۴۰۰}{۱۲۰۰} = ۳$$

$$\text{برای سالهای ۷۰-۱۹۵۰} \quad ۱ + \frac{۱۲۰۰}{۲۰۰} = ۷$$

با اینکه مفهوم ضریب فزاینده‌گی ساده می‌باشد، لکن یافتن داده‌های مورد نیاز برای آن مشکل می‌باشد. در ابتدا تعریف آن در عبارتهای واضح و روشن بسیار مشکل می‌باشد چرا که فعالیتهای پایه‌ای و خدمات اجزاء ترکیب دهنده یک اقتصادند. تا جاییکه اکثر کارخانه‌ها کالاها را هم برای مصارف داخلی و هم برای صادرات تولید می‌کنند. داده‌ها و اطلاعات لازم برای تخصیص و تفکیک اجزاء مرکب صادرات و واردات هر کارخانه در هند قابل دسترسی نیست. بهر حال نظریه‌ها اغلب از داده‌ها و اطلاعات قابل اعتماد درباره وضعیت گذشته برای پیش‌بینی آینده برخاسته‌اند. در آینده نیز امکان تغییر تکنولوژی وجود دارد. مگر اینکه آن ابزار مفیدی برای تجزیه و تحلیل در نواحی مورد برنامه‌ریزی باشد.

شاخصهای توسعه

در گذشته تلاشهای چندی بر روی شاخصهای توسعه صورت گرفته و هدف آن یافتن اندازه‌های کمی جهت تعیین فقر یا غنای نسبی یک ناحیه بوده است. بطور کلی درآمد سرانه اغلب بعنوان یک شاخص توسعه بکار می‌رفت. لیکن ما اطلاعات و داده‌های درآمدی را برای نواحی کوچکتر از یک منطقه در دست نداریم. علاوه بر آن بکارگیری درآمد بعنوان تنها شاخص توسعه مشکوک بنظر می‌رسد و بنابراین فاکتورهای زیادی وجود دارد که هر یک سطح توسعه و کیفیت زندگی را تعیین می‌نماید.

همچنین متوسط درآمد سرانه نمی‌تواند گویای واقعیت باشد چرا که ممکن است درآمد به گونه‌ای بین طبقات مردم و نواحی توزیع شده باشد که تعدادی در رفاه کامل و تحمل باشند در حالیکه اکثریت حتی قادر به برآوردن نیازهای اساسی خود هم نباشند.

دسترسی به آموزش و پرورش، بهداشت، ارتباطات و سایر سرویسهای خدماتی شاخصهای توسعه با اهمیت برابر و یکسان می‌باشند. سایر شاخصها عبارتند از بکارگیری تکنولوژی جدید در تولید و اشتغالات بخشی و همچنین بخشهای خدماتی می‌باشد. علاوه بر موارد مذکور تعدادی از افراد شاخصهای توسعه را گسترش داده‌اند. شاخصهای مشترک و کلی که در آزمایشات و تجربیات مورد استفاده قرار می‌گیرند به قرار زیر می‌باشد:

(۱) درآمد سرانه.

(۲) درصد جمعیت شاغل نسبت به کل جمعیت.

(۳) درصد جمعیت شهری نسبت به کل جمعیت.

(۴) شاغلان در کارخانجات (بطور روزانه) در هر هزار نفر جمعیت.

(۵) تولید سرانه کارخانه‌ای.

(۶) درصد اراضی آبیاری شده نسبت به کل اراضی زیر کشت.

(۷) درصد اراضی زیر کشت.

(۸) مصرف کود در هکتار در اراضی زیر کشت.

(۹) مصرف سرانه الکتریسیته

(۱۰) طول جاده‌های آسفالت در ۱۰۰ کیلومتر از کل ناحیه.

(۱۱) تعداد وسیله نقلیه موتوری در ۱۰۰/۰۰۰ نفر.

(۱۲) درصد کودکان مدرسه رو.

(۱۳) توزیع روزانه روزنامه در ۱۰۰۰ نفر.

علاوه بر این موارد بیش از ۱۰۰ مورد شاخص وجود دارد که اغلب مورد استفاده قرار می‌گیرد. ارزش شاخصها با یکدیگر جمع شده و به منظور کاربرد در سراسر ناحیه جایگزین می‌گردد. مجموع این شاخصها اغلب تحت عنوان شاخصهای مرکب و یا شاخص توسعه نامیده می‌شود، در دوره مشخصی که ناحیه بالاترین شاخص را بدست می‌آورد بعنوان بهترین دوره توسعه محسوب می‌گردد.

تعدادی چند از اساتید فن آنالیز فاکتورهای تجزیه و تحلیل را برای تشخیص یک تا سه عامل مهم که برای توسعه بکار گرفته می‌شود مورد

استفاده قرار می‌دهند.

در اینجا ما قصد نداریم که متدولوژی استانداردهای از فاکتور آنالیز را ارائه دهیم چرا که این روش پیچیده‌تر از آن است که فعالیتهای برنامه‌ریزی روستایی بطور متداول و زیادی بکار گرفته شود. به علاوه، این روش از محدودیتهای زیادی برخوردار است و بنابراین فقط زمانی باید بکار گرفته شود که فرد بطور کامل به معایب این روش آگاهی داشته باشد.

روش شاخصی (Index) نیز از محدودیتهای چندی برخوردار است. در اولین قدم تمام شاخصهای توسعه بطور برابر مورد عمل قرار گرفته‌اند. اما در زندگی واقعی چنین نیست. ثانیاً آنچه که واضح است وجود مجموعه‌ای از شاخصهاست که در واقع خود به تنهایی هیچ چیز نیستند بلکه نتایج چیزهایی است که هنوز باید فهمیده شوند، و یا شاید ممکن است ارتباطات متقابل میان شاخصهای مختلفی باشند که دلیل واقعی توسعه است، نه هر یک از شاخصها به تنهایی.

با وجود معایب و محدودیتهای روش شاخصی در تعیین درجه توسعه یک ناحیه (در شرایط نسبی)، روش فوق بهترین و ساده‌ترین روشی است که کارکنان میدانی^(۴) و برنامه‌ریزان سطوح فرد با امکانات محدود بطور مفیدی می‌توانند بکار گیرند.

تحلیل صنایع مرکب^(۵)

صنایع مرکب مجموعه فعالیتهایی است که در یک مکان جای می‌گیرد و به گروهی از فعالیتهایی گفته می‌شود که هدف عمده‌شان تولید، بازاریابی یا سایر مناسبات می‌باشد که عمدتاً سه شکل دارد که عبارتند از:

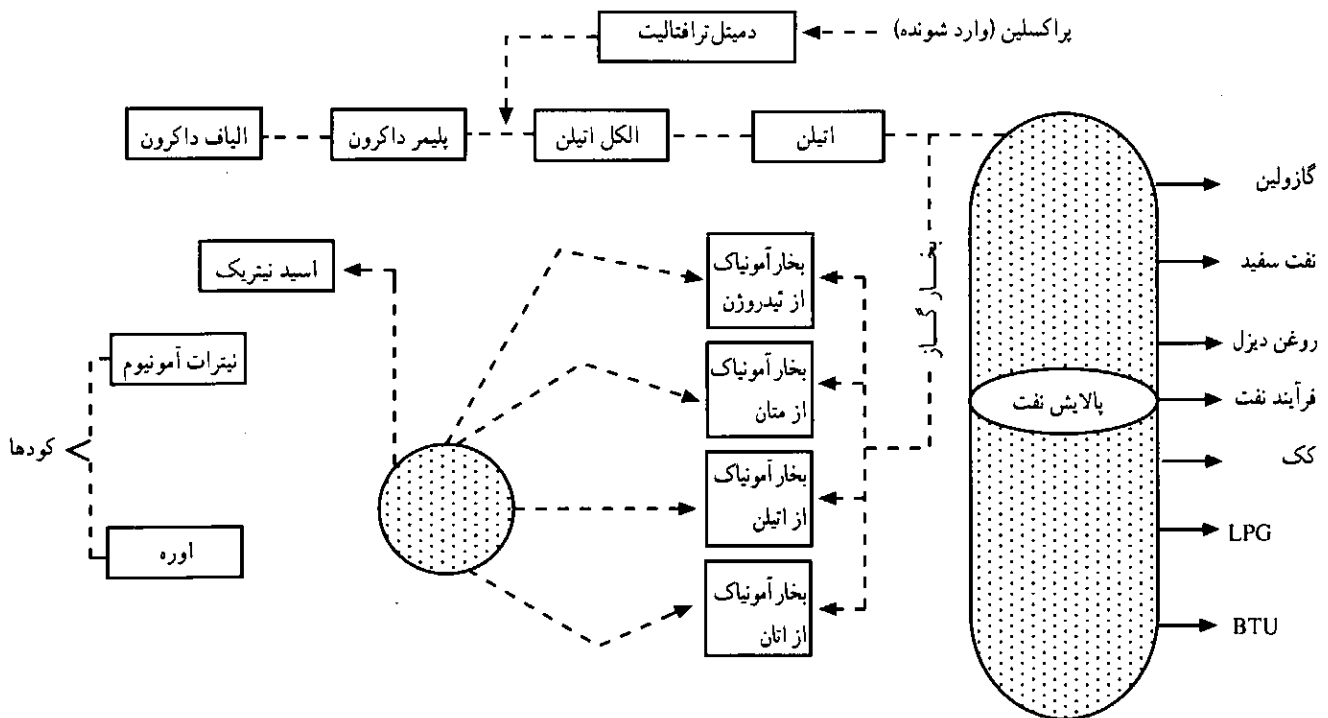
- (۱) دربرگیرنده مراحل متوالی برای تولید یک فرآورده نهایی.
- (۲) دربرگیرنده تولیدات به هم پیوسته دو یا چند قلم کالا از یک نوع ماده خام.
- (۳) دربرگیرنده دو یا چند نوع مواد خام اولیه و مواد واسطه‌ای برای شکل‌دهی دو یا چند نوع کالای ترکیبی.

شکل ۴ پیوندهایی را در یک صنعت مرکب نشان می‌دهد. این شکل نمونه‌ای ساده از کیفیت ارتباط تولید کودها و فیبر مصنوعی را که منشأ نفتی دارند را بدست می‌دهد. تحلیل صنایع مرکب می‌تواند ابزار بسیار مفیدی در توسعه نواحی روستایی بشمار رود. اگر فعالیتهای اصلی یک ناحیه به کشاورزی محدود شده باشد، می‌توان یک ترکیب کشاورزی - صنعتی را تصور نمود.

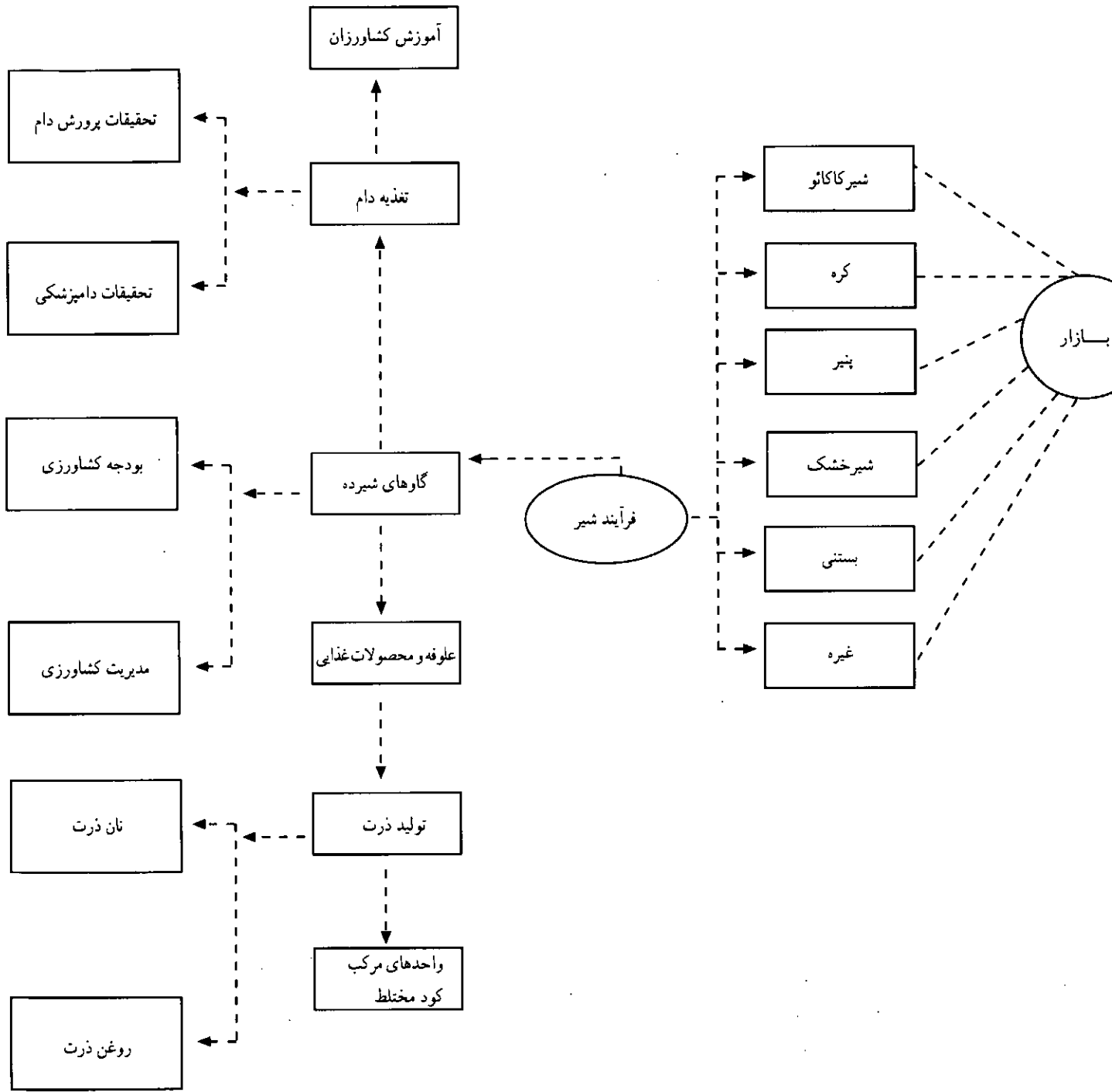
همانطور که در شکل ۴ توضیح داده شده، در آنجا دو نوع از فعالیتهای مرتبط به هم وجود دارد که در جنب یک تولید یا فعالیت اساسی ساخته می‌شود. (۱) تولیدات نهایی برای مصرف و (۲) تولید مواد خام برای سایر صنایع، این مفهوم کلی می‌تواند برای تحت پوشش درآوردن بازار، خدمات و سایر موارد نیز گسترش یابد.

با اینحال برنامه‌ریزی برای توسعه نواحی روستایی می‌تواند برای تشخیص تولیداتی که در جنب فعالیتهای کشاورزی یا کشاورزی - صنعتی می‌باید توسعه یابد مفید باشد.

بنابراین اگر یک چنین ترکیبی در نواحی عملکردی توسعه یابد، می‌تواند برای کلیه اقدامات جسارت‌انگیز یا شجاعانه انگیزه کافی ایجاد کند. در این مقوله نقش تعاونیها و نمایندگیهای بخشهای عمومی کاملاً مهم و اساسی است، نمونه ترکیب صنعت لبنیات در شکل ۵ نمایش داده شده است.

شکل (۴)

شکل (۵)

صنایع تولیدی	کشاورزی	توليدات کارخانه‌ای	حمل و نقل	تجارت	صنایع خانگی	غیره	جمع کل ستاندها
۱- کشاورزی	۱۳	۱۵	۱۰	۲۰	۲۲	۲۰	۱۰۰
۲- توليدات کارخانه‌ای	۲۰						
۳- حمل و نقل	۱۲						
۴- تجارت	۵						
۵- صنایع خانگی	۴۰						
۶- غیره	۱۰						
کل داده‌ها	۱۰۰						

یک مدل واقع‌گرایانه‌ای نیست چرا که بخشهای زیادی می‌تواند داده‌های خود را به سایر بخشها تحمیل کند، جداول داده - ستانده اغلب در بیش از پنجاه بخش با یکدیگر کاملاً مشترک هستند. تا بحال هیچ کوششی برای تهیه جداول داده - ستانده جهت روستاها، گروهها (منظومه‌ها)ی روستایی و یا مناطق^(۶) صورت نگرفته است.

مفهوم داده - ستانده ممکن است برای بیان توسعه بین نواحی نیز گسترش یافته و بکار رود. این جداول داده - ستانده می‌تواند نشان دهد که چه بخشهایی از چه ناحیه‌ای توليدات یک ناحیه و فرآورده‌ها و داده‌های محصولات ناحیه را خریداری می‌کنند.

منبع:

Micro - Level Rural Planning,
Principales , methods and case studies,
Edited By: R.P. Misra & R.N. Achyutua, New Delhi-
1990

زیر نویسها:

- ۱) Actual rural Population
- ۲) Water sheds
- ۳) Consum Dtive use
- ۴) Field Workers
- ۵) Industrial Complex Analysis
- ۶) District

تحلیل داده‌ها - ستاندها

همچنانکه از تحلیل صنایع مرکب روشن گردید فعالیتهای گوناگون بشر بطور دو جانبه با یکدیگر مرتبط می‌باشد. بطوریکه بعضاً محصول (ستانده) یک فعالیت بعنوان مواد خام (داده) توليدات دیگر مورد استفاده قرار می‌گیرد. این بدان معنی است که ما نمی‌توانیم یک فعالیت خاص را توسعه دهیم بدون اینکه به سایر توليدات که بعنوان مواد خام خارج می‌شود یا سایر فعالیتهایی که بعنوان تولید نهایی مورد استفاده قرار می‌گیرد توجه نماییم. تحلیلهای - داده - ستانده همچنین بعنوان تحلیل (روابط) بین صنایع نیز شناخته شده که دیدگاه مؤثری جهت تشریح و تحقیق پیوندهای بینابین میان فعالیتهای گوناگون می‌باشد.

روش داده - ستانده به ما می‌گوید که چگونه تولید (ستانده) یک بخش خاص از فعالیت توسط سایر بخشها استفاده می‌شود. نحوه عملکرد آن در جدول شماره ۲ آمده است.

جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که چگونه تولید (ستانده) ناخالص کشاورزی (ردیف ۱) توسط سایر بخشهای مختلف استفاده می‌شود. به همین ترتیب به ما می‌گوید که بخش کشاورزی چه مقدار از سایر بخشها خریداری نموده است (ستون ۱). کل داده‌ها در کشاورزی برابر با کل ستانده‌هاست. به عبارت دیگر این روش به ما می‌گوید که برای تولید به ارزش ۱۰۰ روپیه در توليدات کشاورزی داده‌های مورد نیاز عبارتند از: ۱۳ روپیه از کشاورزی، ۲۰ روپیه از صنایع کارخانه‌ای، ۱۲ روپیه از حمل و نقل و ... بنابراین اگر سایر بخشها جهت توزیع این داده‌ها به حد کافی توسعه نیابند، کشاورزی نمی‌تواند ارزشی به اندازه ۱۰۰ روپیه تولید نماید. در نتیجه برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی نمی‌تواند بطور مجزا عمل نماید. همین حالت برای سایر بخشها نیز صدق می‌کند.

در جدول شماره (۲) تنها شش بخش نمایش داده شده است لیکن این

محلۀ بندی قومی شهر گنبد کاووس

عبدالحمید نظری

دانشجوی دکتری جغرافیا - دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه

شهر گنبد کاووس که خود مرکز شهرستانی به همین نام است، در مختصات جغرافیایی $37^{\circ}17'$ عرض شمالی و $55^{\circ}10'$ طول شرقی برپهنهٔ جلگه‌ای هموار، آنجا که دو شاخه گرگانرود به فاصله‌ای نه‌چندان دورتر از آن بهم مرتبط می‌گردند، استقرار یافته است. هرچند از تکوین نخستین هسته‌های آن زمان زیادی نمی‌گذرد، با این وجود به رشد قابل ملاحظه‌ای دست یافته، و نه تنها به عنوان یک مرکز اداری بلکه به عنوان یک کانون مناسبات تولیدی، اقتصادی، خدماتی، اجتماعی و فرهنگی شهرها و روستاهای بزرگ و کوچک پیرامونی خویش را تنظیم می‌نماید. این شهر در چهار دوره سرشماری عمومی کشور (۶۵ - ۱۳۲۵) به ترتیب دارای ۱۸۳۴۷ - ۴۰۶۶۷ - ۶۰۷۲۱ - ۸۷۱۰۰ نفر جمعیت بوده است.^(۱)

گذران زندگی این گروه تا پنجاه سال اخیر اساساً بر پرورش دام و کوچ‌روی استوار بود. اما به موازات سیاستهای اسکان اجباری عشایر کشور در دوره پهلوی اول آنها بتدریج در روستاها و شهرهای منطقه گرگان یکجانشین شدند.

نوع معیشت کوچ‌روی، اختصاصات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی خاصی دارد که برآکنندگی و ناپایداری به عنوان دو خصیصهٔ عمده آن در ساختارهای فضایی - مکانی نمایان می‌شود. بدیهی است، فرهنگ ترکمن که حاصل هزاره‌ها «تجربه» و حامل عناصر قومی است، بدلیل مقاومت و پایداری بسیاری از همین عناصر فرهنگی دیرباست، که نه تنها از بین نرفته، حتی آثار خود را بر ساختارهای جدید نیز منتقل می‌نماید. بنابراین سکونتگاههای ثابت مردم حامل چنین فرهنگی تحت تأثیر عناصر فرهنگی آنها قرار گرفته، و لذا با سایر سکونتگاهها تفاوت اساسی خواهند داشت. مقاله حاضر تلاشی است هرچند مختصر، که با توجه به مطالعات محلی از دیدگاه جغرافیای فرهنگی به تبیین نقش گروههای قومی مختلف خاصه ترکمنها در پیدایش و شکل‌گیری محلات شهر گنبد کاووس می‌پردازد: براساس این مطالعات ملاحظه گردید که کل شهر به سه منطقه فرهنگی بومی نشین (ترکمنها) - مهاجرین فارس زبانان و - مختلط (فارس - ترکمن) تقسیم شده است. بدلیل وجود تفاوت‌های اساسی در مبانی ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ساکنین این مناطق و نیز آشکارتر بودن میزان تأثیرپذیری محلات شهری از فرهنگ عشایری منطقه ترکمن نشین با دقت بیشتری مورد پژوهش و تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت.

اما قبل از پرداختن به این مهم، توضیح مختصری درباره تاریخچه

مطالعه فرهنگی هر ناحیه بهترین وسیله شناخت و ارزیابی محیطهای جغرافیایی، همچنین از روشهای تعیین نوع تفاوت میان گروههای انسانی است. در عین حال مطالعه و شناسایی یک ناحیه فرهنگی بسیار ظریف و حساس است. زیرا محتوای جغرافیایی هر ناحیه‌ای با درهم تنیدگی خاصی در سرشت فرهنگ ناحیه نهفته است. مذهب، زبان، سنتهای تاریخی، اختصاصات قومی و نژادی، شکل و نوع بهره‌برداری از زمین، سیاست و اقتصاد که از عناصر فرهنگ‌اند، موضوع را پیچیده می‌کنند.^(۲) اما تردیدی نیست که شناخت فرهنگ معنوی و مادی یک جامعه بهترین زمینه را برای یافتن ریشه‌های مشکلات و برنامه‌ریزیهای اصولی برای رفع بسیاری از معضلات آن فراهم می‌آورد.

ترکمنها به عنوان یک گروه قومی حداقل از حدود هزار سال پیش در تاریخ کشورمان مطرح شده‌اند.

بیهقی در این باره می‌نویسد:

«روز سه‌شنبه سوم ذی‌قعدة ۴۲۹ فرستاده بوسهل حمدوی صاحب دیوان گرگان به نزد مسعود رسید و از خطر و هجوم ترکمنها به استرآباد^(۳) خبر داد و گفت بهتر است، لشکریان سلطان در بیابان سرخس مستقر شوند و مانع از حرکت ترکمنها به سمت استرآباد گردند.^(۴)»

«امیر مسعود در راه سفرش به گرگان - استرآباد - روز یکشنبه ۲۶ ربیع‌الأول از تربت قابوس گذشت و بر آن جانب شهر بزرگی بود بر لب رود و آن را محمدآباد گفتند در این شهر مسعود با متظلمی ترکمان روپرو گردید که حاکم مال او را به زور گرفته بود و مسعود گفت: چرا مال به سیم نخریدی، حاکم گفت خطا کردم. مسعود گفت این ترکمانان از مملکت ماست و نباید آنها را آزار رساند.^(۵)»

شهر گنبد کاووس ضروری است. همانگونه که قبلاً ذکر شد، این شهر بدنال اجرای سیاست اسکان اجباری (تخته قاپو) دوران رضانشاه شکل گرفت. تا سال ۱۳۰۴ که نیروهای رضانشاه بر این منطقه استیلا یافت، آنجا محل سکونت موقت گروههایی از طایفه آتابای بوده و هیچگونه نشانه‌ای از زندگی ثابت در این نقطه وجود نداشت^(۶). اجرای سیاست مذکور و برقراری سلطه پهلوی در منطقه در درجه اول لزوم یک مرکزیت اداری - سیاسی را برای آن ایجاب می‌نمود. لذا محل کنونی شهر گنبد کاووس که در مجاورت آن پیشترها سکونتگاه ثابتی وجود داشت، بدین جهات برگزیده شد. هسته مرکزی شهر، در واقع برج قابوس بن وشمگیر انتخاب گردید، که در فاصله چهار کیلومتری حاشیه شرقی خرابه‌های شهر سابق جرجان قرار داشت^(۷).

قاعدتاً اولین گروههایی که می‌بایست در اینجا ساکن می‌شدند، ترکمنهای منسوب به طوایف آتابای و آق آتابای می‌بودند. چرا که منطقه مذکور در محدوده یورتهای (سرزمینهای) این طوایف قرار داشت. اما به لحاظ عدم استقبال آنان و به دلایلی که بعداً عنوان خواهد شد، ترکمنهای طایفه جعفریای نخستین گروههایی بودند که در آنجا اسکان یافته‌اند. بتدریج افراد سایر طوایف نیز وارد شهر شده و در آن سکنی گزیدند.

بعدها با احداث پادگان نظامی بتدریج پای سایر گروههای قومی (عمدتاً فارس‌زبان) نیز به منطقه باز شد. این گروهها غالباً نیروهای نظامی و کارمندان دولتی بودند. با استقرار امنیت و ثبات سیاسی خصوصاً پس از احداث کارخانجات پنبه‌پاک کنی بتدریج امکانات توسعه و گسترش شهر فراهم گردید. از این رو گروههای کثیری از مهاجرین فارس‌زبان از استانهای مجاور (سمنان - خراسان) و ترکهای آذربایجان عمدتاً در شهرها و مهاجرین سیستانی غالباً در روستاهای منطقه اسکان یافتند. همچنین با ورود کردهای سنج و قزاقها از قزاقستان شوروی مجموعه قومی این شهر گونه‌گون‌تر گردید. بطوری که امروزه ترکیب و استقرار گروههای قومی متنوع فوق‌الذکر در محلات مختلف شهر، ضرورت طرح و مطالعه آنها را در چارچوب جغرافیای فرهنگی توجیه می‌نماید. جدول شماره ۱ چگونگی ترکیب قومی و جمعیت خانوارهای شهر گنبد کاووس را نشان می‌دهد:

جدول شماره (۱) ترکیب جمعیتی گروههای قومی در شهر گنبد کاووس

عنوان	ترکمن	فارس ^(۸)	ترک	سیستانی	قزاق	کرد	جمع
نسبت جمعیت گروه به کل جمعیت ^(۹) (درصد)	۵۲/۴	۳۰/۹	۸/۹	۲/۶	۲/۴	۱/۸	۱۰۰
تعداد خانوار در سال ۱۳۶۵ ^(۱۰)	۸۳۷	۴۹۳	۱۴۲	۵۸	۳۸	۲۹	۱۵۹۷
تعداد خانوار در سال ۱۳۷۱ ^(۱۱)	۱۰۲۰	۶۰۶	۱۷۴	۷۱	۷۴	۳۵	۱۹۸۰

مأخذ جسدول - کله ابراهیم: بررسی اجمالی جامعه‌شناسی شهری شهر گنبد کاووس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر سال ۱۳۷۱، منتشر نشده.

در اینجا لازم است، خاطر نشان شود که از نظر تقسیمات سیاسی تا سال ۱۳۳۵ کل منطقه گرگان و دشت به دو شهرستان مستقل تقسیم می‌شد، که اساساً مرزبندی آن شهرستانها منطبق بر مرزبندیهای تقسیمات (تقسیم بندیهای) قومی بود:

- بخش جنوبی که نواحی پایکوهی البرز را دربر می‌گرفت و عمدتاً ساکنین آنرا فارس‌زبانان و زعم ترکمنها «ولایت‌ها» و یا «قزلباش‌ها» تشکیل می‌دادند و بنام «شهرستان گرگان» شناخته می‌شد و مرکزیت آن با شهر گرگان بود.

- بخش شمالی که با دشتهای و استپهای ترکمن صحرا انطباق داشت، با مرکزیت شهر گنبد کاووس به عنوان «شهرستان دشت گرگان» معروف بود. این تقسیمات در سالهای بعد چندین بار تغییر یافت، بطوری که امروزه این منطقه به شش شهرستان تقسیم گردیده و مرزبندیهای قومی سابق نیز یکی از بین رفته است.

به منظور تحلیل دقیقتر چگونگی پیدایش محلات شهری در منطقه ترکمن نشین شهر گنبد، نظری اجمالی به نظام ایلی و چگونگی پراکندگی ایلات و طوایف مختلف ترکمن در منطقه ضرورت دارد. همانگونه که پیشتر اشاره شد، ترکمنها تا قبل از اجرای سیاست اسکان اجباری عمدتاً کوچ‌رو بودند. این شیوه زیست خود نظام خاصی داشت. یکی از مهمترین ویژگیهای این نظام «سازمان ایلی» می‌باشد. این نهاد که در واقع تیلور ترکیب سه عامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است، دارای سلسله مراتبی می‌باشد که رده‌های مختلف آن بنامهای ایل، طایفه، تیره و ... در میان این جوامع شناخته شده‌اند.

در اینجا اشاره به دو مسئله مهم حائز اهمیت می‌باشد:

- نخست اینکه سازمان ایلی ترکمنها بنا به خصوصیات خاص محیط طبیعی و فرهنگ اجتماعی آنان از نظر مدیریت و رهبری در رده‌های مختلف خود تفاوت اساسی با سایر ایلات ایران دارد. بطوری که بندرت عناصری چون «خان» یا «کلانتر» در رأس دوم قدرت قرار می‌گیرند. بلکه این وظیفه در تمام رده‌های مختلف ایلی به عهده یک نفر ریش سفید یا «باش‌اولی^(۱۲)» می‌باشد. انتخابی بودن این عنصر در میان گروههای مختلف با وجود دموکراتیک بودن آن بنظر برخی از دانشمندان، ثبات و پایداری قدرت و در نتیجه اداره این نظام را با شکندگی بیشتری مواجه می‌سازد.

- دوم اینکه پس از اسکان ترکمنها، دو عامل عمده از عوامل سه گانه فوق‌الذکر یعنی عوامل اقتصادی و سیاسی بدلیل فروپاشی نظام کوچ روی و اضمحلال ساختارهای آن ماهیت و علل وجودی خود را ظاهراً از دست داده است. اما عامل سوم (عامل اجتماعی) به سبب داشتن ریشه در پیوندهای خونی و صلبی دارای استحکام، انسجام و ثبات کافی بوده و لذا همواره تاکنون پس از اسکان اجباری و یا اختیاری نیز پایدار مانده است. و همین عامل است، که در واقع اساس محله‌بندی گروههای مختلف ترکمن را در این شهر تشکیل می‌دهد. درعین حال نمی‌توان از تأثیرات عوامل اقتصادی و سیاسی در همبستگی به هنگام اسکان اجباری چشم پوشید.

ترکمنهای ایران عمدتاً منسوب به چهار ایل بزرگ یموت (yomut) گوکلان

یا گوگلنگ، تکه (teke) و نخورلی (Nokhoorli) می‌باشند. در این میان یموتها و گولانها از حیث نفوس دارای شمار بیشتری می‌باشند. ترکمنهای تکه و نخورلی که تعداد آنها در ایران محدودتر است، عمدتاً در شمال استان خراسان و در جوار مرز ترکمنستان سکنی دارند. ایل گولان نیز در بخش کوهستانی شمال شرق و در شهرستان مینودشت اسکان یافته‌اند. اما یموتها که بزرگترین ایل ترکمن از حیث جمعیت در ایران می‌باشند، اراضی جلگه‌ای و استپی دشت گرگان را به خود اختصاص داده‌اند.

ایل یموت به دو طایفه کوچکتر آتابای و جعفربای و به عبارتی نیز به سه طایفه آتابای، آق‌آتابای و جعفربای تقسیم می‌گردد. جعفربایها عمدتاً در حوزه کنونی شهرستان بندر ترکمن و آتابایها و آق‌آتابایها در حوزه کنونی شهرستان گنبد کاووس و بخشهای آق‌فلا از شهرستان گرگان و مراوه‌تپه از شهرستان مینودشت زندگی می‌کنند. شهر گنبد در محدوده یورتهای طوایف آتابای و آق‌آتابای قرار گرفته‌است. در این‌جا بدلیل تأثیر پذیری بافت محلات شهری منطقه ترکمن‌نشین شهر از تیره‌های مختلف این دو طایفه، محل استقرار تیره‌های مختلف منسوب به هر یک از طوایف مذکور متفاوت است.

با مقایسه محل استقرار یورتهای این تیره‌ها و محلات مسکونی هم تیره‌های آنان در شهر گنبد (نقشه ضمیمه) می‌توان دریافت که میان این دو محل مسکونی (شهر و روستاهای اطراف) رابطه مستقیمی وجود دارد. بطوریکه هر یک از تیره‌ها:

— اولاً نزدیکترین فاصله را در شهر برای ارتباط با مناطق استقرار سابق خود انتخاب نموده‌اند. برای مثال تیره‌های قوجق و فان یوخماز که در روستاهای جنوب شهر گنبد زندگی می‌کنند، دقیقاً بخش جنوبی منطقه ترکمن‌نشین شهر را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین تیره‌های بهلکه و باغه محلات بخش غربی شهر و تیره‌های منسوب به طایفه آق‌آتابای (یلمه، شیرمحمدلی، کسه، گوگ) محلات بخش شمال غربی شهر را برگزیده‌اند.

— ثانیاً تیره‌های مربوط به هر یک از طوایف دوگانه (آتابای — آق‌آتابای) خود بلوک‌های جداگانه‌ای را در محلات و همسایگی یکدیگر بوجود آورده‌اند، که بیانگر میزان وابستگی و اتحاد آنان در یک واحد بزرگتر یعنی «طایفه» می‌باشد.

— ثالثاً آن گروه از تیره‌های طوایف آتابای و آق‌آتابای که در بخش غربی یورتهای آنان ساکنند، نظیر تیره‌های داز، بلقی، محمد آق، تانا، و... محله مشخصی را در شهر گنبد به خود اختصاص نداده برعکس محلات معینی را در شهر کوچک آق‌فلا که به عنوان یک مکان مرکزی در این بخش از سرزمینهای طوایف مذکور بشمار می‌رود، بوجود آورده‌اند.

گفتیم که علیرغم فاصله زیاد یورتهای جعفربایها از شهر گنبد، آنان اولین گروههای ترکمنی بودند که در این شهر اسکان یافتند. زیرا ارتباط با شهرهای ساحل جنوبی دریای خزر و شهرهای قفقازیه و اشتغال به امر تجارت و بازرگانی و نیز ماهیگیری زمینه مناسبتری را بین افراد این طایفه جهت اسکان بوجود آورده بود. همچنین توجه زود هنگام به امر تحصیل و کسب دانش موجب افزایش باسوادان این طایفه گردیده و این نیز خود تسریع در اسکان آنان را موجب شده است. بطور کلی مهاجرین این طایفه

به شهر گنبد به دو دسته تقسیم می‌شوند:

— تجار و بازرگانان که با مرکزیت یافتن شهر گنبد، آنجا را محل مناسبی برای بسط و گسترش فعالیت‌های خویش یافتند.

— تحصیل‌کردگان زبان فارسی که عمدتاً جذب فعالیت‌های ادارات دولتی شدند. این دستجات با توجه به زمان مهاجرت خود به دو گروه تقسیم می‌شوند:

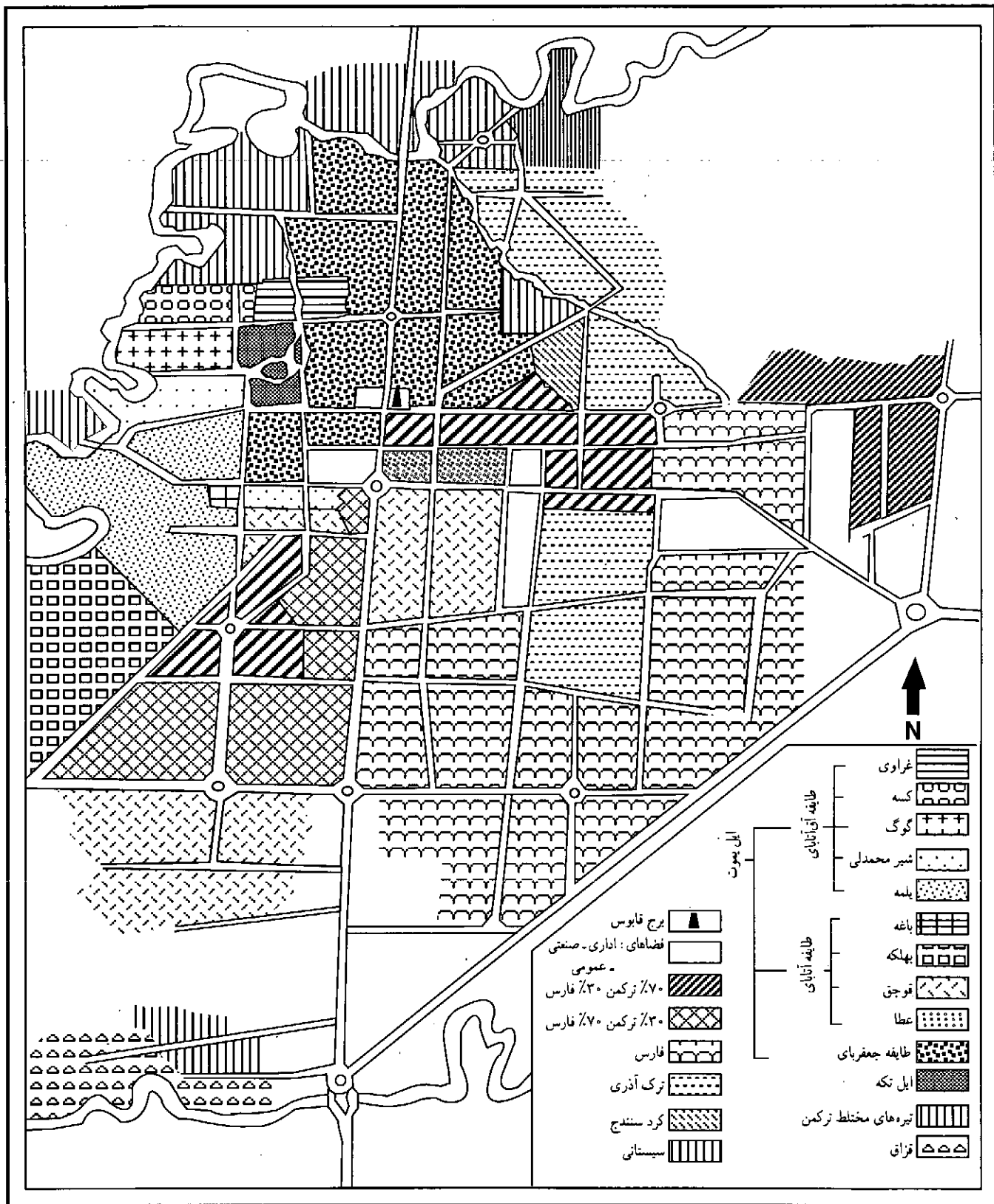
— کسانی که در مراحل آغازین تکوین شهر بدانجا آمده‌اند، که غالباً در هسته مرکزی شهر اسکان یافته‌اند.

— کسانی که در سالهای بعد از اصلاحات ارضی به این شهر مهاجرت کرده‌اند، که معمولاً در حاشیه‌های شهر سکونت دارند. دلیل عمده مهاجرت گروه دوم نیز داشتن تحصیلات عالی بوده و این گروه بیشتر در فعالیت‌های اداری، خصوصاً آموزش و پرورش شهرستان گنبد جذب شده‌اند. جعفربایهای شمال شهر گنبد عمدتاً از این گروه می‌باشند، که در منطقه معلم آباد شهر سکونت دارند.

نکته مهمی که شایان ذکر است، اینکه معمولاً طایفه جعفربای نیز همانند سایر طوایف دارای زیرگروه‌های کوچکتری (تیره) می‌باشند. و براساس فرهنگ جوامع عشایر قاعدتاً هر یک از این گروهها (تیره‌ها) نیز در مکان‌گزینی مناطق اسکان خویش بخش مشخصی از شهر را می‌بایست به خود اختصاص می‌دادند، در حالیکه واقعیت اینگونه نبوده و تشخیص مرزهای محلات تیره‌های کوچکتر این طایفه در نقاطی که آنان سکونت دارند، امکان‌پذیر نبوده و یا به دشواری قابل تمیز می‌باشند. چرا که ماهیت و نحوه اسکان آنان همانگونه که در بالا ذکر شد با نحوه اسکان تیره‌های طوایف آتابای و آق‌آتابای تفاوت اساسی دارد. زیرا فعالیت‌هایی که این گروه بدان اشتغال داشته‌اند و مایه جذب آنان به شهر گنبد کاووس شده، با فعالیت‌های صرف دامداری طوایف دیگر ترکمن تفاوت کلی دارد.

— بررسی دقیقتر نقشه نشان می‌دهد که علاوه بر طوایف ایل یموت عده معدودی از سایر ایلات ترکمن نیز در شهر گنبد زندگی می‌کنند. در این میان بدلیل پراکندگی افراد منسوب به ایل گولان تشخیص محله معینی برای آنان دشوار بوده، اما افراد ایل تکه از این نظر منسجم‌تر بوده و محله‌ای را به خود اختصاص داده‌اند. نکته در خور توجه درخصوص محله تکه‌نشین این است، که محله آنان تنها بخشی از شهر است که دارای بافت نامنظم می‌باشد، و از این‌رو سیستم منظم خیابان‌بندی شهر را بهم می‌زند و این نیز خود جای بررسی جداگانه‌ای دارد. منتها اشاره به این نکته نیز ضروری است که تمام حیاط‌های آنان به نحوی به یکدیگر راه دارند و یا اینکه در محدوده یک حیاط وسیع چند خانوار سکنی دارند. این الگوی استقرار به شکل استقرار اوباهای دوران کوچ روی ترکمنها شباهت بسیار دارند. وجه تمایز بافت مسکونی محلات این ایل را با سایر طوایف ترکمن شاید بتوان با اختلافات دورانهای نه‌چندان دور آنان با یموتها تبیین نمود.

— نکته دیگری که در روی نقشه کاملاً مشهود است، وجود بلوک‌هایی است که تشخیص گروه‌های قومی ترکمن آن ممکن نبود، که در این مقاله به عنوان محلات مختلط ترکمن‌نشین از آن یاد کرده‌ایم. این بلوک‌ها محلاتی

نقشه توزیع محلات، تیره‌ها، طوایف و اقوام مختلف در شهر گنبد کاووس

هستند، که اهالی آنها یا در سالهای اخیر به شهر گنبد مهاجرت کرده‌اند (بخش‌های حاشیه‌ای شهر) و یا مربوط به خانوارهایی هستند که والدین آنها در بخش قدیمی شهر سکنی داشته‌اند، که بدلیل اشباع فضاهای اینگونه محلات خانواده‌های تازه تشکیل به بخشهای مسکونی جدید شهر نقل مکان کرده‌اند. و اساساً چون طبق ضوابط زمین شهری مکانهای جدید آنان انتخاب گردیده، فاقد محلات مشخصی از اقوام و یا طوایف مختلف می‌باشند.

مسئله دیگری که بایستی توضیح داده شود مربوط به بلوکهایی است که ترکیبی از اقوام فارس زبان و ترکمنها و یا ترکمنها و قزاقها می‌باشد. تحقیقات محلی نشان می‌دهد که ترکمنهای ساکن در اینگونه بلوکها یا مربوط به گروههایی هستند که از طریق واگذاری زمین شهری دارای مسکن شده‌اند، یا اینکه این گروهها به خانواده‌های ثروتمندی از ترکمنها تعلق دارند، که در جوار محلات ثروتمندان فارس سکنی گزیده‌اند، و در واقع به یک نوع جدایی‌گزینی طبقاتی دست زده‌اند.

نتیجه: توجه به مسائل فرهنگی یک جامعه در زندگی شهرنشینی و بررسی ریشه‌های آن از آن جهت اهمیت دارد، که علل ایجاد بسیاری از مسائل و مشکلات کنونی شهر را روشن می‌سازد. گونه‌گونی گروههای اجتماعی و نقش آنها در نحوه سازمان‌بندی فضایی شهر ضرورت طرح برنامه‌ریزیهای متنوع را همراه با قابلیت‌های انعطاف‌پذیر الزامی می‌سازد. قوم‌بندیهای اجتماعی در شهرها هرچند ممکن است، از نظر هماهنگی و وحدت بین آنها با نظر سیاستگذاران دولتی که همانا کاهش تنوعات گروههای قومی و یکنواخت‌سازی آنها است، تناقض داشته و نکته منفی تلقی گردد. اما این مسئله از نظر جغرافیایی از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد.

چرا که گونه‌گونی و کثرت تنوعات، خود از نوعی زیبایی و تنوع دلپذیر فرهنگی است، که اگر ویژگیهای بومی و اصیل هر یک از این تنوعات بنحوی بایسته شناخته شود، چه بسا ارزش شهر را صدافزون ساخته و در حل بسیاری از مسائل متمرکز واقع شود. هم‌اکنون وجود یک سلسله مناسبات و همکاریهای محله‌ای در بین گروههای قومی ترکمن موجب می‌گردد، که مسائل و معضلات آنان بر راحتی رفع گردد. برای مثال در شهرهای ترکمن نشین مراسم عروسی و یا سوگواری هنوز همچون زمانهای سابق این قوم صورت می‌گیرد. بطوری که در اینگونه مراسم علاوه بر خویشاوندان دور و نزدیک، تعداد کثیری از آشنایان، دوستان و هم‌محله‌ایها نیز شرکت می‌نمایند. لذا فضای مسکن برگزارکننده مراسم برای پذیرایی از تمام مهمانان جوابگو نیست. در چنین مواقعی همبستگی‌های قومی نقش خود را آشکارتر می‌سازند، بطوری که اگر در مجاورت و همسایگی چنین اشخاصی خانوارهایی از وابستگان گروههای قومی آنها وجود داشته باشند، با در اختیار گذاردن خانه‌های خود مسئله حل می‌گردد. درحالی که این مسائل در میان مناطق فارس نشین در هتل و یا مسجد انجام می‌گیرد. مثال دیگر وجود این همکاریها، بهنگام وقوع حوادث غیرمترقبه به چشم می‌خورد. در سیل اخیر شهر گنبد (بهار سال ۱۳۷۱) بخشی از محله شیرمحمدیها را سیل فراگرفت، بطوری که اگر همیاری اهالی محله

نبود جایجایی اسباب و اثاثیه منازل آنان به نقاط امن امکان‌پذیر نمی‌بود. بارها اتفاق افتاده است، که وقتی برای یکی از اهالی محله مسئله‌ای پیش می‌آید و آن شخص به تنهایی قادر به انجام آن نیست، سایر هم‌محله‌ایها به کمک او شتافته و با مساعدتهای فکری و مالی خود معضل چنین افرادی را حل می‌نمایند.

با وجود چنین زمینه‌های مناسبی بهتر این است که به نقش محلات در مشارکت مردمی برنامه‌ریزی شهری بهای بیشتری داده شود. شکی نیست که شناسایی اینگونه زمینه‌ها به اداره بهتر و مدیریت صحیح‌تر شهر در چارچوب اداره شوراهای اسلامی شهر مدد خواهد رساند.

منابع و مأخذ:

- ۱- آبروتز، ویلیام: کوچ‌نشینی به عنوان راهی برای سازگاری سیاسی: نمونه ترکمنهای بموت، ترجمه پیروز الف، مجموعه مقالات ایلات و عشایر، انتشارات آگاه، تهران ۱۳۶۲
- ۲- دادخواه، سعدالله: بررسی مختصر زمینه و علل ایجاد شهر گنبد کاووس، پایان‌نامه کارشناسی رشته جغرافیا دانشگاه تربیت معلم تهران، سال ۱۳۶۳
- ۳- شکویی، حسین: فلسفه جغرافیا، انتشارات گیتاشناسی، تهران ۱۳۶۴
- ۴- کلت، ابراهیم: بررسی اجمالی جامعه‌شناسی شهری گنبد کاووس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر، سال ۱۳۷۱
- ۵- گلی، امین‌الله: سیری در تاریخ سیاسی-اجتماعی ترکمنها، نشر علم، تهران، ۱۳۶۶

زیر نویسها:

- (۱) زنجانی، حبیب‌الله - رحمانی، فریدون: راهنمای جمعیت شهرهای ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ۱۳۶۸، صفحات ۲۰، ۲۴، ۵۴، ۷۸
- (۲) نیزک، شکویی، حسین: فلسفه جغرافیا، گیتاشناسی، تهران، ۱۳۶۴، ص ۱۲۰
- (۳) گرگان کنونی
- (۴) و (۵) گلی، امین‌الله: سیری در تاریخ سیاسی، اجتماعی ترکمنها، نشر علم، تهران، ۱۳۶۶، صفحات ۵۲ - ۴۸، به نقل از صفحات ۴۴۹، ۵۰۶ تاریخ بیهقی
- (۶) دادخواه، سعدالله: بررسی مختصر زمینه و علل ایجاد شهر گنبد کاووس، پایان‌نامه، ۱۳۶۳، ص ۴۳
- (۷) همان جا ص ۴۴
- (۸) منظور از فارس، تمامی افرادی است که به زبان فارسی تکلم می‌نمایند. بجز سیستانی‌ها که در اینجا به دلایل خاصی بطور مجزا آورده شده‌اند.
- (۹) این نسبت‌ها با استفاده از آمارهای ارائه شده از طرف مهندسین مشاور طرح و ابداع در سال ۱۳۶۳ از محلات شهر گنبد کاووس و با استفاده از اطلاعات مطلعین محلی، محاسبه و استخراج گردیده است.
- (۱۰) این ارقام با استفاده از آمار خانوار در سال ۱۳۶۵ (سرشماری نفوس و مسکن) و براساس درصدهای ردیف اول صورت گرفته است.
- (۱۱) این ارقام براساس نرخ رشد خانوارها در دهه ۶۵ - ۱۳۵۵ و برپایه آمار سال ۱۳۶۵ محاسبه گردیده است.
- (۱۲) آبروتز، ویلیام: کوچ‌نشینی به عنوان راهی برای سازگاری سیاسی، ایلات و عشایر، ترجمه پیروز الف، تهران، ۱۳۶۲

مدیریت اکوسیستم‌های ناپایدار:

مبارزه با بیابان‌زایی و خشکسالی*

برگردان فارسی: عبدالامیر کرم

مقدمه:

نباید مورد غفلت واقع شوند. مشارکت سازمانهای محلی و روستایی، حکومت‌های ملی، سازمانهای غیردولتی و سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی در مبارزه با بیابان‌زایی و خشکسالی بسیار ضروری و لازم است. یکی از برنامه‌های تعیین شده کنفرانس ریو در زمینه مبارزه با بیابان‌زایی و خشکسالی عبارت است از: تقویت بنیان علمی و توسعه سیستم‌های مراقبت‌کننده (اطلاعاتی و مشاهداتی) در مناطق مستعد بیابان‌زایی و خشکسالی با در نظر گرفتن جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی این اکوسیستم‌ها که در ذیل به بررسی آن می‌پردازیم:

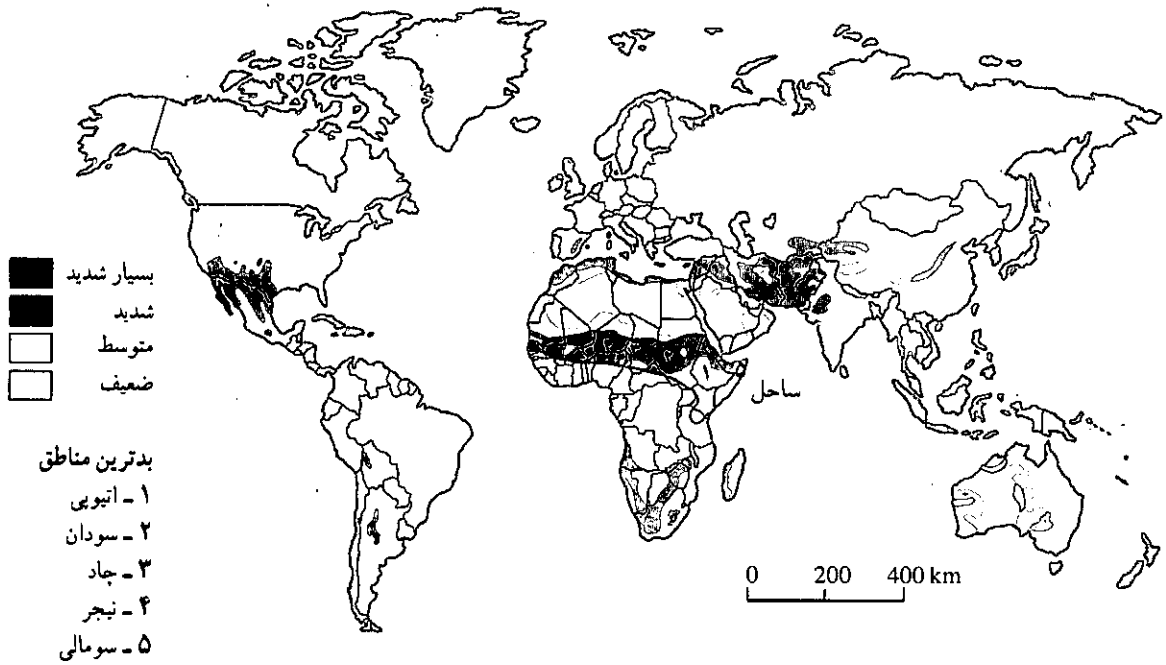
مبنای عمل

ارزیابی‌های جهانی وضعیت و میزان بیابان‌زایی که در سالهای ۱۹۷۷، ۱۹۸۴، ۱۹۹۱ به وسیله برنامه محیط‌زیست سازمان ملل (UNEP) تنظیم شده بود، عدم کفایت اطلاعات علمی اساسی را در مورد فرآیندهای بیابان‌زایی آشکار نمود. سیستم‌های منظم و کافی مشاهده جهانی، برای توسعه و اجرای برنامه‌های مؤثر ضد بیابان‌زایی، بسیار سودمند می‌باشند. ظرفیت مؤسسه‌های ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی موجود، بویژه در کشورهای در حال توسعه جهت تولید و تبادل اطلاعات کافی و مناسب، محدود است. برای فهم و درک پویایی فرآیندهای بیابان‌زایی و خشکسالی، وجود اطلاعات یکپارچه و هماهنگ و سیستم مراقبت‌های نظام‌دار بر اساس تکنولوژی مناسب و در برگیرنده سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی ضروری می‌باشد. وجود اطلاعات مذکور همچنین برای توسعه اقدامات مناسب در زمینه بیابان‌زایی و خشکسالی و آماده‌سازی شرایط اجتماعی - اقتصادی نیز حائز اهمیت است.

اکوسیستم‌های ناپایدار، با منابع و خصوصیات منحصر به فرد، اکوسیستم‌های مهمی هستند که شامل بیابان‌ها، سرزمین‌های نیمه کم‌آب، کوهستانها، سرزمین‌های مرطوب، جزایر کوچک و برخی نواحی ساحلی می‌باشند. بیشتر این اکوسیستم‌ها بدلیل آنکه از حدود قلمروهای ملی فراتر رفته‌اند از دیدگاه منطقه‌ای مطمح نظر هستند. این مقاله در مورد مسایل منابع اراضی موجود در بیابان‌ها و همچنین نواحی کم‌آب، نیمه کم‌آب و نواحی خشک مجاور مرطوب گفتگو می‌کند.

بیابان‌زایی عبارت است از، فروسایبی* اراضی در نواحی کم‌آب، نیمه‌آب و نواحی مجاور مرطوب و خود ناشی از عوامل مختلفی شامل تغییرات و بی‌ثباتی‌های اقلیمی و فعالیت‌های انسانی می‌باشد. بیابان‌زایی بر حدود $\frac{1}{6}$ جمعیت جهان، ۷۰ درصد تمام نواحی خشک، بالغ بر $\frac{3}{6}$ میلیارد هکتار زمین و $\frac{1}{4}$ مساحت تمامی خشکی‌های جهان تأثیر می‌گذارد.

بیشترین نمود آشکار بیابان‌زایی گذشته از فقر گسترده، فروسایبی بالغ بر $\frac{3}{6}$ میلیارد هکتار از چراگاههای کل جهان (۷۳ درصد چراگاههای با قابلیت پایین)، کاهش حاصلخیزی و تغییر در ترکیب خاک در حدود ۴۷ درصد نواحی خشک (شامل زمین‌های کشت شده دیم حاشیه‌ای) و همچنین فروسایبی زمین‌های کشت شده آبی (در حدود ۳۰ درصد نواحی خشک با تراکم جمعیتی بالا و قابلیت‌های کشاورزی) می‌باشد. اولویت در مبارزه با بیابان‌زایی در درجه اول باید بر اجرای اقدامات پیشگیری‌کننده در نواحی که فروسایبی نکرده‌اند یا سرزمین‌هایی که به میزان کمی فروسایبی نموده‌اند استوار باشد. به هر حال نواحی که شدیداً مورد فروسایبی قرار گرفته‌اند،

مناطق که بیابان‌زایی آنها را تهدید می‌کند.

اهداف

اهداف این برنامه عبارتست از:

۱- ترویج امر تأسیس یا تقویت مراکز هماهنگ‌کننده زیست محیطی ملی که در داخل دولت‌ها بتوانند به‌عنوان نقاط کانونی برای وزارتخانه‌های دولتی عمل کنند و استانداردهای مورد لزوم و خدمات پشتیبانی را مهیا نمایند. همچنین تهیه و فراهم نمودن سیستم‌های اطلاعات زیست محیطی ملی در مورد بیابان‌زایی و خشکسالی، که بوسیله شبکه‌ای در سطوح زیر منطقه‌ای، منطقه‌ای و بین‌منطقه‌ای با یکدیگر مرتبط گردند.

۲- تقویت شبکه‌های سیستماتیک مطالعات و دیده‌بانی جهانی و منطقه‌ای که با توسعه سیستم‌های ملی جهت مطالعه و دیده‌بانی فروسایی اراضی و بیابان‌زایی (ناشنی از هر دو عامل بی‌ثباتی‌های اقلیمی و برخورد‌های انسانی) مرتبط شده باشند و تشخیص نواحی اولویت‌دار برای اقدام.

۳- تأسیس و ایجاد یک سیستم پایدار در دو سطح ملی و بین‌المللی جهت بررسی و نیز انجام مطالعات بیابان‌زایی و فروسایی اراضی با هدف بهبود بخشی شرایط زیستی در نواحی متأثر از بیابان‌زایی و خشکسالی.

اقدامات

الف: اقدامات مرتبط با مدیریت

دولت‌ها در سطح مناسب و لازم، با حمایت و پشتیبانی کافی سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی، باید:

- سیستم‌های اطلاعات زیست‌محیطی را در سطح ملی تقویت یا ایجاد نمایند.

- بررسی‌ها و ارزیابی‌های محلی، استانی - ایالتی و ملی را تقویت کرده و شبکه‌های هماهنگی بین اطلاعات زیست‌محیطی موجود و سیستم‌های مراقبت‌کننده و مطالعاتی همچون Earthwatch و ایستگاه تحقیقاتی صحرا و ساحل بوجود آورند.

- توانایی و ظرفیت مؤسسه‌های ملی را برای تحلیل داده‌های زیست‌محیطی تقویت کنند، به‌طوری که تغییرات اکولوژیکی دیده‌بانی و هشدار داده شود و اطلاعات زیست‌محیطی بطور مستمر در سطح ملی فراهم آیند.

ب: داده‌ها و اطلاعات اولیه

دولت‌ها در سطح مناسب و لازم با حمایت و پشتیبانی کافی سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی، باید:

- اهداف و نیازها را جهت اندازه‌گیری و برآورد اثرات اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی بیابان‌زایی، مطالعه و بررسی کرده و مورد تجدیدنظر و بازبینی قرار دهند و نتایج این بررسی‌ها را در اثنای تجربیات مربوط به بیابان‌زایی و فروسایی اراضی بصورت بین‌المللی درج نمایند.

- کنش‌های متقابل بین اثرات اجتماعی - اقتصادی آب و هوا، خشکسالی و بیابان‌زایی را بررسی و بازبینی کرده و نتایج این مطالعات را برای اقدامات مطمئن و ترکیبی مورد استفاده قرار دهند.

- از گردآوری اطلاعات یکپارچه و برنامه‌های پژوهشی مربوط به بیابان‌زایی و مشکلات خشکسالی حمایت کنند.

- از برنامه‌های جهانی، منطقه‌ای و ملی برای گردآوری داده‌های یکپارچه و شبکه‌های پژوهشی جهت انجام ارزیابی فروسایی اراضی و

بیابان‌زایی در نیجر

– نشانه‌هایی را تعیین کرده و شاخص‌هایی از پیشرفت را تعریف و مشخص نمایند که باعث سهولت عملیات سازمانهای منطقه‌ای و محلی در طی مسیر مبارزه با بیابان‌زایی می‌گردند. در مبارزه ضد بیابان‌زایی توجه باید بویژه به شاخص‌های مشارکت محلی معطوف گردد.

روش‌های اجرایی

الف: ارزیابی و برآورد هزینه

– دبیرخانه کنفرانس محیط‌زیست و توسعه، میانگین هزینه کل سالانه انجام این برنامه (۲۰۰۰ – ۱۹۹۳ میلادی) را حدود ۳۵۰ میلیون دلار برآورد می‌کند که حدود ۱۷۵ میلیون دلار آن به‌وسیله سازمانهای بین‌المللی و یا پرداخت‌های بلاعوض تأمین می‌گردد. این ارقام تنها برآوردهایی اشاره‌گر و نشانه اهمیت کار بوده و بوسیله دولت‌ها مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. هزینه‌های واقعی و پرداخت‌های مالیه‌ای که شامل پرداخت‌های غیراعطایی می‌باشند (افزون بر سایر موارد) به راهبردهای خاص و تصمیم‌گیری دولت‌ها برای اجرای برنامه‌ها بستگی دارد.

ب: روش‌های تکنولوژیک و علمی

دولت‌ها در سطح مناسب و لازم، با حمایت و پشتیبانی کافی سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی، باید:

– شروع به تهیه سیاهه‌ای از منابع طبیعی نموده و همچنین داده‌های

خاک پشتیبانی نمایند.

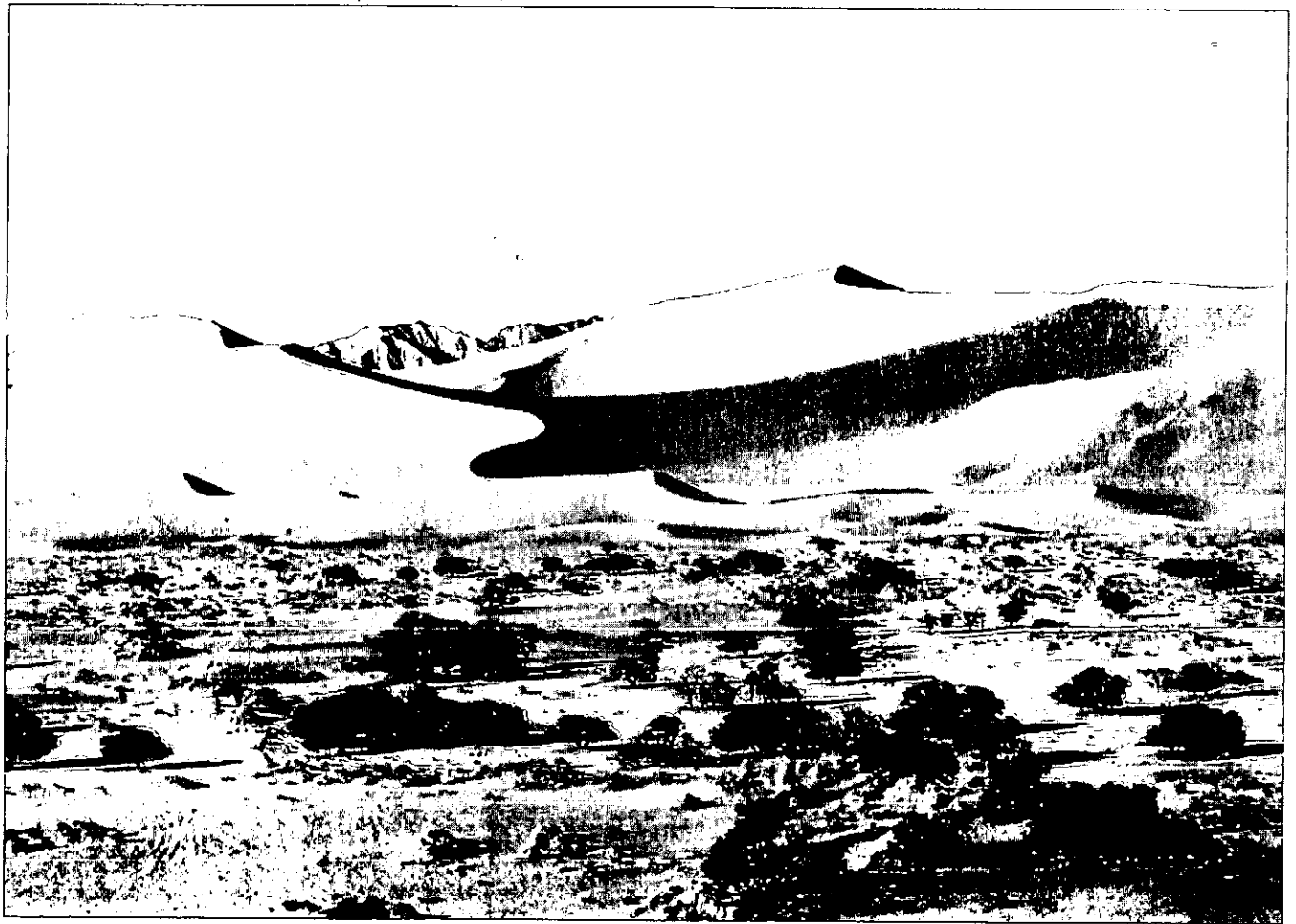
– شبکه‌های هیدرولوژیکی و متئورولوژیکی منطقه‌ای و ملی را تقویت نموده و سیستم‌های مراقبت‌کننده و مطالعاتی را جهت گردآوری کافی اطلاعات و ارتباط بین مراکز بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی فراهم آورند.

ج: همکاری و هماهنگی منطقه‌ای و بین‌المللی

دولت‌ها در سطح مناسب و لازم، با حمایت و پشتیبانی کافی سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی، باید:

– همکاری‌های بین‌المللی و برنامه‌های منطقه‌ای از قبیل CILSS (کمیسیون دائمی بین‌ایالتی کنترل خشکسالی در ساحل)، IGADD (اختیارات بین‌دولتی برای خشکسالی و توسعه)، SADCC (کنفرانس همکاری توسعه آفریقای جنوبی)، اتحاد مغرب عرب و دیگر سازمانهای منطقه‌ای و همچنین سازمانهای همچون ایستگاه تحقیقاتی ساحل و صحرا را تقویت نمایند.

– ترکیبی جامع از بانک اطلاعاتی اوضاع و احوال انسانی و فروسای اراضی و بیابان‌زایی را (که هر دو نوع پارامترهای اجتماعی – اقتصادی و فیزیکی را با هم بیامیزد) تأسیس نموده و یا توسعه دهند. انجام این امر باید براساس توان‌ها و استعدادهای موجود، ضروری و مضاعف (همچون مواردی که Earthwatch و سایر سیستم‌های اطلاعات مؤسسه‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی بدان منظورها تقویت شده‌اند) بنیان نهاده شود.

بین‌المللی و منطقه‌ای که در زمینه بیابان‌زایی و خشکسالی فعال هستند، باید: — مؤسسات محلی و ملی را به‌وسیله فراهم کردن ابزارآلات و تجهیزات و کارمندان کافی و مناسب و هزینه‌های لازم برای ارزیابی بیابان‌زایی تقویت نمایند.

— همراهی جمعیت‌های محلی، بویژه زنان و جوانان را در جمع‌آوری و به‌کار بردن اطلاعات محیطی از طریق آموزش و افزایش آگاهی‌ها، تشویق نمایند.

✽ این نوشتار ترجمه بخشی از فصل دوازدهم کنفرانس محیط‌زیست و توسعه سازمان ملل متحد (کنفرانس ریو ۱۹۹۲) است که تحت عنوان مدیریت اکوسیستم‌های ناپایدار، مبارزه با بیابان‌زایی و خشکسالی ارائه گردیده است.

✽✽ degradation فرسایشی (سایش) مجموعه فرآیندهایی است که تمایل دارند سطح زمین را سایش دهند، فرسایش آبی، بادی و انسانی از جمله این فرآیندها می‌باشند. به‌طور کلی در فرآیند فرسایشی زمین، لایه‌های سطحی زمین فرسوده شده و خاک‌ها کیفیت مطلوب خود را از دست داده و همچنین خسارات بسیاری به مراتع، جنگل‌ها، زمین‌های کشاورزی و... وارد می‌آید. فرسایشی زمین ناشی از دو عامل آب و هوایی و انسانی است که در سرزمین‌های خشک، کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه، عملکرد شدید و نگران‌کننده‌ای دارد.

موجود آن (از قبیل انرژی، آب، خاک، کانی‌ها، گیاهان و جانوران، منابع غذایی و همچنین سایر منابع همچون مسکن، اشتغال، بهداشت و درمان، آموزش و پرورش و توزیع جمعیت در زمان و فضا) را به‌هنگام نمایند.

— سیستم‌های اطلاعات یکپارچه جهت مراقبت‌ها و مشاهدات زیست‌محیطی، توضیح و تشریح و ارزیابی‌های اثرات زیست‌محیطی را توسعه دهند.

— سازمانهای بین‌المللی باید جهت فراگیری، دست‌یابی آسان و توسعه مناسب تکنولوژی برای دیده‌بانی و مبارزه با بیابان‌زایی و خشکسالی با دولت‌های ملی همکاری نمایند.

ج: توسعه منابع انسانی

دولت‌ها در سطح مناسب و لازم، با حمایت و پشتیبانی کافی سازمانهای منطقه‌ای و بین‌المللی که در زمینه بیابان‌زایی و خشکسالی فعال می‌باشند باید: — مهارت‌های حرفه‌ای و فنی افراد بکار گرفته در امر مراقبت و مطالعات و ارزیابی‌های مناسب بیابان‌زایی و خشکسالی را افزایش دهند.

د: توسعه دادن ظرفیت‌ها و استعدادها

دولت‌ها در سطح مناسب و لازم، با حمایت و پشتیبانی کافی سازمانهای

مسائل ناشی از توسعه شهری

در ایران

مطالعه موردی زاهدان

قسمت سوم

دکتر حسن افرخته
دانشگاه سیستان و بلوچستان

جدول شماره (۱) ترکیب سنی جمعیت محله‌های مختلف

گروه‌های سنی	بابائیان	۹۰۰ دستگاه	خیام
۰-۱۴	۶۵/۸	۳۸/۳	۴۵/۴
۱۵-۶۰	۳۰/۶	۶۰/۷	۵۲/۹
بالتر از ۶۰	۳/۶	۱	۱/۷

ترکیب سنی جمعیت:

بابائیان به عنوان الگوی محله‌های حاشیه‌ای شهر و هم‌چنین محله نهصد دستگاه و محله خیام به‌طور نمونه انتخاب، و ترکیب جمعیت این محله‌ها برحسب گروه‌های جوان، بزرگسال و سالخورده در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

با توجه به این جدول و هرم‌های سنی (نمودار شماره ۱) مشخص می‌شود که ترکیب جمعیت محله‌های حاشیه‌ای جوانتر از ترکیب جمعیت محله خیام و آن نیز جوانتر از ترکیب محله نهصد دستگاه است، علت این امر همبستگی معنی‌داری

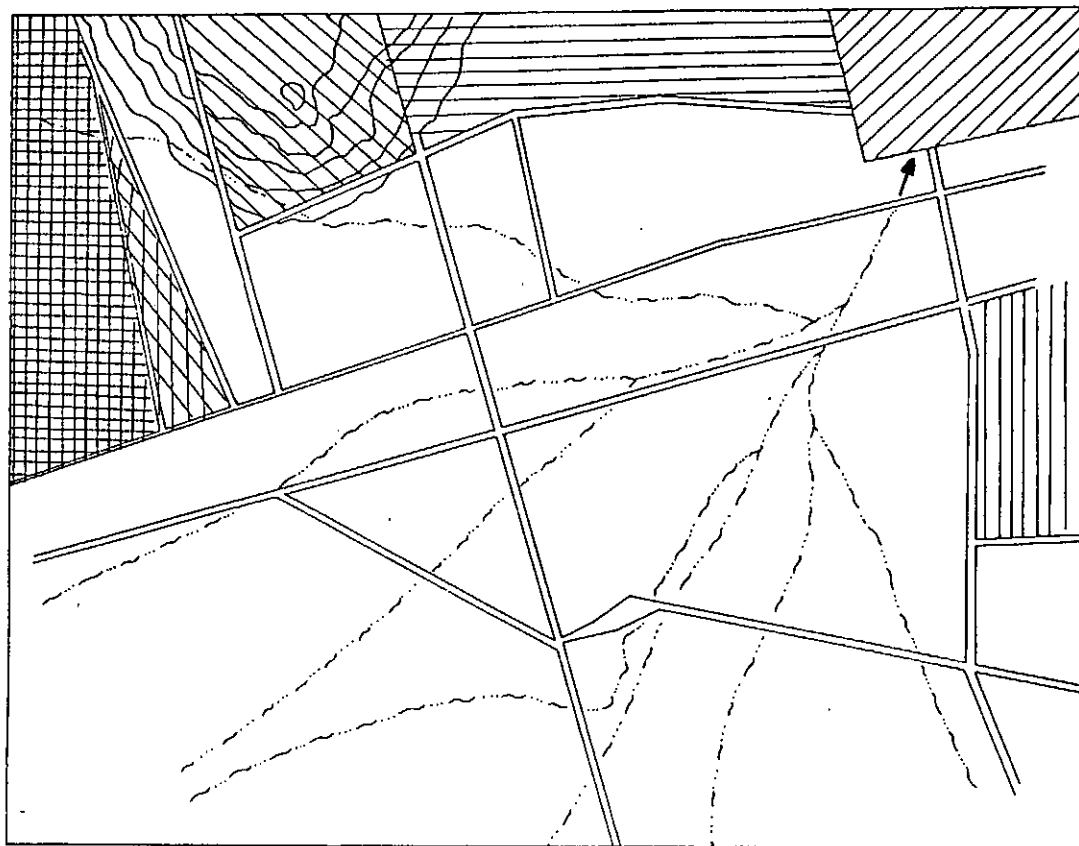
است که بین بیسوادی و زاد و ولد وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون بین بیسوادی و زاد و ولد $+0/5$ است و هرچه بیسوادی بیشتر، زاد و ولد نیز بالاتر خواهد بود. همچنین بین زاد و ولد

و سن ازدواج رابطه وجود دارد و سن ازدواج در محله‌های حاشیه‌ای کمتر است. جدول شماره ۲ سن ازدواج، میزان سواد و تعداد فرزندان محله‌های مختلف را نشان می‌دهد:

جدول شماره (۲) سن ازدواج، میزان سواد والدین و تعداد فرزندان خانوار محله‌های حاشیه‌ای

متوسط تعداد فرزندان خانوار	میزان سواد والدین به درصد						سن ازدواج		نام محله
	دیپلم و بالاتر		کمتر از دیپلم		بیسواد		زن	مرد	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد			
۵/۳	۰	۲۱/۲	۸/۴	۴۷/۳	۹۱/۶	۳۱/۵	-	۲۱/۴۰	بابائیان
۴/۲	۰	۸/۸	۱۸/۲	۴۳/۴	۸۱/۸	۴۷/۸	۱۵/۵	۲۰/۵	شیرآباد
۶/۴	۰	۰	۴/۹	۱۹/۵	۹۵/۱	۸۰/۵	۱۵/۷	۲۱	سیک‌سوزی
۵/۹	*۰	۰	۶/۱	۱۸/۲	۹۳/۹	۸۱/۸	-	۲۱	گازاها
۲/۶	-	۸۶/۵	-	۹	-	۴/۵	۱۷/۴	۲۳/۴	جام‌جم
۴/۷	۳/۴	۱۳/۷	۶۵/۵	۷۲/۴	۳۱	۱۳/۷	۱۸	۲۳	خیام
۴/۵	۲۶	-	۱۷	۲۲	۲۰	۲	۱۹/۴	۲۴/۷	۹۰۰ دستگاه

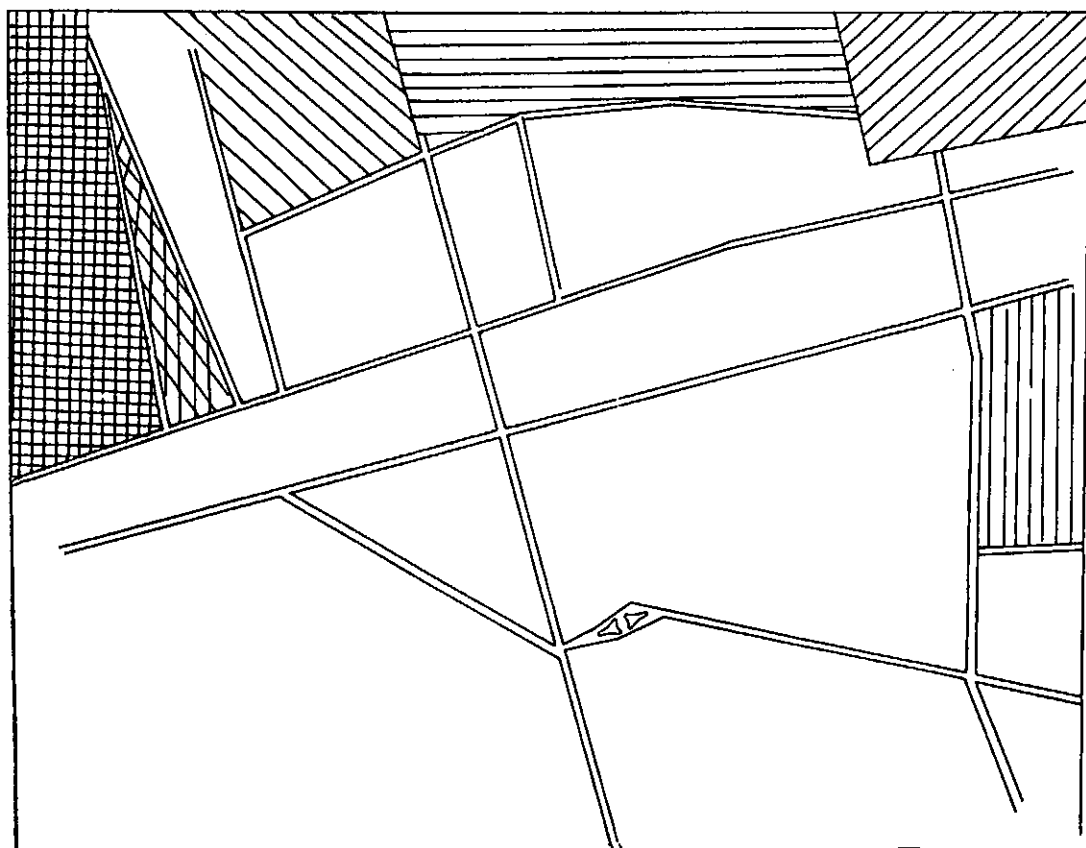
* - در هیچ یک از محله‌های حاشیه‌ای تحصیل کرده بالاتر از دیپلم دیده نشده است اما در ۹۰۰ دستگاه از بین مردان ۱۳ درصد بالاتر از دیپلم و بین زنان ۸ درصد بالاتر از دیپلم بوده‌اند. در محله جام‌جم نیز ۲۲/۹ درصد جمعیت مردان سواد بالاتر از دیپلم داشته‌اند.

نقشه شماره ۱:
پراکندگی محلات
وتوپوگرافی

راهنما

- کریم آباد
- شیرآباد
- بابائیان
- سیکسوزی
- گاراها
- گرگیجا
- شبكة آبها
- توپوگرافی

نقشه شماره ۲:
پراکندگی محلات

راهنما

- کریم آباد
- شیرآباد
- بابائیان
- سیکسوزی
- گاراها
- گرگیجا

N
↑

جدول شماره (۳) ترکیب شغلی جمعیت محله‌های مختلف

شاغلین به درصد						درصد بیکاری	نام محله
راننده	کارمند	دامدار	کار آزاد	کارگر استخدامی	روز مزد		
۸/۰۸	۲۳/۲۳	۱/۰۱	۹/۰۹	۱۰/۱۰	۳۸/۳۸	۱۰/۱۰	بابائیان
۷/۸	۲/۵	—	۵۶/۴	—	۲۸/۲	۵/۱	گاراژها
۸/۵	۲۰/۸	—	۱۶/۶	—	۲۳/۳	۲۰/۸	شیرآباد
۲/۶	۵/۲	—	۱۰/۵	—	۷۱	۱۰/۵	سیک‌سوزی
—	۹۷/۱	—	۱/۴	—	۱/۵	—	جام‌جم
—	۴۶	—	۵۴	—	—	—	خیام
—	۶۳/۵	—	۳۶/۵	—	—	—	۹۰۰ دستگاه

ناشناخته ماندن و گمنامی^(۱) موجود در این محله‌ها به انگیزه روانی این امر دامن می‌زند. در این صورت کار مبارزه دولت با مسئله اعتیاد خنثی و بی‌اثر می‌شود و خسارت‌های مادی و معنوی فراوانی را متوجه کشور ما می‌سازد. طبق بررسی‌های انجام شده، ۵۱ درصد معتادان برای اولین بار در خانه‌های شخصی محله‌های بابائیان و گاراژها و... به مصرف مواد مخدر اقدام کرده‌اند. بین اعتیاد و فقر رابطه نزدیکی وجود دارد. به طوری که ۵۲ درصد معتادان افرادی بوده‌اند که شغل آبرومندانه‌ای نداشته‌اند. شغل کم‌درآمدی داشته و یا دارای مشاغل پست و پردرآمدی بوده‌اند. ۵۱/۶ درصد آنها را افراد بیسواد تشکیل داده است. از جمعیت زنان معتاد نیز ۸۳/۵ درصد را زنان خانه‌دار همین محله‌ها تشکیل می‌دهد. بین جمعیت معتاد و ابعاد خانواده آنها نیز رابطه‌ای وجود دارد. به طوری که بیشترین درصد معتادان را خانواده‌هایی تشکیل می‌دهند که تعداد فرزندان آنها بین ۸ - ۳ نفر بوده است (جداول شماره ۵).

با توجه به نوع فعالیت و میزان درآمد، محله‌های حاشیه‌ای در تنگناهای عظیم اقتصادی بسر می‌برند.

توسعه شهری و گسترش کج‌رویه‌های اجتماعی؛ رابطه بین فقر و تبعیض یا کج‌رویه‌های اجتماعی بر کسی پوشیده نیست. شرایط موجود در زاهدان نیز متأسفانه زمینه مناسبی برای انواع انحرافات فراهم می‌آورد. یکی از این موارد تخلف در زمینه انشعاب غیرقانونی برق است که در مواردی صدمات جانی نیز به‌بار آورده است. یکی دیگر از این مسائل مسئله اعتیاد است. جنوب شرقی کشور و زاهدان یکی از مهمترین راه‌های ورودی، توزیع و مصرف مواد مخدر در ایران است، زیرا در مجاورت کانون‌های مهم تولید و توزیع مواد مخدر (افغانستان و پاکستان) قرار دارد. متأسفانه توسعه محله‌های حاشیه‌نشین و مسائل موجود در آنها، زمینه مناسبی برای گسترش این معضل اجتماعی است. شرایط

در نتیجه بار تکفل نیز در محله‌های حاشیه‌ای بالاتر خواهد بود که به همراه درصد بیکاران تحمیل اجتماعی شدیدی بر دوش فعالین آن محله‌هاست که از آن صحبت خواهد شد.

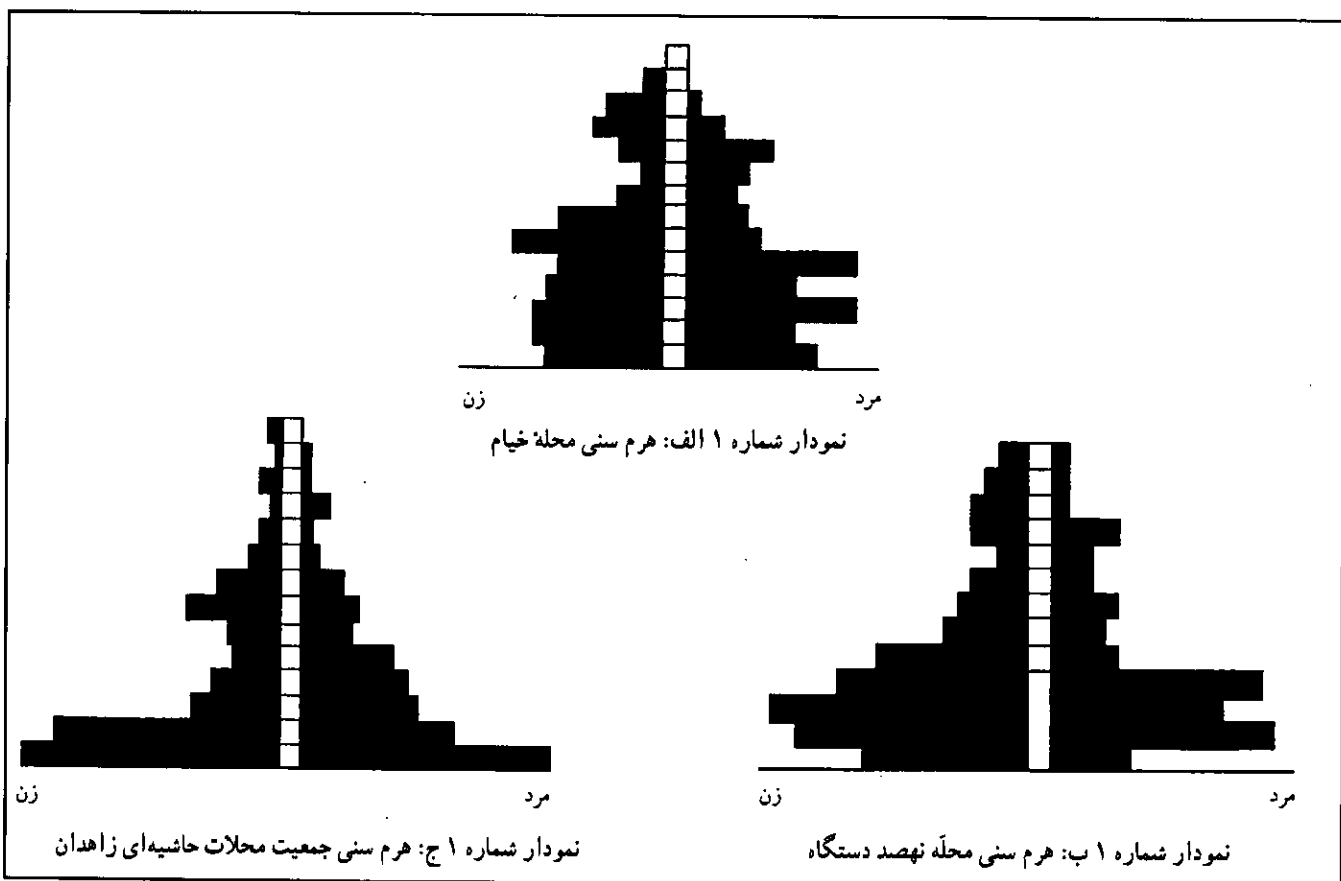
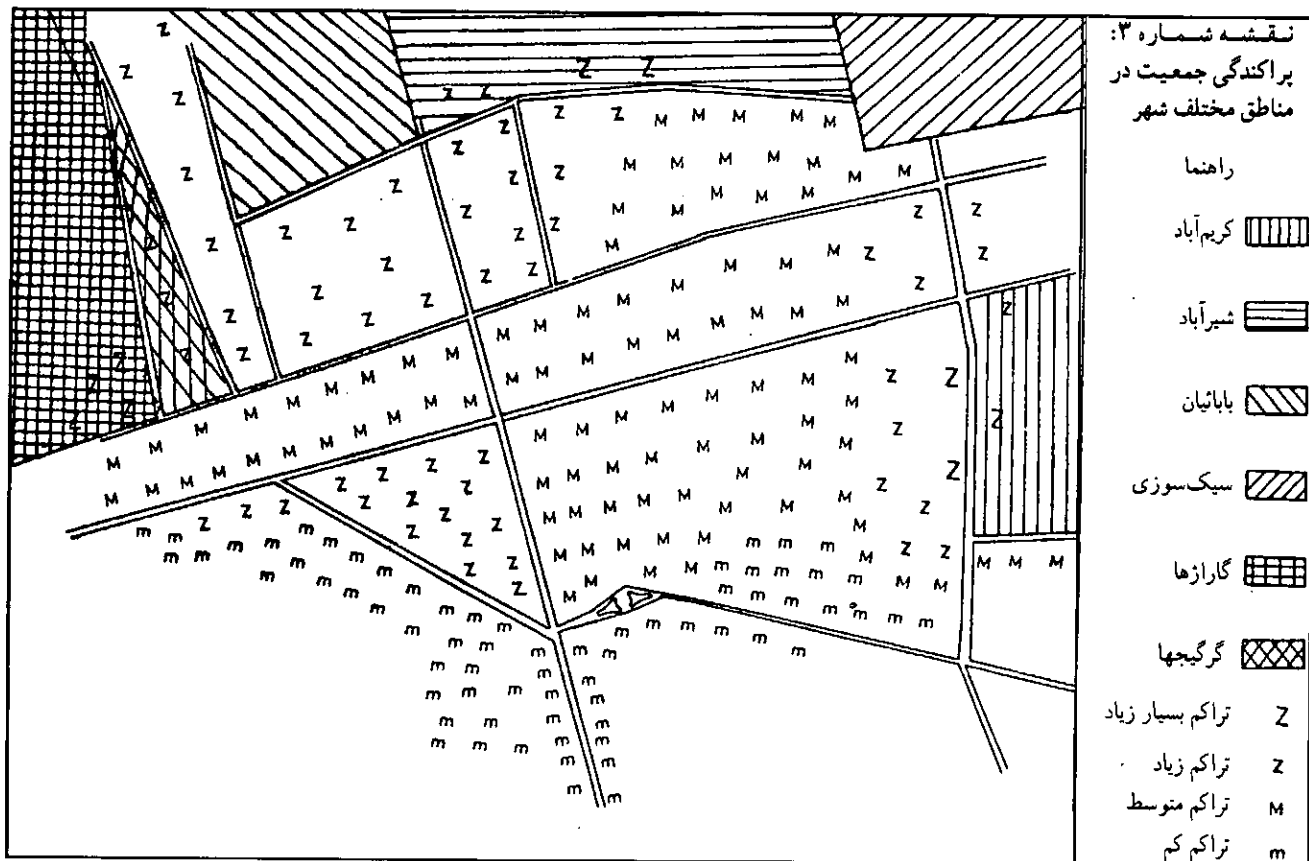
اشتغال، جدول شماره ۳ میزان بیکاری و نوع اشتغال را در محله‌های مختلف نشان می‌دهد: بر طبق این جدول محله‌های حاشیه‌ای با بیکاری آشکار روپرو هستند ولی محله‌های دیگر بیکاری ندارند. در محله‌های حاشیه‌ای تعداد کارگران روزمزد درصد بالایی را تشکیل می‌دهند. در محله‌های دیگر تعداد کارمندان و دارندگان مشاغل آزاد بیشتر است. مشاغل آزاد در همه محله‌ها یک مفهوم را ندارد مثلاً در محله خیام کار آزاد عبارت است از بنگاه‌داری و تجارت. در صورتی که در محله‌های حاشیه‌ای پفک‌فروشی و حملی کار آزاد محسوب می‌شود. به این ترتیب برآورد میزان درآمد محله‌ها میسر نیست. اما شواهد حاکی از اختلاف شدید درآمد بین محله‌های مختلف می‌باشد.

این چنین وضعی نتیجه‌اش آن است که بار تکفل در محله‌های حاشیه‌ای بسیار بالاتر از محله‌های دیگر شهر باشد به طوری که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد:

در محله‌های حاشیه‌ای هر کس باید کار کند تا شکم خود و ۲/۸ نفر دیگر را سیر کند ولی این تعداد برای دیگر محله‌ها ۰/۹ و ۰/۶ نفر است که

جدول شماره (۴) تعداد افراد غیرفعال در برابر هر فرد فعال در محله‌های مختلف

نام محله	بابائیان	خیام	۹۰۰ دستگاه
تعداد افراد غیرفعال در برابر هر فرد فعال	۳/۸	۰/۹	۰/۶

به این ترتیب اعتیاد و به دنبال آن فحشا و بیماریهای مقاربتی و پوستی و مسائل تبعی تنگین آن چون آلودگی کودکانی که بی‌آینده در منجلاپ فساد و فحشا و فقر و اعتیاد می‌زیسته‌اند را می‌توان در این محله‌ها جستجو نمود. همانطور که ذکر گردید متأسفانه بُعد سیاسی آن نیز تا مدت‌ها از معضلات کشورمان بوده است. چیزی که موجب تقویت باندهای جنایتکار منطقه گردیده و مشکلاتی برای کشور بوجود می‌آورد. این چنین محیطی مانع ایجاد وحدت و هماهنگی بین شهروندان می‌شود. این شهر محروم از یک اقتصاد شهری یکپارچه و مناسب نمی‌تواند زمینه

مادی لازم برای اتحاد و تفاهم فرهنگی میان گروههای مختلف جمعیتی را فراهم آورد. حتی در مواردی به دلیل عملکرد ناسالم اقتصادی و مشکلات سیاسی دسته‌بندی‌های گروهی و طایفه‌ای تشدید نیز شده است^(۱). و در فرآیند همانند گردی و سازش اختلال بوجود آمده است. پیشنهاد:

به نظر می‌رسد در شرایط حاضر جمعیت شهر زاهدان همچنان افزایش می‌یابد. افزایش جمعیت، افزایش حاشیه‌نشینی و مسائل تبعی آن را به دنبال خواهد داشت. باید ضمن قبول این واقعیت با آن

هماهنگ شده و آن را به کنترل درآورد. عاجل‌ترین اقدام لازم، سازماندهی ساخت و سازهای ناهنجار شهری موجود است. در این زمینه می‌توان با ساخت مسکن ارزان قیمت در نقاط مطلوب، نظیر آن چه دولت در کوی انقلاب، کوی شهید رجائی... احداث نموده به تدریج جمعیت محله‌های حاشیه‌ای را از دخمه درآورد و با ارائه خدمات آموزشی، بهداشتی و رفاهی در جهت هدایت آنان کوشش نمود.

زاهدان بیش از این ظرفیت پذیرش جمعیت را ندارد. به نظر اینجانب هرگونه طرحی جهت انتقال آب از نقاط دیگر به این شهر غیر اقتصادی خواهد بود. تمرکز خدمات بیشتر در زاهدان مصلحت نمی‌باشد. باید به تدریج ساخت شهرک‌های نو در خارج از زاهدان در سطح منطقه مورد توجه قرار گیرد تا بخشی از نیروهای مازاد توسط این شهرک‌ها جذب شود.

گرچه زمینه‌های داخلی معضل اعتیاد با نظم و نسق دادن به فضای شهری و اشاعه فرهنگ متعالی از بین خواهد رفت اما ریشه دیگر این مسئله در خارج از مرزهای استان قرار دارد، که خشکاندن آن نیازمند برنامه‌ریزی جدی‌تری است. باید مرز شرقی استان به کنترل دولت درآید. امکانات کار و کسب درآمد مشروع برای مرزنشینان فراهم آید. بین سران باندهای حمل مواد مخدر و مردم بومی دارای روحیه و فرهنگ سلحشوری تفاوت قائل شد و از افراد صاحب نفوذ محلی و بلوچ که خواهان زندگی شرافتمندانه‌ای هستند کمک گرفت که متأسفانه جوسازی، از یک سو و پیشداوری‌ها از سوی دیگر این جریان را دشوار ساخته است. اما این اقدام میسر است.

منابع و مأخذ:

(۱) سلطانعلی مجد، پایان‌نامه تحصیلی، بررسی حوضه آبریز دشت زاهدان، دانشسرایعالی زاهدان، ۱۳۶۶-۶۷.

(۲) فضل‌الله هاشمی، «حفظ زمین‌های کشاورزی و باغها در طرح‌ریزی کالبدی»، مجموعه مقالات طرح‌ریزی کالبدی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۱، ص ۴۵.

جدول شماره (۱-۵) محل مصرف معتادان برای اولین بار مصرف مواد مخدر

محل مصرف اولین بار مواد مخدر معتادان	تفر	درصد
خانه‌های شخصی	۵۱	۵۱
خانه‌های مخصوص فروش و مصرف مواد مخدر	۲۴	۲۴
خانه دوست و همسایه	۱۰	۱۰
خیابان - کوچه و ...	۱۴	۱۴

جدول شماره (۲-۵) علت اعتیاد از نظر معتادان

علت	بیکاری	فقر فرهنگی	وفور مواد مخدر	بیکاری و وفور مواد	نبودن مشروبات الکلی
درصد	۵۲	۱۶	۲۵	۵	۱

جدول شماره (۳-۵) توزیع جمعیت معتاد بر حسب سواد

میزان سواد	بی سواد	مکتبی	دبستانی	دبیرستانی	دانشگاهی
تعداد	۳۲	۱	۹	۱۸	۱
درصد	۵۱/۶	۱/۶	۱۴/۵	۲۹/۱	۱/۶

جدول شماره (۴-۵) نوع اشتغال معتادان زن در سال ۱۳۶۴، واحد زنان بازپروری

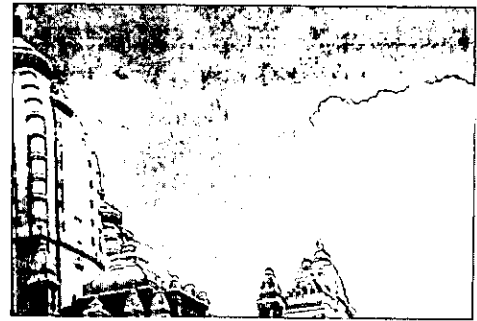
نوع اشتغال زنان	کارمند	محصل	خانه‌دار	غیربومی	دیپلم و بالاتر	جمع
تعداد	۷	۱۵	۲۵۹	۱۹	۱۰	۳۱۰
درصد	۲/۳	۴/۸	۸۳/۶	۶/۱	۳/۲	۱۰۰

جدول شماره (۵-۵) ترکیب جمعیت معتاد بر حسب تعداد فرزندان در زاهدان

تعداد فرزندان خانواده	تعداد معتادان به نفر	درصد معتادان
بدون فرزند	۲	۳/۳
۱-۳ فرزند	۲۶	۴۱/۹
۳-۸ فرزند	۳۴	۵۴/۸

آشنایی با سرزمین هند

محمدرضا صالحی

مقدمه:

با وجود اینکه جمعیت زیاد این کشور خود یکی از عوامل تشدیدکننده فقر است، اما جمعیت تنها علت فقر نیست، اعتقادات، باورها، نظام کاستی و کنار آمدن با فقر از جمله عوامل دیگری است که به تثبیت فقر در این کشور کمک می‌کند.

در سالهای اخیر هند تلاش گسترده‌ای را برای محو بیسوادی آغاز کرده است. نزدیک به ۹۰۰ هزار معلم داوطلب بدون دریافت هیچگونه حقوقی تلاش گسترده‌ای را برای برطرف کردن بیسوادی در این کشور آغاز کرده‌اند و موفق شده‌اند که رقم باسوادی را به ۵۲ درصد برسانند اما به دلیل رشد جمعیت در این کشور تعداد بیسوادان همچنان در حال افزایش است. فقر، بیسوادی و جمعیت سه عامل عمده هستند که یکدیگر را تقویت می‌کنند و به صورت یک مانع جدی برای توسعه هند، خودنمایی می‌کنند.

البته در پشت این قضایا مردم هند قرار گرفته‌اند، مردمی کوشا، امیدوار به آینده، و صبور. این مردم محصول این سرزمین و تاریخ کهن آن هستند. دو عامل سرزمین و تاریخ عمیقاً تأثیرات خود را بر نحوه تفکر و روش زندگی مردم برجای گذاشته است. این دو عامل از جهاتی هم یک مانع به حساب می‌آیند و از جهاتی یک افتخار، به دلیل مشکلات حادی که این کشور با آن روبروست و افتخار به جهت میراث فرهنگی گذشته و امکانات آینده مانعی محسوب می‌شود.

سرزمین هند

سرزمین هند از سه سیستم کوهستانی، دو جلگه پهناور، شش رود بزرگ و بادهای باران‌آوری که مونسون نامیده می‌شود، تشکیل شده است. در شمال، رشته کوهستان هیمالایا به صورت یک دیوار مرتفع (یکی از بزرگترین رشته کوههای جهان) منطقه‌ای به طول ۲۴۰۰ کیلومتر را اشغال می‌کند و از این کوهستان سه رود بزرگ ایندوس، گنگ و براهماپوترا

کشور گلابی شکل هند که به دلیل وسعت و تنوع نواحی جغرافیایی و فرهنگی به حق، شایسته عنوان شبه‌قاره است، از ۲۵ ایالت و ۷ اتحادیه تشکیل شده است. هر ایالت دارای یک مجلس و یک دولت است که در امور داخلی آزاد هستند. اتحادیه‌ها فاقد دولت بوده اما دارای مجلس محلی می‌باشند و از مرکز پیروی می‌کنند. دهلی با ۱۰ میلیون نفر جمعیت پایتخت این کشور و پرجمعیت‌ترین فدرال است.

در این کشور، نو در برابر کهنه، قدیم در برابر جدید، توحید در برابر شرک، فقر در مقابل غنی به گونه‌ای صلح‌آمیز با هم زندگی می‌کنند. شما ممکن است که در یک کارخانه برق اتمی افرادی را ببینید که به روش سه هزار سال قبل عبادت می‌کنند و یا دیوار به دیوار یک مسجد یک بتخانه را مشاهده کنید. تنوع فرهنگ‌ها، حاکی از پویایی سرزمین هند در زایش ایده‌های جدید و نمایشگر تهاجم جهانگشایان تاریخ است، که با خود ایده‌های جدیدی را به همراه آورده‌اند. علیرغم تنش‌های اجتماعی و سیاسی این کشور همچنان بزرگترین دموکراسی جهان است.

فقر، بیسوادی و جمعیت سه مشکل اساسی این کشور است. متوسط درآمد سرانه سالیانه مردم هند در حدود ۲۰۰ دلار است و بدین لحاظ جزء کشورهای فقیر جهان محسوب می‌شود. سرعت رشد جمعیت به مراتب بیش از رشد اقتصادی است، به‌ویژه در مناطق روستایی (۷۰ درصد جمعیت در مناطق روستایی زندگی می‌کنند) که هر نوع برنامه اصلاحی را خنثی می‌کند، در حالی که هند از نظر ذخائر آهن و زغال‌سنگ جزء کشورهای غنی جهان است. به‌علاوه این کشور به‌طور بالقوه دارای یکی از بزرگترین منابع نیروی هیدروالکتریک است که تنها مقدار ناچیزی از آن بهره‌برداری می‌شود. با آن که کشاورزی هند دو هزار سال تجربه و انقلاب سبز را در پشت سر دارد، هنوز جوابگوی جمعیت این کشور نیست و آثار سوءتغذیه را در عده زیادی از افراد می‌توان جستجو کرد.

سرچشمه می‌گیرد.

این رود بنا نهاده شده است. اکثریت معابد بزرگ هند در کنار این رود و شعبات آن به‌ویژه در محل تلاقی رود جامونا (jamuna) و گنگ برپا گردیده است.

رود گنگ در بین هندوها تداعی بخش شیوا (خدای ویران کننده و آفریننده) است. بر طبق افسانه‌های هند، نخستین بار شیوا بود که رودخانه‌ها را از بهشت بر زمین جاری کرد. رود جامونا با نام یکی دیگر از خدایان هندی یعنی کریشنا (خدای جوانی و عشق ازلی) همراه است.

گوداواری، کیستنا و کاوری مهمترین رودهای جنوب هند هستند که از قات‌های غربی سرچشمه می‌گیرند و در سمت شرق به خلیج بنگال می‌ریزند. در جلگه‌ها و دلتاهای حاصلخیزی که این رودها ایجاد کرده‌اند جمعیت انبوهی زندگی می‌کنند. برخلاف رودهای شمال هند که منابع آب آنها از ذوب یرفهای هیمالا یا و بارانهای موسمی تأمین می‌شود، آب این رودها عمدتاً از مونسون (بارانهای فصلی) تغذیه می‌شود. با پایان یافتن مونسون در اواخر شهریور ماه به تدریج از مقدار آب این رودها کاسته می‌شود و به ناچار آبیاری اراضی کشاورزی یک ضرورت همیشگی است.

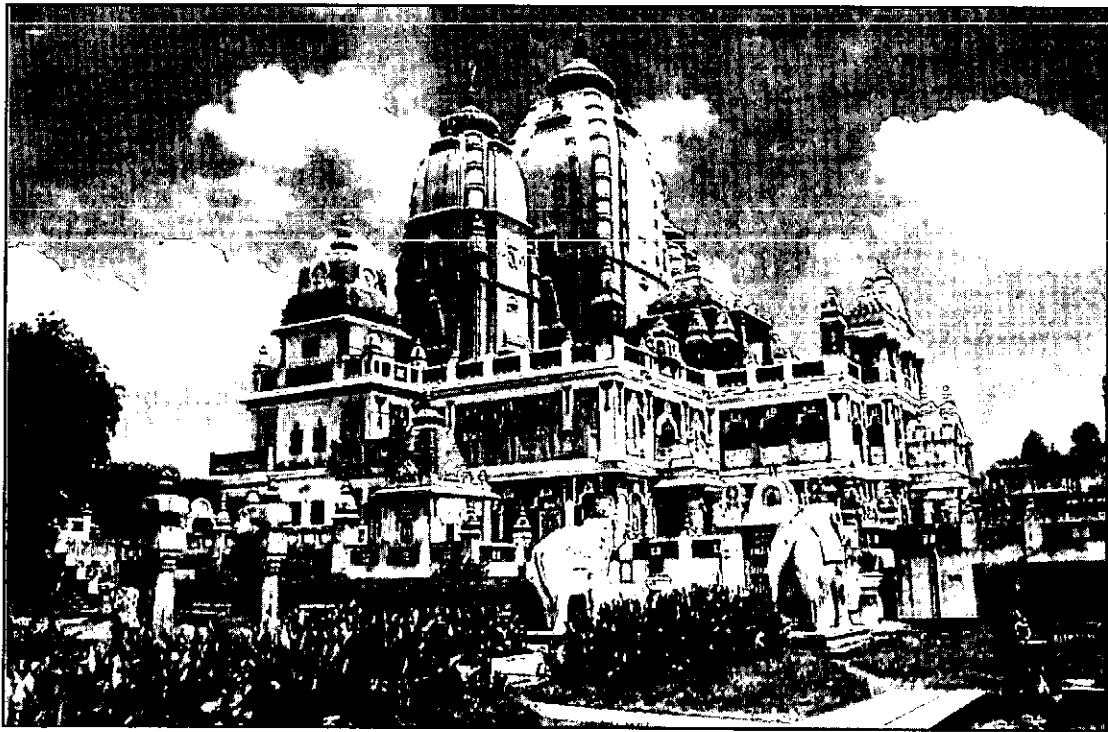
بارانهای موسمی

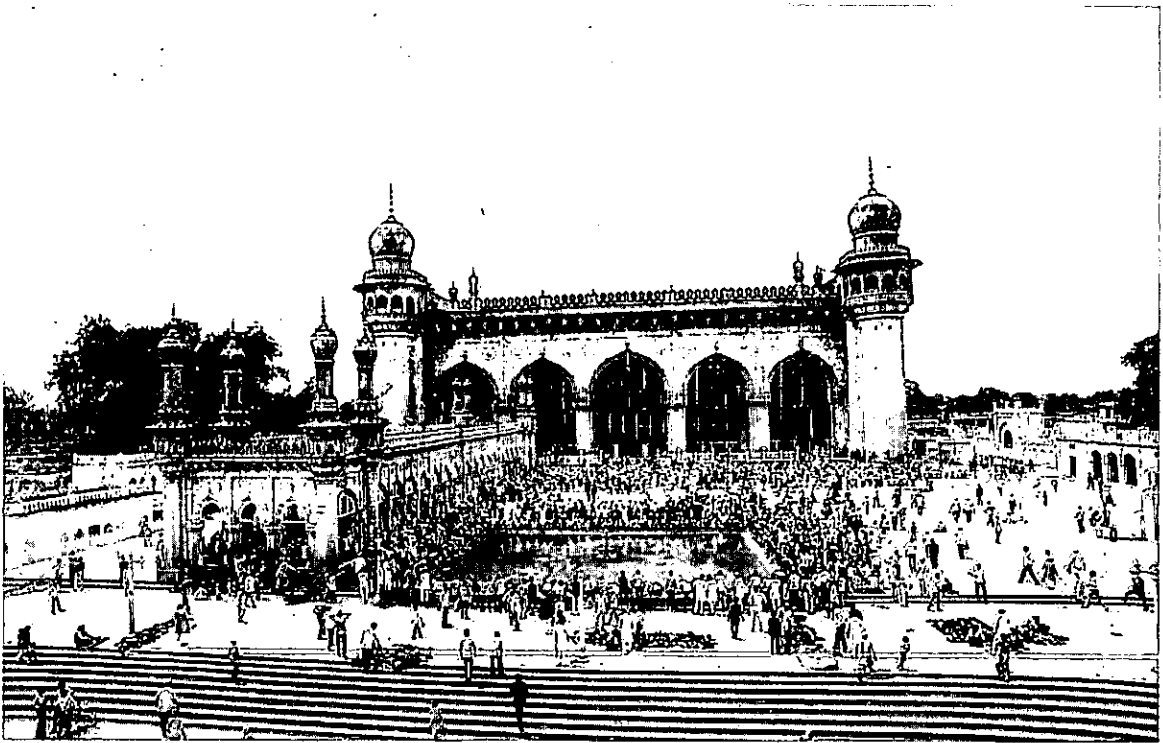
موسمی‌ها همچون کوهستانها، جنگل‌ها، رودها و جلگه‌ها، بخش جدایی‌ناپذیر از جغرافیای هند هستند. از ماه فروردین تا خرداد، دمای روزانه تدریجاً بالا می‌رود و فصل خشک از راه می‌رسد. افزایش دمای روزانه و امواج گرما هر ساله تلفاتی را از انسان گرفته تا جانوران دریی دارد. زندگی در این فصل تدریجاً دشوار می‌شود و به سختی قابل تحمل

تقریباً در مرکز هند رشته کوه ویندیا (vindhya) قرار گرفته است. این کوهستان در طول قرن‌ها به صورت یک مانع ارتباطی بین شمال و جنوب هند عمل کرده است و عملاً بخش شمال را از جنوب جدا کرده بود. تمدن و فرهنگ شمال هند از جنبه‌های مختلفی با جنوب هند متفاوت است، این تفاوت‌ها را یک سیاح در نوع غذا، معماری معابد، زبان و هنر و موسیقی هند، بوضوح می‌تواند مشاهده کند. امروزه به دلیل گسترش جاده‌های ارتباطی و وسائل ارتباط جمعی و تعامل فرهنگی شمال با جنوب، نوعی تجانس فرهنگی در حال شکل‌گیری است.

جنوب شبه‌جزیره هند، با دو سیستم کوهستانی که به نام قات‌های شرقی و غربی نامیده شده محصور شده است. سراسر این کوهها پوشیده از جنگل و با کشتزارهای زیباست. چشم‌انداز این کوهستانها لبخند و شکوه آفریدگار را در ذهن تداعی می‌کند و از نظر تنوع گیاهان خارق‌العاده است. دولت هند نیز با ایجاد مراکز توریستی در این مناطق به جلب سیاحان و کسب درآمد اقدام کرده است.

رودهای هند مورد احترام مردم این سرزمین به‌ویژه جامعه هندوست که ۸۰ درصد مردم این سرزمین را تشکیل می‌دهند. مقدس‌ترین این رودها، رود گنگ است. در جلگه‌ای که این رود و شعبات آن تشکیل داده‌اند، نزدیک به ۵۰ درصد از مردم هند زندگی می‌کنند. هندوئیسم در این جلگه متولد شد. با توجه به نقش فوق‌العاده این رود در کشاورزی هند، و سیستم حمل و نقل رودخانه‌ای به ارزش مذهبی این رود در نزد هندوها، واقف می‌شویم. بنارس (وارناسی) شهر مذهبی هندوها در کنار

و جینیزم. اولی توسط بودا و دومی توسط مهارا. در قرن سوم قبل از میلاد بودیسم در سراسر هند گسترش یافت. نفوذ معنوی آئین بودا به قدری بود که عده زیادی از مردان و زنان رهبانیت پیشه کردند. شرایط اجتماعی نیز به پیشرفت این آئین کمک کرد. جنگ‌های بی‌وقفه‌ای که در بین مهاراجه‌ها و حکام محلی برای گسترش قلمرو خود صورت می‌گرفت، موجب آزردهی مردم بود. بودا در انتقاد به دولت‌های جنگجو که زندگی را به جنگ و دیگر هیچ، تبدیل کرده بودند می‌گفت می‌زائیم برای رنج و زندگی می‌کنیم برای رنج. این آئین که مبنا را بر صلح و زهد گذاشته بود به زودی پیروان فراوانی یافت.

با گسترش رهبانیت و عدم تمایل مردان و زنان به ازدواج، این وحشت در بین زمامدارانی که برای حفظ سرزمین خود و یا گسترش قلمرو، به نیروی جنگجو نیاز داشتند به وجود آمد که ممکن است به علت کمی جمعیت ایالات آنها مغلوب همسایگان قدرتمند شود، از همین رو با پیشوایان مذهب هندو که با از دست رفتن نفوذ خود ناراحت بودند، متحد گردیدند و به مقابله با مذهب بودا برخاستند.

با ظهور دین اسلام و گسترش این آئین، مجاهدان مسلمان در نیمه قرن دوم هجری، اسلام را تا دره سند گسترش دادند، اما در داخل هند این عرفا، متصوفه و دراویش بودند که به گسترش اسلام به شیوه تصوف که با مذاق مردم هند نیز سازگاری داشت کمک کردند. با لشکرکشی ترکان غزنوی، سلجوقی و غوریان هند، زمینه برای تشکیل حکومت‌های مسلمان در هند فراهم گشت. ترکان مسلمان در سال ۱۲۰۶ میلادی موفق به تشکیل حکومت در دلهی (دلهی) گشتند و تدریجاً حکومت شمال هند را

است. در اواخر ماه خرداد، ابرهای سیاه از راه می‌رسند و امیدواری و خوشحالی را در چهره مردم می‌توان مشاهده کرد، مردم با هم زمزمه می‌کنند، بالاخره مونسون آمد، آسمان به تدریج شیرهای خود را باز می‌کند. آنگاه مدام باران می‌ریزد، زمین در هر کجا به صورت گل و لای درمی‌آید، رودخانه‌های کم‌آب، به یکباره پرآب می‌شوند و با فروش خود فریاد امیدواری را سر می‌دهند. مونسون فصل کشت و کار و پر مشغله کشاورزان است. در ماه‌های تابستان باران مدام می‌بارد و در ماه اکتبر رقص گیاهان را با وزش باد می‌توان مشاهده کرد.

زندگی مردم هند به مونسون بستگی دارد، اگر باران به موقع به میزان کافی بیارد خوشبختی و شادی را می‌توان در هر کجا مشاهده کرد و اگر دیر از راه برسد و کم بیارد بدبختی و نومیدی همه را فرا می‌گیرد.

تاریخچه هند

در حدود ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد اقوام هند و اروپایی احتمالاً از جنوب روسیه به فلات ایران و شبه‌قاره هند مهاجرت کردند. اقوام مهاجر که از نظر تکنولوژی و سطح تمدن بالاتر از بومیان شبه‌قاره هند بودند بتدریج موفق به شکست بومیان سیاه چهره این سرزمین شدند و با تاراندن آنها به مناطق جنگلی و جنوب هند، سرانجام بخش اعظم شمال هند را تصرف کردند. مذهب هندو در همین زمان ظهور کرد.

با گذشت قرن‌ها، هندوئیسم به عنوان فرهنگ غالب در این سرزمین درآمد، اگرچه خود هندوها نیز سرانجام با اقوام بومی مختلط شدند و به‌گونه‌ای از عقاید آنان نیز متأثر شده‌اند.

در قرن ششم قبل از میلاد دو آئین بزرگ در هند ظهور کرد: بودایی

در اختیار گرفتند.

و هیأت دولت و رویه قضایی مخصوص به خود است. حکمران ایالات و مناطق فدرال توسط رئیس جمهور هند انتخاب می‌شود.

مذهب مردم هند

نزدیک به ۸۰ درصد از مردم هند پیرو مذهب هندو هستند هندوها به خدا و خدایان معتقد هستند. سلسله مراتب خدایان به قول یک استاد دانشگاه انعکاسی از نظام کاستی جامعه است. هندوها خدا (اوهم) را نفس ازلی و روح هستی می‌دانند که با دم او جهان بوجود می‌آید و در کنار او به خدایان دیگری چون کریشنا (خدای جوانی و عشق ازلی) شیوا (ویران‌کننده و سازنده جهان) ویشنو (نگهدارنده جهان)، گانشا پسر شیوا (خدایی که سری فیل مانند دارد و مظهر عقل و ثروت است) و یک سلسله الهه‌های دیگر مانند کالی، لاکشی و غیره معتقدند. به غیر از خدایان کلاسیک فوق که در سراسر هند مورد احترام هستند، خدایان محلی و ناحیه‌ای نیز وجود دارد. تحقیقات نشان می‌دهد که خدایانی که مورد احترام جامعه هندو است، عموماً انسان‌های قدیمی بوده‌اند که مردم آنها را به مقام خدایی رسانده‌اند.

هندوها مراسم ازدواج و مرگ، جشن‌های مهم و زیارت از معابد عمده را بر طبق متون کتاب مقدس (ودا) و با حضور روحانیون برهن انجام می‌دهند اما سایر مراسم را با حضور روحانیون غیربرهن انجام می‌دهند. بنارس (وارناسی) شهر مذهبی هندوهاست. بزرگترین معبد هندوها مجموعه الورا در ایالت تامیل نادو است. مراسم عبادت هندوها به هنگام طلوع و غروب آفتاب است. روح هندی غالباً متمایل به نوعی جذب است. علاوه بر مسائل اعتقادی، مذهب هندو دارای یک سلسله دستورالعمل‌های فردی و اجتماعی است.

نظام کاستی

جامعه هندو یک جامعه طبقاتی است. سلسله مراتب کاست‌ها برترتیب اهمیت عبارتند از: (۱) برهن‌ها (روحانیون) (۲) کاشاتریا (جنگجویان) (۳) وایشیا (بازرگانان و تجار) (۴) سودرا (کشاورزان، هنرمندان و کارگران). هر کاست بنوبه خود به چند گروه کوچکتر تقسیم می‌شود. کاست‌ها دارای شورایی هستند که رابطه فرد با دیگر اعضا را مشخص می‌کند و تخلف از مقررات آن بویژه در مناطق روستایی یک سلسله از مجازات‌ها را بدنبال دارد.

کاست در ابتدا نوعی تقسیم‌بندی گروه‌های اجتماعی براساس نوع شغل و حرفه بود، اما بتدریج جزء مذهب هندو شد. نظام کاستی که ویژه جامعه هندو است از جمله موانع پیشرفت فردی و اجتماعی است، کتب درسی کشور هند بر علیه نظام کاستی موضع‌گیری کرده است.

خارج از نظام کاستی گروه دیگری در جامعه هندو وجود دارد که بنام نجس‌ها هستند. این گروه در اصل بومیان هند می‌باشند که اغلب دراویدی بوده و عهده‌دار پست‌ترین مشاغل می‌باشند، نجس‌ها یا به قول گاندی

در سال ۱۵۲۶ میلادی و بدنبال لشکرکشی بابر نواده شاه‌رخ تیموری، زمینه برای تشکیل حکومت مغولان در هند، فراهم گشت. در دوره مغولان هند، نفوذ فرهنگی ایران و اسلام در هند به بالاترین نقطه خود رسید. مغولان هند در دوران حکومت چهارصد ساله خود آثار فرهنگی متعددی برجای گذاشتند. از معروفترین این آثار قلعه سرخ (ردفورد) و جامع مسجد در دهلی و تاج‌محل و قلعه آگرا در شهر آگراست.

هجوم اروپائیان

عصر اروپائیان در تاریخ آسیا با رسیدن واسکودوگاما دریانورد پرتغالی در سال ۱۴۹۸ شروع می‌شود. واسکودوگاما پس از تصرف شهر کوچی در ایالت کراالا به ایجاد قلعه و مرکز تجارتي اقدام کرد. در همین زمان مسیونرهای مذهبی به ترویج آئین مسیحیت در سرزمین کراالا بویژه در مناطق کوهستانی این ناحیه اقدام کردند.

در قرن هفدهم، کمپانی هند شرقی نخستین مرکز تجاری خود را در هندوستان ایجاد کرد. فرانسوی‌ها نیز در همین زمان اقداماتی را انجام دادند. شکست فرانسه در زمان ناپلئون به از بین رفتن نفوذ این کشور در هند منتهی شد.

کمپانی هند شرقی تا نیمه دوم قرن هیجدهم موفق به گسترش نفوذ خود در سراسر خاک هند گردید.

در سال ۱۸۵۷ نخستین شورش علیه سلطه انگلستان که در تاریخ هند بنام (سپوی موتینی) معروف است به شکست منتهی شد. در سال بعد قدرت از کمپانی هند شرقی به پارلمان انگلیس منتقل شد. از ۱۸۵۸ تا سال ۱۹۴۷ که هندوستان به استقلال رسید، این کشور توسط یک فرماندار کل که عنوان نایب‌السلطنه بریتانیای کبیر را نیز به عهده داشت، اداره می‌شد.

از جمله پیامدهای حکومت انگلیسی هند، پیدایش ناسیونالیسم هندی است. کنگره ملی هند در سال ۱۸۸۵ تأسیس شد و پس از سال ۱۹۰۵ بصورت یک سازمان نظامی مهم درآمد. در سال ۱۹۲۰ مهاتما گاندی رهبری کنگره را در دست گرفت و در فاصله سالهای ۱۹۳۰ - ۱۹۲۰ گاندی با اتخاذ روش مقاومت منفی موفق به گرفتن امتیازاتی از انگلستان شد. در سال ۱۹۳۵ به ایالات هند خودمختاری داده شد و پس از جنگ جهانی دوم نفوذ انگلیس در هند از بین رفت.

در کنار ناسیونالیسم حزب کنگره، جنبش ناسیونالیستی مسلمانان توسط محمدعلی جناح بوجود آمد. جناح خواستار تشکیل یک کشور مستقل برای مسلمانان شد و سرانجام در سال ۱۹۴۷ به هدف خود رسید، و کشور پاکستان از هند استقلال یافت.

قانون اساسی هند که از قانون آمریکا و انگلیس متأثر شده است در سال ۱۹۵۰ به تصویب رسید. به موجب قانون اساسی هند، این کشور از چندین ایالت و منطقه فدرال تشکیل شده است. هر ایالت دارای مجلس

آئین مسیحیت

۲/۵ درصد از جمعیت هند مسیحی هستند. مسیحیان بیشتر در ایالت کرالا تمرکز دارند. گسترش آئین مسیحیت بویژه پس از تصرف شهر کوچی توسط واسکودوگاما شروع شد.

سایر مذاهب: عده کمی از مردم هند بودایی مذهب و نزدیک به ۳۰ میلیون نفر از پیرو آئیمیزم (پرستش قوای طبیعت) هستند. عقاید گروه اخیر در نتیجه فعالیت گروههای مذهبی مسیحی و هندو در حال تغییر است. اعتقاد به مذهب آئیمیزم بیشتر در بین قبایل بدوی مناطق جنگلی آسام رایج است.

سیاست مذهبی در هند

دولت هند معتقد به سکولاریسم است. مفهوم سکولار به معنای عدم حمایت از یک مذهب خاص و احترام به همه مذاهب است، و به همین علت آموزش مذهبی در برنامه‌های رسمی هند وجود ندارد. افراد این آموزش‌ها را از مساجد، معابد و کلیساها و یا در مدارس از طریق کلاسهای ویژه فرا می‌گیرند. به موجب قانون اساسی هند فرد در انتخاب مذهب آزاد است.

زبان مردم هند

بنابر اظهارات پروفیسور داسوانی سرپرست آموزش‌های غیررسمی در شورای ملی تحقیقات هند، در این کشور ۹۵ زبان وجود دارد و از این تعداد ۴۵ زبان دارای خط و الفبا و ۴۰ زبان دیگر تنها در محاوره بکار می‌رود و فاقد خط و الفبا هستند. کتب درسی معمولاً به ۱۷ زبان مختلف از جمله زبان انگلیسی نوشته می‌شود.

بدلیل تعدد زبانها در هند ارتباط بین مردم دشوار است. غالباً این ارتباط از طریق زبان انگلیسی صورت می‌گیرد. پس از استقلال هند مقرر شد که به مدت ۱۵ سال از زبان انگلیسی استفاده شود و سپس زبان هندو جایگزین زبان انگلیسی شود. اما بدلیل مقاومت برخی از ایالات در برابر زبان هندو با تصویب کنگره هند، مقرر شد که زبان انگلیسی بعنوان زبانی که عامل ارتباط بین اقوام و ملیت‌های مختلف است همچنان بعنوان یک زبان اداری مورد استفاده قرار گیرد.

در حال حاضر کتب درسی به زبان ناحیه‌ای نوشته می‌شود، در دوره دوم ابتدایی (کلاسهای ۸ - ۵) زبان هند و زبان انگلیسی بعنوان زبان دوم و سوم آموزش داده می‌شود. در برخی از مدارس تحت عنوان (Medium English Schools) کتب درسی از دوره ابتدایی تا پایان دوره دبیرستان به زبان انگلیسی تدریس می‌شود و زبان هندو زبان دوم محسوب می‌شود. در دانشگاهها کتب درسی کلاً به زبان انگلیسی است.

جمعیت و مشکلات آن

از جمله مشکلات مهمی که کشور هند با آن روبروست مسئله رشد

فرزندان خدا (هاریجان) جزء پایین‌ترین طبقه اجتماعی هند می‌باشند. تا قبل از استقلال هند مردان و زنان این طبقه بجز سترعورت حق پوشیدن لباس و یا ورود به منزل اشراف، معابد و مغازه‌ها را نداشتند. پس از استقلال هند و با گسترش تعلیم و تربیت بینش مردم نسبت به این گروهها تغییر پیدا کرده است. هاریجانها غالباً از نظر اقتصادی جزء فقیرترین گروههای اجتماعی هستند و بدلیل مشکلات مالی امکان رشد اجتماعی برای آنان کمتر وجود دارد.

آئین اسلام

تزدیک به ۱۵ درصد از جامعه هند مسلمان هستند و در حال حاضر بزرگترین اقلیت مذهبی این کشور را تشکیل می‌دهند. در گذشته که حکمرانان مسلمان بر این کشور حکومت می‌کردند، از اقتدار فراوانی برخوردار بودند اما امروزه آنها در حسرت و شکوه گذشته‌اند. پس از استقلال هند و تجزیه این کشور تا مدت‌ها مسلمانان هند از شرکت در فعالیت‌های سیاسی محروم بودند و همین امر موجب گردید که از نظر اجتماعی و اقتصادی پیشرفت چندانی نداشته باشند. در حال حاضر تنها ۲ درصد از ثروت هند در اختیار این گروه است و اگر با سیک‌ها که ۲ درصد از جمعیت هند را تشکیل می‌دهند و ۱۵ درصد ثروت هند را در اختیار دارند مقایسه کنیم به وضعیت اقتصادی آنان پی می‌بریم.

آئین سیک

این مذهب که تلفیقی از آئین اسلام و هندو است توسط گوروناناک (در ۵۰۰ سال قبل) در پنجاب پایه‌گذاری شد، نزدیک به ۲ درصد از جامعه هند پیرو مذهب سیک هستند که ۸۵ درصد آنان در پنجاب و بقیه در دهلی و هاریانا زندگی می‌کنند.

سیک‌ها به خدای واحد اعتقاد دارند و به او خدای متعال یا (آدی گرانث) می‌گویند. بزرگترین جشن سیک‌ها (بی‌ساکهی) است که توسط گورو گویندسینگ برای اولین بار و به یادبود عقد اخوت بین ۵ سیک خالص شده پایه‌گذاری شد. سیک‌ها دارای تمایلات تجزیه‌طلبانه و علاقمند به تشکیل کشور مستقلی با نام خالصان هستند. با توجه به اینکه پنجاب یکی از انبارهای غله هند محسوب می‌شود نگرانی دولت هند قابل درک است.

آئین جینیزم

این آئین توسط مهاویرا در قرن هفتم قبل از میلاد پایه‌گذاری شد. جینیزم در حقیقت یکی از انشعابات مذهب هندو است اصول این آئین بر پرهیز از قتل نفس و کشتن موجودات زنده و انجام کار نیک بجای اعمال شعاری مبتنی است. نزدیک به یک میلیون نفر از مردم هند پیرو مذهب جینیزم هستند. برخی از رهبران این مذهب بگونه‌ای از دنیا بریده‌اند که حتی لباس هم نمی‌پوشند.

جمعیت و کنترل آن است. رشد جمعیت در هند همزمان با حکومت ۲۰۰ ساله انگلیسی‌ها بر این شبه قاره شروع شد و پس از جنگ جهانی دوم بسرعت ادامه یافت. قحطی‌های سال ۱۹۴۷، ۱۹۶۰ و ۱۹۶۴ که منجر به مرگ میلیون‌ها نفر در هند گردید، این فکر را در اذهان دولتمردان و اندیشمندان جهانی بوجود آورد که شاید علت این قحطی‌ها ناشی از عدم رابطه بین مقدار تولید مواد غذایی و رشد سالیانه جمعیت باشد. به همین علت هند نخستین دولت در جهان بود که استراتژی مشخصی را برای کنترل جمعیت تدوین کرد. در فاصله سالهای ۱۹۷۰ - ۱۹۶۴ دولت با روش جبر و فشار، افرادی را که بیش از دو بچه داشتند وادار می‌کرد که خود را عقیم کنند. اتخاذ این سیاست از سوی دولت هند، اگرچه در کاهش نرخ رشد جمعیت مؤثر بود اما زمینه نارضایتی و شورش را در برخی از ایالت‌ها فراهم کرد که در نتیجه به تغییر دولت خانم گاندی منتهی شد.

امروزه به جای اصطلاح تنظیم خانواده که خاطره بدی را در اذهان تداعی می‌کرد از اصطلاح رفاه خانواده بیشتر استفاده می‌شود. سمینار بمبئی که در سال ۱۹۶۹ تشکیل شد با هدف پیدا کردن راه‌حلی برای مسئله کنترل جمعیت بوجود آمد. این سمینار توصیه کرد که بجای روش‌های خشونت‌آمیز از روش‌های ترغیبی ارشادی و آموزشی استفاده شود. هند هم‌اکنون با ۹۰۰ میلیون نفر جمعیت بعد از چین مقام دومین کشور پرجمعیت جهان را دارد.

پیامدهای افزایش جمعیت در هند:

- ۱- بیکاری ۲- گسترش ناآرامیهای سیاسی و اجتماعی ۳- نومیادی در نسل جوان ۴- گسترش فقر ۵- سوء تغذیه ۶- گسترش بیماری ۷- تخریب محیط زیست ۸- بهره برداری بیشتر از منابع ۹- گسترش آلودگی در محیط زیست ۱۰- کاهش متوسط درآمد سرانه ملی ۱۱- کمبود فضا و مسکن، غذا و لباس، دارو، انرژی، آب ۱۲- گسترش بیسوادی و بالاخره خنثی شدن برنامه‌های اصلاحی دولت.

برخی از حقایق تکان‌دهنده در ارتباط با وضعیت جمعیت در هند
 - در هر ۱/۲ ثانیه ۱ کودک در هند متولد می‌شود و در هر روز ۷۰ هزار نفر
 - در هر سال ۲۵/۵۰۰۰۰۰ میلیون نفر متولد می‌شوند و ۱۰/۵۰۰۰۰۰۰ میلیون نفر می‌میرند، و هر ساله ۱۵ میلیون نفر به جمعیت هند اضافه می‌شود.

- از هر هفت نفر جمعیت جهان یک نفر هندی است.

- از هر دو بیسواد در جهان یک نفر هندی است.

- ۴۲ درصد جمعیت هند زیر ۱۵ سال است.

- برای هر ۱۰۰/۰۰۰ نفر ۴۵ تخت بیمارستان وجود دارد.

- درآمد سرانه جمعیت ۲۰۰ دلار است.

- ۷۰ درصد جمعیت هند فقط در یک اتاق زندگی می‌کنند.

در برخی از شهرها نظیر شاه جهان‌آباد و چند محله آن نظیر حوض قاضی، مالی‌وارا، داریاکالان افراد بدلیل کمبود فضا برای خوابیدن، شبها بنوبت می‌خوابند.

بدلیل سوءتغذیه و کمی مراقبت‌های بهداشتی حداقل ۳۰ در هزار از کودکان بینایی خود را از دست می‌دهند.

منابع

1. Lands and Peoples, Asia, Grolier Incorporated, USA, 1987, PP, 173 - 2.9.
2. Ayoorney through India, Raghurai and others, Lustre press Pvt, Newdelhi India, 1990.
3. Population Education, Anational Source Book (Volume 1), Editors C. Sechadri & y. L. Pandey National Council of Educational Research and Training New Delhi, 1991.
4. Population Education, A refrence Book for Teachers, Scert, by Parimalacharya, Nagaland India, 1986.
۵. مشاهدات نگارنده در دهلی، ایالت آندھرا پرادش و کراالا
۶. مصاحبه با مسئولین واحدهای آموزش جمعیت در مؤسسه شورای ملی تحقیقات آموزشی و تربیت نیروی انسانی هند در شهر دهلی ۱۳۷۲

طرح بازدید

علمی درس جغرافیا در آموزشگاهها

جهت روشن‌گر خواهد بود. این طرح یک گزارش تفصیلی نیز دارد که در صورت لزوم در اختیار علاقمندان قرار می‌گیرد.

مطالعه میدانی یا «طرح بازدید علمی»
* تعریف. بازدید علمی یکی از روشهای تدریس و آموزش است که در خارج از محیط کلاس و با حضور معلم و دانش‌آموزان بطور فعال صورت می‌پذیرد.

در یک بازدید علمی جغرافیایی، دانش‌آموز به کمک دبیر خود، برخی پدیده‌های جغرافیایی را از نزدیک مشاهده کرده و فرآیند بین پدیده‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

* اهداف بازدید علمی

اهداف اساسی در یک مطالعه میدانی همان شناخت و درک و فهم دقیق و پایدار از موضوعات و پدیده‌های جغرافیایی در یک سیستم کلی و شیوه راهیابی به فرآیندهای بین پدیده‌هاست. به این ترتیب مشارکت فعال دانش‌آموزان در امر تحقیق و جستجو برای یافتن ارتباط بین پدیده‌ها و تأثیر متقابل آنها در محیط‌های طبیعی و انسانی در اهداف بازدید علمی جغرافیا قرار می‌گیرد.

* اهمیت بازدید علمی به عنوان نوعی شیوه تدریس

اهمیت و نقش بازدید علمی جغرافیا در آن است که با اجرای آن یک فعالیت چند منظوره صورت می‌گیرد اگر جغرافیا را علم مشاهده بدانیم، هزارچندگاه گذر از چهارچوب مسدود و بسته کلاس درس به فضاهای باز و زنده، و کم رنگ شدن نقش معلم بعنوان محور در امر آموزش، پویایی و زنده بودن علم جغرافیا را روشن می‌سازد. ما همواره از مشاهده دقیق و پرهیز از سطحی‌نگری و بی تفاوتی صحبت کرده‌ایم ولی جز در محیط زنده و پر جذبه طبیعت و خارج از فضای کلاس این ویژگی در دانش‌آموز ایجاد نشده و نهادی نمی‌گردد. استفاده صحیح و بجا از دیگر حواس پنجگانه، لمس کردن، بوئیدن تنها در ازمایشگاه بزرگ طبیعت می‌تواند رخ بدهد.

بکارگیری ابزار، و مهارت کار با آنها، تجربه کردن روش‌های تحقیق، همچون جمع‌آوری اطلاعات یا نمونه‌ها، دسته‌بندی کردن، یادداشت برداری، تجزیه و تحلیل، تفسیر نمودن، فرضیه‌سازی،

منصور ملک عباسی
کارشناس گروه جغرافیا

آموزش و تدریس است که یادگیری را در خارج از محدوده کلاس تجلی می‌بخشد و در آزمایشگاه بزرگی همچون جامعه و طبیعت نتایج حاصله را از پایداری خاصی در ذهن دانش‌آموز برخوردار می‌سازد. هدف دیگر از طرح این بحث خام نظرخواهی از دبیران محترم، پیرامون اجرای بازدید علمی در مدارس و ارزشیابی آن و دخالت آن بعنوان بخشی از نمره درس جغرافیا و روشن شدن زوایای تاریک و مبهم آن است.

گرچه چنین طرحی تا در سطح کلان اجرا نشود، نقاط قوت و ضعف و مشکلات اجرایی آن بدرستی معلوم نگشته، و میزان موفقیت آن مشخص نمی‌گردد، لیکن این طرح هم‌اکنون در گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف در دست بررسی است، و نظرات صاحب‌نظرانی از دفتر آموزش متوسطه، دفتر راهنمایی و دفتر ابتدایی و گروه‌های ذیصلاح دیگر جمع‌آوری نموده است. اکنون با طرح آن در مجله رشد جغرافیا، علاقمندان از نظرات اساتید، مدیران، دبیران جغرافیا و دیگر علاقمندان بهره‌گرفته تا بتوانیم طرح بازدید علمی را با کمترین ناراحتی آماده نموده و برای تصویب و اجرای آزمایشی و سپس اجرای عمومی در سطح کشور آماده نماییم. یقیناً نظرات شما از هر

مقدمه: یقیناً تکنیک‌های جدیدی که امروزه در امر آموزش علوم مختلف در عرصه جهان پدیدار شده است. آموزش و پرورش، نظام آموزشی ما را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

اگر دهها سال است که ابزار کار معلم، کتاب و تخته و گچ است، و معلم مانند سخنران و دانش‌آموز بعنوان مستمع، کاروان علم را سینه به سینه جلو برده‌اند، باید اندیشید و به این حد قانع نبود و نگرش‌های جدیدی را به صحنه ظهور و بروز کشاند.

بازدید علمی در درس جغرافیا گرچه حرف جدیدی نیست ولی چنانچه با قانونمندی خاص خود صورت بگیرد یک کار نو و جدید خواهد بود. البته در گوشه و کنار کشور ما معلمین علاقمند و مدیران دلسوز در مدارس مختلف وجود داشته و دارند که گهگاه در درس جغرافیا و یا دروسی مانند آن بازدیدهایی را از مراکز صنعتی، فرهنگی و علمی داشته‌اند اما بنظر نمی‌رسد که عموماً اینکار را با اهدافی روشن با ارزشیابی معتبر، و با بکارگیری بازخوردهای لازم انجام داده باشند. ارائه طرح بازدید علمی، بیان اهداف و چگونگی سازماندهی و ارزشیابی از آن، در درجه اول آشنایی بیشتر با نوعی از شیوه

سرپرستی دانش‌آموزان و هدایت آنان، آشنا کردن آنان به اصول کار میدانی، ارزشیابی و ... بر عهده معلم جغرافیا خواهد بود.

پیگیری کارهایی از قبیل تهیه رضایت‌نامه از والدین دانش‌آموزان، وسایل نقلیه در صورت لزوم، هماهنگی با اداره آموزش و پرورش، هماهنگی با مسؤولین محل مورد بازدید (مانند موزه، کارخانه و ...)، کمک‌های اولیه، تأمین بودجه، تعیین مربیان و کمک‌سرپرستان و ... طبق مقررات و ضوابطی بر عهده مسؤول مدرسه خواهد بود.

در این طرح پیشنهادی بازدید علمی، به لحاظ انعطاف‌پذیری بودنش، اجرای کوتاه مدت یک ساعته تا طرح بلند مدت یک یا چندین روزه پیش‌بینی شده است که مطابق با شرایط و امکانات قابل اجراست.

✽ طرح کوتاه مدت

یقیناً مقتضیات، شرایط، امکانات و تواناییهای هر آموزشگاه از جایی به جایی دیگر متفاوت خواهد بود. بنابراین نمی‌توان برای اجرای این طرح در تمام جزئیات یک نسخه یکسان تجویز نمود، مهم برگزاری و اجرای یک بازدید علمی بشکل منطقی آن خواهد بود.

در یک طرح یک ساعته که چندان هم به نظم داخلی مدرسه آسیبی نمی‌رساند می‌توان تمام و یا نیمی از دانش‌آموزان کلاس در گروه‌های چند نفره تقسیم و با پیش‌بینی‌های لازم به یک مطالعه میدانی هدایت شوند.

حتی‌الامکان متناسب با محتوای درس یکی از مکانهای مجاور و نزدیک آموزشگاه می‌تواند مورد بازدید قرار گیرد. در شهر، بازدید از یک محله، تعداد مشخصی مغازه، پارک، مسجد، کارگاه و ... و در بخش یا روستا بازدید از یک مزرعه، باغ، رودخانه امکان‌پذیر است. بدیهی است در هر یک از این مکانها، موضوعات و اطلاعات جالبی وجود دارد که می‌تواند قبلاً توسط معلم جغرافی بصورت سؤال در یک لیست مطرح گردیده و بشکل پرسشنامه در اختیار هر گروه از دانش‌آموزان قرار گیرد. پاسخ برخی از سؤالات را از طریق مشاهده و دیدن، برخی از راه شنیدن، لمس کردن و برخی از جواب‌ها بوسیله پرسش و

خوشبختانه این طرح از آن حد قابلیت انعطاف‌پذیری برخوردار است که با اندکی تلاش و برنامه‌ریزی برای هر شرایطی قابل اجرا باشد. لذا در این طرح پیشنهادی، محدودیت‌های بسیاری از آن برداشته شده است. قبلاً اشاره کردیم که در مدارس چندی که برنامه‌های غیر رسمی و غیر مدون در قالب گردشهای علمی و غیر علمی صورت می‌گرفته پی گیرد که بیشتر جنبه رفع خستگی از دانش‌آموزان داشته و تعهد چندانی را برای آنان بدنبال ندارد. لیکن در یک مطالعه میدانی به روش مشاهده از نزدیک که ارزشیابی از آن می‌تواند بخشی از نمره درسی جغرافیا را بخود اختصاص دهد، ناگزیر از یک برنامه‌ریزی و سازماندهی فراگیر خواهد بود.

گرچه به اجرا درآوردن یک بازدید علمی را نباید خیلی دشوار و دور از دسترس انگاشت لیکن باید با اهمیت تلقی شود تا نتایج حاصل، ارزش تلاش و هماهنگی‌های همه جانبه را داشته باشد. بدیهی است مسؤولیت مستقیم طراحی، اجرا، ارزشیابی یک بازدید علمی بر عهده معلم جغرافیا باشد و با توجه به محدودیت‌ها، مسؤول مدرسه بعنوان هماهنگ‌کننده و یاری‌دهنده معلم جغرافیا عمل خواهد کرد. انتخاب مکان، تهیه کروکی مسیر (در صورت نیاز) طرح درس و تأمین محتوا در بازدید علمی گروه‌بندی دانش‌آموزان، تهیه مقدمات احتمالی مانند پرسشنامه، جدول،

نتیجه‌گیری، اشکال ارایه یافته‌ها، در مجموعه یک بازدید علمی هدفدار می‌تواند اتفاق بیفتد.

در یک بازدید علمی جغرافیایی، میزان همکاری و حمیت جمعی دانش‌آموزان، روحیه اعتماد بنفس، تقویت حس کنجکاوی، قدرت درک و حل مسایل مختل پیرامونی و خلاقیت در دانش‌آموز تعمیم یافته و در پی‌ریزی شخصیت و تکوین آن نیز مؤثر خواهد بود. و در ادامه تحصیلات خود در آموزش عالی نیز این تواناییها بکار خواهد رفت. از سویی دیگر معلم نیز قدرت طراحی، برنامه‌ریزی، مسؤولیت‌پذیری، و اجرای یک برنامه علمی و جمعی را در خود می‌آزماید و از یکنواختی شیوه تدریس خارج شده و سهولت در یادگیری را تجربه می‌کند.

✽ سازماندهی بازدیدهای علمی جغرافیا

بدیهی است هر بازدید علمی، به سازماندهی دقیق و جامعی نیاز دارد. در این ارتباط همواره در ابتدا امکانات و تواناییهای مدرسه و افراد آن از هر جهت در ذهن خطوط می‌کشد که تردید صحیح و قابل تأملی است، لیکن هرگز نباید اینگونه تصور کرد که نقص در امکانات و آماده نبودن شرایط دلیلی بر عدم تحرک و انجام کار مفید می‌تواند باشد، اعتقاد و ایمان مسؤولین و مجریان این طرح، همواره پشتوانه محکمی برای یک بازدید علمی مفید خواهد بود که می‌تواند غیر ممکن‌ها را ممکن سازد.

مصاحبه با مراجعه به اشخاص ذریع و افراد محلی حاصل می‌شود و ثبت می‌گردد تا در نهایت بصورت گزارشی ارائه شود. در مورد دانش‌آموزان مقطع متوسطه با توجه قبلی دانش‌آموزان می‌توان یک نتیجه‌گیری منطقی، ارائه نظریه راه‌حل برخی از مشکلات را انتظار داشت که در ارزشیابی مورد توجه قرار گیرد.

همانگونه که مشخص است اینکار گرچه در محدوده یک ساعت یا بیشتر صورت می‌گیرد لیکن تمهیدات قبلی همچون توجه افراد محلی برخی مغازه‌دارها، مسؤول کارگاه، کشاورز در مزرعه بسته به مکان مورد بازدید ضرورت دارد. مشخص بودن آنچه که دانش‌آموزان باید بدنایش باشند. چگونگی شیوه کار و انجام تحقیق متناسب با سن و سطح معلومات آنان نیز باید مورد توجه معلم جغرافیا قرار داشته باشد.

❖ طرح بلند مدت

همانگونه که قبلاً نیز اشاره شد امکانات و شرایط آموزشگاههای ما در کشور یکسان نیست. شاید برای برخی از مدارس این امکان باشد تا یک برنامه یک یا چند روزه‌ای را برنامه‌ریزی و اجرا نمایند. این چنین طرحی نیاز به هماهنگی‌های بسیاری دارد و مشکلات زیادی را باید از سر راه برداشت.

هماهنگی با مسؤولان اداره آموزش و پرورش، معلمین سایر کلاسها، رضایت اولیاء، تدارکات، پیش‌بینی هزینه‌ها، حمل و نقل، داشتن طرح درس، نقشه و کروکی از مسیر، توجیه دانش‌آموزان مسایل ایمنی و حفاظتی، مریان همراه، وسایل کار و ابزار، چگونگی ارائه نتایج و ارزشیابی و ... همه و همه باید در نظر گرفته شود، این نمونه فعالیت‌ها امروزه در برخی از مدارس با رعایت نسبی همه جوانب آن انجام می‌پذیرد ولی کلیت ندارد. در این گونه مطالعات میدانی چنانچه با اصول خود صورت بگیرد؛ فرآیند یادگیری پایدار، درک و فهم صحیح از پدیده‌ها و روابط متقابل آنها، آشنا شدن به روش تحقیق و جستجو همراه با یک دنیا خاطره در ذهن دانش‌آموزان تحقق می‌یابد.

البته بسیاری از معلمان و مدیران ما برای پیاده کردن چنین طرحهایی آمادگی کامل

ندارند. که در بحث آموزش معلمان و توجیه مدیران و مسؤولان اشاره خواهیم کرد.

بدیهی است اصول کار در طرح کوتاه و بلند مدت بسیار شبیه بهم است. در هر دو برنامه آشنا بودن معلم و دانش‌آموزان به اهداف بازدید علمی، داشتن طرح درس، و پیش‌بینی‌ها و تمهیدات لازم ضرورت دارد. در یک مطالعه میدانی یک روزه یا بیشتر دانش‌آموزان باید دستور کار داشته باشند به روش کار آشنایی کلی داشته و چگونگی جمع‌آوری اطلاعات و یا نمونه‌ها، دسته‌بندی کردن نمونه و یا اطلاعات، تجزیه و تحلیل آنها، تفسیر یافته‌ها و ارائه راه حل را بطور کلی دانسته و در میدان عمل، آنها را تجربه نمایند. در تمام این مراحل معلم جغرافیا نیز بعنوان راهنما در کنار گروههای دانش‌آموزی قرار خواهد داشت. مکانها و موضوعات مورد مطالعه باید از قبل برای دیران مشخص شده باشد. بررسی عمل یک رودخانه، چگونگی کاشت، داشت و برداشت در مزارع، دریا، و مسایل مربوط به آن، حرکات آب دریا، بادها در سواحل، جنس سواحل، عمل دریافت به ساحل، شوری آب، نقش ارتباطی دریاها و ... مراکز فرهنگی مانند کتابخانه، کارگاههای صنعتی، کارخانجات، مراکز مجتمع‌های کشت و صنعت، معادن، سازمانها و ادارات علمی مانند هواشناسی، زمین‌شناسی ... و دهها مکان و موضوع وجود دارد که آشنایی با فعالیت آنها، نقش آنان در جامعه، محصولات و اثرات آن و آشنا شدن به روشهای تحقیق و جستجو و ارائه مجموعه اطلاعات از آنها می‌تواند از اهداف کار میدانی جغرافیایی باشد.

جهت کسب اطلاع بیشتر پیرامون چگونگی سازماندهی و اهداف در بازدید علمی و مطالعات میدانی به مقالات درج شده در این ارتباط می‌توانید به سایر مجلات رشد مراجعه نمایید.

❖ زمان اجرا

زمان اجرای برنامه کوتاه مدت و یا بلند مدت یک بازدید علمی با در نظر گرفتن و فراهم بودن شرایطی همچون، توان دانش‌آموزان، فصل، وضعیت جوی، دوری و نزدیکی مکان مورد بازدید. مدت زمان لازم، امکانات مدرسه و دیگر ویژگی‌ها تنظیم می‌گردد و نمی‌توان محدوده خاصی

از زمان را دقیقاً مشخص کرد. براساس طرح پیشنهادی، برای هر سال تحصیلی برگزاری در بازدید علمی در نظر گرفته شده است و بیش از آن در سطح وسیع احتمالاً مشکلاتی به‌مراه خواهد داشت.

بنا به تشخیص مدیر و پیشنهاد معلم جغرافیا متناسب با شرایط، ۲ بازدید علمی برای سه ماهه اول و دوم در سال پنجم ابتدایی، و نیز برای سالهای اول تا سوم راهنمایی نیز ۲ بازدید در نظر گرفته می‌شود و در مقطع دبیرستان که در نظام جدید آموزش می‌بینند برای هر ترم که درس جغرافیا ارائه می‌گردد، پیش‌بینی اجرای یک مطالعه میدانی شده است.

در این طرح با توجه به فراگیر شدن نظام جدید، برای نظام قدیم بازدیدی در درس جغرافیا طراحی نشده است. بنظر می‌رسد با توجه به برگزاری آزمون‌های نهایی در سال پنجم ابتدایی و سوم راهنمایی و دیگر آزمون‌های هماهنگ در نظام ارزشیابی فعلی، و مشکلات اجرایی انجام بازدید علمی سه ماهه سوم پایه‌های آموزشی، دشواریهایی را ایجاد خواهد کرد و تنها ۲ بازدید علمی که نمره ارزشیابی آن در سه ماهه اول و دوم و پایان ترم در نظام جدید مؤثر خواهد بود کفایت می‌نماید.

❖ ارزشیابی بازدیدهای علمی

بدیهی است هر نوع فعالیت علمی باید به‌شکلی ثبت و ضبط شود، چگونگی مکتوب کردن یک کار علمی و ارایه نتایج آن (گزارش) خود نیز یک هدف آموزشی محسوب می‌شود.

در یک بازدید علمی ارزشیابی براساس گزارشی است که پس از انجام، توسط تک تک دانش‌آموزان و یا گروههای دانش‌آموزی تنظیم می‌شود، دانش‌آموز با توجه به اینکه کار او مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و در نتیجه نهایی ارزشیابی درس جغرافیای او تأثیر مستقیم دارد، در طول دوران تحصیل بازدید علمی را یک فعالیت جدی آموزش تلقی کرده و با تمام توان به انجام آن اهتمام می‌ورزد، همانگونه که از قبل گفته شد، دانش‌آموزان باید با اهداف بازدید علمی خود آشنا باشند، وظایف خود را از قبل بدانند، وسایل کار بصورت پرسشنامه، نقشه، قطب‌نما، و یا هر وسیله دیگر، متناسب با نوع بازدید در اختیار داشته

کارهایی که در طول یک بازدید و مطالعه میدانی صورت گرفته نهایی می‌شود و متناسب با سطح سنی و علمی دانش‌آموزان روش‌های ارائه آن مورد بررسی گروه دانش‌آموزی قرار می‌گیرد. ارائه می‌تواند بصورت یک گزارش مکتوب به تنهایی و یا همراه با ایراد یک سخنرانی باشد. رسم نمودارها تهیه نقشه و جدول و شکل و بیان شیوه کار همراه با تعدادی عکس و یا نمایش نمونه‌های جمع‌آوری شده و اعلام نتایج کار بصورت مشخص و رسا خود حائز اهمیت است که بسته به موضوع مورد مطالعه ارائه کار اندکی متفاوت خواهد بود. یقیناً در جریان بازدید علمی، پدیده‌ها شناخته شده و روابط فرآیندهای فی مابین آنها مشخص می‌گردد. هر بخش از گزارش می‌تواند ارزش و بارمی داشته باشد که به نظر معلم جغرافیا بستگی دارد.

البته می‌توان بصورت دیگری ارزشیابی نمود. بدین ترتیب که چک لیستی بمنظور ارزیابی کار تهیه و از آن استفاده شود و قبلاً دانش‌آموزان نسبت به آن توجیه شده باشند.

این چک لیست می‌تواند حاوی محورهای عمده مورد نظر، در یک بازدید علمی باشند و به همراه طیف‌بندی گزینه‌هایی مانند:

- خوب (۴) امتیاز
- خوب (۳) امتیاز
- متوسط (۲) امتیاز

بخش ... یا روستا ...
 - نام معلم راهنما: نام معلم جغرافیا -
 دیگر مربیان همراه
 - مدت بازدید: ... ساعت
 یا ... روز
 - گروه شرکت کننده ... دانش‌آموزان کلاس ... مدرسه
 - هدف اصلی بازدید: بررسی ...
 - وسایل کار: پرسشنامه، نقشه، مداد، کاغذ، خط‌کش و ...

بخش دوم: موضوع بازدید بارم
 شرح بازدید - * چگونگی جمع‌آوری اطلاعات از طریق دیداری، شنیداری، جمع‌آوری نمونه‌ها (سنگ، برگ و ...) مصاحبه با افراد، طبقه‌بندی یا دسته‌بندی کردن اطلاعات در گروه (به کمک راهنمای‌های معلم جغرافیا).
 تجزیه و تحلیل، تفسیر، مشخص نمودن مشابهت‌ها و یا تفاوت‌ها، پرسش و جستجو، یادداشت‌برداری، فرضیه‌سازی، نتیجه‌گیری اولیه، رسم کروکی مسیر، طرح ساده‌ای از نقشه محل نیز می‌تواند جزئی از گزارش باشد. یقیناً کار تکمیل تهیه یک گزارش خوب پس از انجام آن نیز ادامه خواهد یافت.

بخش سوم: نتیجه‌گیری و ارائه یافته‌ها بارم
 این بخش که مهمترین قسمت کار است کلیه

باشند، و انتظارات معلم را نیز خوب بدانند و شیوه آماده‌سازی یک گزارش و توزیع بارم در هر قسمت برایشان تا حدودی روشن شده باشد. آنها همچنین باید بدانند که در طول یک بازدید علمی، رفتار علمی، میزان دقت، روحیه جستجوگری، جدی بودن در کار، در نظر مثبت معلم می‌تواند دخالت داشته باشد و در تمام این مراحل روی هدایت و همکاری معلم خود حساب نمایند.

☞ چهارچوب یک گزارش

گزارش از یک فعالیت میدانی خود دارای یک چهارچوب است که متناسب با سن و سطح علمی دانش‌آموز، مکان مورد بازدید، و نوع آن می‌تواند ساده یا پیچیده باشد. حتی تکمیل یک پرسشنامه که از قبل سوالات آن مشخص شده است می‌تواند بخشی از یک گزارش را تشکیل دهد. هر بخش دارای ارزش و بارمی است که نظر معلم جغرافیا در تنظیم آن نقش دارد. یقیناً زیبایی قلم و خوانا بودن، ترسیم کروکی مسیر، همراه کردن چند قطعه عکس و طرح‌های تهیه شده از محل مورد بازدید به زیبایی کار می‌افزاید و ارزش کار را بالا می‌برد.

یک گزارش معمولاً مشتمل است بر:

بخش اول: مشخصات کلی بارم
 - زمان انجام بازدید: در سال ... ماه ... روز ...
 - مکان مورد بازدید: در شهر ... یا

ضعیف (۱) امتیاز مورد استفاده قرار گیرد. بهر حال از آنجا که هر نوع فعالیتی باید بنوعی ارزشیابی شود و کار انجام شده بشکل عدد و رقم معلوم گردد. تا برای دانش‌آموز قابل لمس باشد. و علاوه بر آن ضمانت اجرایی مطمئن برای اینگونه فعالیت‌ها محسوب شود، بنابراین ارزشیابی جایگاه خاصی در یک مطالعه میدانی خواهد داشت.

ضابطه اختصاص نمره بازدید علمی در پایه‌ها و مقاطع مختلف

الف: مقطع ابتدایی

تنها برای سال پنجم دبستان بازدید علمی پیشنهاد می‌شود با توجه به اینکه در سال پنجم دانش‌آموزان در امتحانات نهایی شرکت می‌کنند بنابراین در طول سال برای ۲ ثلث اول و دوم متناسب با شرایط و فراهم آمدن امکانات بازدید علمی انجام می‌پذیرد. بدیهی است موضوعات انسانی، طبیعی، علمی و تاریخی در شهر یا روستای کشورمان می‌تواند مورد بازدید قرار گرفته و اطلاعات آن جمع‌آوری شود.

در این طرح از ۲۰ نمره، در هر ثلث، ۴ نمره برای ثلث اول و ۴ نمره برای ثلث دوم در این ارتباط در نظر گرفته شده و پیشنهاد می‌گردد.

ب: مقطع راهنمایی

در این دوره نیز ۲ بازدید علمی در طول سال در نظر است. در این طرح با توجه به مشکلات اجرایی برگزاری بازدید علمی و نیز امتحان نهایی سال سوم راهنمایی، برای ثلث سوم در این مقطع بازدید علمی توصیه نمی‌شود در حال حاضر برای ثلث‌های مختلف از ۲۰ نمره درس جغرافی در پایه اول و دوم ۵ نمره برای نقشه‌گنگ در نظر گرفته می‌شود که در این طرح ۳ نمره در ثلث اول و ۳ نمره در ثلث دوم برای هر بازدید علمی و ۲ نمره برای نقشه‌گنگ از ۵ نمره اختصاص می‌یابد. در ۲ ثلث اول و دوم سال سوم راهنمایی نیز ۳ نمره از ۲۰ نمره درس جغرافیا برای بازدید علمی در نظر گرفته می‌شود.

در سال دوم راهنمایی تا توجه به درس جغرافیای قاره‌ها، ارائه یک گزارش از کشورهای مورد علاقه دانش‌آموزان در هر ثلث می‌تواند

جایگزین گزارش بازدید علمی باشد. لیکن در پایه اول و سوم راهنمایی با توجه به محتوای کتاب جغرافی، زمینه‌های خوبی برای بازدیدهای علمی از مراکز فرهنگی، علمی، مذهبی، نواحی طبیعی، یا انسانی وجود دارد.

ج: مقطع دبیرستان

در سال دوم دبیرستان نظام جدید، که (جغرافیای ایران و استان) تدریس می‌شود در یک ترم یک بازدید علمی از مکانهای مختلف استان، مناطق طبیعی یا مراکز انسانی صورت گرفته و از ۵ نمره که برای فعالیت‌های میان ترم اختصاص یافته، ۳ نمره برای بازدید علمی در نظر گرفته می‌شود.

در پایه سوم نظام جدید رشته علوم انسانی در ترم اول که جغرافیای سیاسی و اقتصادی ارائه می‌شود نیز ۲ نمره از ۴ نمره نقشه‌گنگ به بازدید علمی از مراکز طبیعی یا اقتصادی متناسب با محتوای درس اختصاص خواهد یافت (یک مورد بازدید علمی) همچنین در ترم دوم سال سوم نظام جدید (رشته علوم انسانی) که درس جغرافیای عمومی مطرح است. با برگزاری یک بازدید و مطالعه میدانی در زمینه‌های طبیعی یا انسانی ۳ نمره از ۲۰ نمره این درس بدین منظور پیشنهاد می‌گردد.

د: در دوره پیش‌دانشگاهی

در این دوره میدانی دانش جغرافیا ارائه می‌گردد در یک ترم ۵ نمره برای فعالیت‌های ضمن دوره پیش‌بینی شده که در حال حاضر عمل می‌شود بدین منظور انجام کار تحقیقی در یک مطالعه میدانی که خوشبختانه بخشی از دروس مندرج در این دوره است ۳ نمره آن را بخود اختصاص خواهد داد.

ه: آموزش معلمان

ضروری است علاوه بر توجیه مسؤولان ادارات آموزش و پرورش و مدیران آموزشگاهها، بمنظور آشنایی آنان با طرح بازدیدهای علمی در مدارس به جهت حمایت‌های مادی و معنوی در اجرای هر چه بهتر این فعالیت، معلمان و دبیران ذینفع مستقیماً دوره‌های آموزشی علمی و عملی مطالعات میدانی را بگذرانند. طی چند سال که طرح بصورت آزمایشی در

گوشه و کنار کشور برگزار می‌شود، بتدریج معلمان از طریق رسانه‌های مختلف، مجلات رشد عمومی و تخصصی، سمینارها و دوره‌های کوتاه مدت، بطور عملی و تئوری (ضمن خدمت) اجرای هدفدار این طرح آشنا خواهند شد. البته بدیهی است که این فعالیت در عمل و با کسب تجربه به شرایط لازم خود خواهد رسید و همه چیز را نباید از دوره‌های آموزشی انتظار داشت.

در حال حاضر، بسیاری از دبیران و معلمان گرامی در طول عمر خدمت آموزشی خود در گردشها یا بازدیدهای گوناگون به‌مراه دانش‌آموزان شرکت نموده‌اند لیکن اجرای طرح دوره‌های آموزشی برای معلمان یک امر ضروری است در این دوره‌ها دبیران و معلمان با چگونگی طراحی یک بازدید علمی، برنامه‌ریزی، روش تحقیق، تهیه کروکی و نقشه محل بازدید، برطرف کردن موانع کار، مسایل ایمنی و بهداشتی، گزارش نویسی، مسؤولیت‌پذیری، استفاده از ابزار تهیه پرسشنامه، چگونگی جمع‌آوری اطلاعات یا نمونه‌ها، دسته‌بندی کردن، تجزیه و تحلیل و نمایش نتایج، شکل جدول، نمودار... و بالاخره استفاده از بازخوردها در قالب الگوهای عملی و اجرایی، آشنا خواهند شد و آموزش خواهند دید.

ناگفته نماند که گرچه خانواده‌ها با چنین طرحی بیگانه نیستند لیکن، توجیه آنان در جهت ارائه کمک‌های مختلف مثل در اختیار قرار دادن برخی مکانها برای بازدید، همراهی دانش‌آموزان بعنوان مربی و... می‌تواند مؤثر باشد.

❖ ارزشیابی معلمان جغرافیا

معلمان برگزارکننده و مسؤولیت‌پذیر در این ارتباط نیز کارشان مورد ارزشیابی خواهد بود. نتیجه و خلاصه‌ای از گزارش بازدیدهای یکساله آنها با نظارت مدیر آموزشگاه به ادارات آموزش و پرورش ارائه خواهد شد. کارشناسان آموزشی ادارات و نیز برخی از صاحب‌نظران گروه‌های آموزشی جغرافیا بنوعی در امر ارزشیابی کار دبیران مربوط شرکت خواهند داشت.

پیشنهاد می‌شود برای هر بازدید علمی حق الزحمه‌ای برای دبیر مسؤول در نظر گرفته شده و ارزشیابی از گزارش سالانه معلم جغرافیا و مسؤول آموزشگاه منجر به نوعی قدردانی و

تشویق آنان گردد.

یقیناً طرح حق الزحمه و کمک هزینه‌ای که انتظار است ادارات آموزش و پرورش در صورت لزوم برای برخی بازدهی‌های بلند مدت هزینه کنند، پیش‌بینی بودجه قابل توجهی را از سوی وزارت آموزش و پرورش ضروری می‌سازد که در طول طرح‌های آزمایشی بتدریج میزان و مقدار این هزینه‌ها قابل برآورد خواهد بود.

* اجرای طرح آزمایشی

پس از تنظیم و ارائه طرح و وصول نظرات و پیشنهادات، یک طرح اجرایی آماده می‌شود که تا پس از تصویب، مراحل آزمایشی خود را طی نماید. در طرح زمان‌بندی اجرای آزمایشی، ضرورت دارد طی ۴ تا ۵ سال در مناطق مختلف محروم و غیرمحروم، در سطح شهر و روستا و برای مقاطع مختلف آموزشی و در مدارس پسرانه و دخترانه همزمان طرح اجرا گردد و پایان هر سال و یا در جریان اجرای طرح بازخوردهای لازم جمع‌آوری و تصحیحات لازم صورت گیرد. در پایان سال پنجم که دوره‌های آموزشی معلمان نیز بطور موازی برگزار گردید طرح بازدید علمی در سطح کلیه مدارس کشور تعمیم خواهد یافت. بدیهی است آموزش منتخبین دبیران و معلمان جغرافیا برای دیدن یک دوره آموزشی اولیه جهت اجرای آزمایشی موفق بازدیدهای علمی قبلاً ضرورت پیدا می‌کند.

کلیات زمانبندی اجرای طرح (بصورت آزمایشی)

— سال اول: انجام طرح در ۵ کلاس اول راهنمایی پسران و دختران در ۲ مرکز استان، در ۲ اقلیم متفاوت (منطقه محروم و غیرمحروم) و ۵ کلاس دوم دبیرستان پسرانه و دخترانه در همان مراکز استان و انجام ارزشیابی برای کشف نارساییها و مشکلات در پایان سال تحصیلی، این طرح آزمایشی بوسیله معلمان دوره دیده قبلی در مدارس انجام می‌گیرد.

— سال دوم: انجام طرح مذکور در تعدادی شهر و روستا در استانهای قبلی در پایه پنجم دبستان، اول و دوم راهنمایی پسران و دختران و سال دوم و سوم دبیرستان (دختران و پسران) و انجام ارزشیابی تکوینی.

— سال سوم: انجام طرح مذکور استان در تهران و ۱۰ استان دیگر برای کلیه سالهای پنجم دبستان — دوره راهنمایی و سالهای دوم و سوم دبیرستان و ارزشیابی نیمه نهایی.

— سال چهارم: انجام طرح مذکور بر کلیه سالها در کلیه مناطق کشور و انجام ارزشیابی نهایی.

* آنچه از شما خواسته ایم «نظر خواهی» کارشناسان گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی که مدتی است در طراحی و سازماندهی اجرای بازدیدهای علمی در درس جغرافیا مطالعه نموده‌اند و نظرات گوناگونی را از نهادهای رسمی آموزش خواستار شده‌اند، علاقه‌مندند که اساتید، مدیران آموزشگاهها، دبیران جغرافیا، مسؤولین امور تربیتی و دیگر صاحب‌نظران درمورد طرح بازدیدهای علمی در مدارس کشور اظهار نظر نموده و در مورد محورهای زیر و پیرامون آن، انتقادات و پیشنهادات خود را به گروه جغرافیا اعلام دارند تا حتی‌المقدور از ابهامات آن کاسته شده تا طرح با کمترین مشکلات مراحل دیگر خود را طی نماید. البته ممکن است نتیجه نهایی این بررسی‌ها و نظرخواهی‌ها ما را به محدود نمودن آن یا تغییر دادن آن برساند. بهر حال نظرات و پیشنهادات در این مورد سازنده و راهگشا خواهد بود. بنابراین خواهشمندیم به سوالات زیر توجه کرده و پاسخهای خود را کتباً برای ما به آدرس گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی ارسال دارید.

- ۱- * آیا اصولاً به مفید بودن این طرح اعتقاد دارید؟
- ۲- * با توجه به شرایط کلی مدارس طرح بلند مدت و یا طرح کوتاه‌مدت می‌تواند قابل اجرا باشد؟
- ۳- * آیا تعداد پیشنهادی بازدیدهای علمی در هر سال یا یک ترم آموزشی بنظر شما کافی است؟

۴- * آیا مراکز و مکانهای مورد بازدید دیگری را می‌توانید پیشنهاد کنید؟

۵- * چنانچه در هر استان مراکز مورد بازدید مشخص و اعلام شود بهتر است یا انتخاب مکان بعهد معلمان جغرافیا باشد؟

۶- * چه شیوه دیگری در اجرای یک بازدید علمی می‌توانید پیشنهاد کنید؟

۷- * آیا این طرح برای دوره دبیرستان به شکلی که ارائه شده قابل اجرا است؟

۸- * آیا این طرح را برای مقطع ابتدایی (پنجم) و دوره راهنمایی زود و غیر قابل اجرا نمی‌دانید؟

۹- * آیا ارزشیابی و دخالت دادن نمره بازدید علمی در درس جغرافیا الزامی باید باشد؟

۱۰- * تخصیص نمره برای هر پایه و مقطع را بشکلی که پیشنهاد شده است مناسب می‌دانید؟

۱۱- * برای ایجاد انگیزه در معلم جغرافیا و مدیر و مسؤول آموزشگاه چه راههایی را توصیه می‌کنید؟

۱۲- * آیا ارزشیابی از کار معلم را ضروری می‌دانید؟ به چه صورت؟

۱۳- * آیا بجای گزارش نویسی به این شکل راه دیگری را برای ارزشیابی می‌شناسید؟

۱۴- * ضرورت آموزش معلمان تا چه حد است و به چه روش‌هایی این کار عملی است؟

۱۵- * آیا طرح آزمایشی دیگری می‌توانید طراحی کنید؟

۱۶- * بهترین شکل اجرایی طرح بازدید علمی در طرح کلان چیست؟ پیشنهاد کنید؟

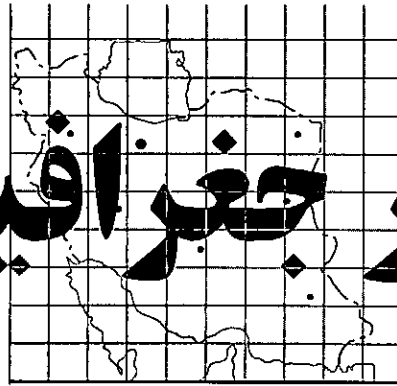
۱۷- * آیا بهتر نیست که این طرح اجباری نبوده و برای مدارس که می‌خواهند اجرا نمایند اداره آموزش و پرورش تسهیلات در اختیار بگذارد و برای این دسته از مدارس و معلمان امتیازاتی در نظر گرفته شود؟

۱۸- * آیا نظرات دیگر تکمیلی دارید؟ لطفاً مطرح نمایید.

مادر انتظار نظرات و رهنمودهای شما هستیم.

شکافته‌ها

اخبار جغرافیایی

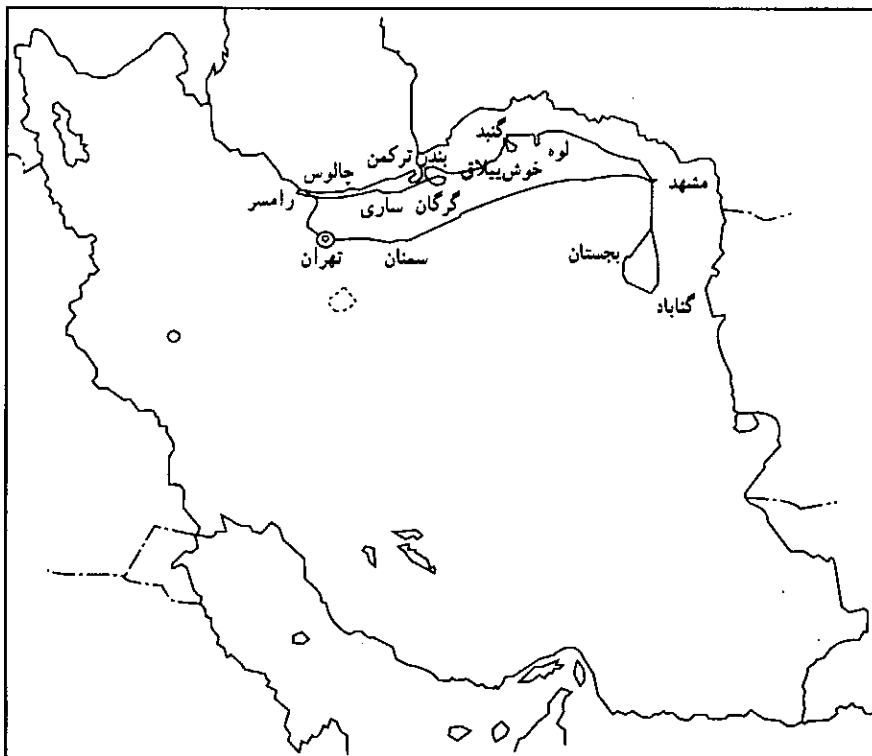

مهدی جوبینه

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی ناودیس بسیار مشخصی که از قبل شناسایی شده بود برای تهیه تصاویر معرفی شد گردنه هزار چم در تمام بعدازظهر محل کار گروه برای تهیه تصاویر مورد نیاز بود و شام در پای این گردنه صرف شد. تعطیل بودن ادارات دولتی و توریستی بودن شهر چالوس مانع از یافتن محل مناسبی برای اسکان شد نهایتاً گروه ساعت ۱۲/۵ شب در منزل اجاره‌ای یک همکار فرهنگی اطراق نمود. صبح جمعه به سمت تنکابن حرکت کردیم ساعت ۱۰/۵ صبح طبق قرار قبلی با آقای ترک‌زاد یکی از همکاران فرهنگی در تنکابن ملاقات کردیم و کار

مرحله چهارم مأموریت تهیه فیلم «آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی» چهارمین مرحله و به عبارتی آخرین قسمت از سفرهای تهیه فیلم آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی صبح روز چهارشنبه ۴ مرداد ماه ۱۳۷۴ آغاز شد. ساعت ۶/۵ صبح از تهران برای جمع کردن دوستان حرکت کردیم. همه کارها طبق برنامه پیش می‌رفت که قبل از خروج از تهران در اتوبان شیخ فضل‌الله نوری حادثه تصادف اتومبیل‌ها تمام برنامه‌ها را بر هم زد و تمامی روز صرف امور مربوط به کارشناسی راهنمایی و رانندگی تهیه کروکی و اقداماتی از این قبیل شد. شب در منزل آقای لقمانی تصویربرداری پروژه جلسه مشورتی در مورد چگونگی ادامه کار تشکیل شد. دو طرح برای این مشکل ارائه گردید. اول اینکه کار در همین مرحله تعطیل شود و اعضا به دفتر بازگردند و با لغو مأموریت، ادامه کار را به زمان دیگری موکول کنند دوم اینکه با توجه به تعطیلات پنجشنبه و جمعه که عملاً ادارات تعطیل است و بیمه و راهنمایی اقدامی نخواهد کرد گروه به مسیر تعیین شده ادامه دهد و بعدازظهر جمعه راننده به اتفاق مدیر تولید برای تعیین وضعیت حادثه به تهران بازگردند و پس از انجام مراحل معمول و تعیین تکلیف حادثه تصادف مجدداً به گروه ملحق شوند. پس از شور و مشورت طرح دوم با اکثریت آرا پذیرفته شد. به این ترتیب صبح پنجشنبه با حرکت به سمت کرج اولین قسمت تصاویر از چین خوابیده در خروجی کرج به سمت چالوس برداشته شد. گردنه مشرف به سد کرج توقفگاه دوم بود. پس از آن در ادامه مسیر در سمت راست جاده پس از گپسرس چین خوردگی طاقدیسی و

تهیه تصاویر از باغ کندلوس تنکابن به اتفاق ایشان تا تاریک شدن هوا به طول انجامید و شب مبهمان ایشان بودیم طبق قرار بعد از شام راننده و مدیر تولید به تهران بازگشتند و بقیه افراد گروه تهیه‌کننده فیلم با بار و بنه حجیم بدون وسیله نقلیه مناسب قرار شد از فردا با وانت بدون سقفی در شهرهای شمال به راه افتند. مقصد اول فرودگاه رامسر بود و هدف از آن استفاده از هواپیمای بدون موتور (گلايدر) برای تهیه تصاویر هوایی بود. مسؤول فرودگاه پس از چندین و چند بار بررسی و طرح مسایل احتمالی در مورد وقوع حوادث بعید با انجام این کار مخالفت نمود در حالیکه بعداً موضوع بسیار ساده‌ای به نظر رسید به این ترتیب اداره آموزش و پرورش رامسر و معاونت آموزشی آن که جوانی بسیار متین و فهمیده بود، مسؤول اداره ارشاد اسلامی، شهردار و نهایتاً فرماندار رامسر که یک فرهنگی وارسته بود گره از مشکلات باز نمودند. ابتدا آموزش و پرورش رامسر با در اختیار قرار دادن وسیله نقلیه و تهیه خوابگاه در مرکز تربیت معلم این شهر امکان استفاده از زمان را برای تهیه تصاویری از مسیر

مسیر حرکت مرحله چهارم تهیه فیلم آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی

جاده جواهرده و جنگل رامسر فراهم نمود سپس با همکاری اداره ارشاد اسلامی رامسر و فرمانداری این شهر موضوع استفاده از گلايدر حل شد و زمانی که تصویربردار در قسمت کابین هواپیما قرار گرفت ساعت ۵ بعدازظهر بود به علت کمبود نور و نامناسب بودن شرایط جوی و کمی جا در کابین هواپیما تصاویر دلخواه بدست نیامد و قرار شد روز بعد کار مجدداً تکرار شود و شاید خواست خدا بود که حادثه بوجود آمده به خیر گذشت و گلايدری که بوسیله یک جیب برای پرواز یدک کشیده می شد در سومین دور پرواز برای تهیه تصاویر، سیم رابط آن قطع شد و تنها مهارت آقای محمدی خلبان این هواپیما مانع از بروز حادثه گردید شرایط نامناسب اقلیمی پیش بینی نشده در چند روز بعد سبب شد که کار برنامه ریزی شده با تأخیر مواجه شود به همین علت قسمت انتهایی سفر که مسیر جندق به سمتان بود از برنامه حذف گردید. به زمان دیگری موکول شد بعدازظهر سه شنبه پس از اطلاع در مورد مشکلات اتومبیل که به زودی نخواهد توانست به گروه ملحق شود دفتر تحقیقات سازمان واتی را برای ادامه کار در اختیار گذاشت جایجایی گروه با بار و بنه پشت وانت تصویر بسیار روشنی از کوچ عشایر در منطقه یاسوج را تداعی می کرد. صبح روز چهارشنبه ۱۱ مرداد پس از عبور از چالوس و نوشهر به سمت راست جاده تغییر مسیر دادیم و تا نزدیکی خیرود پیش رفتیم و در ارتفاعات این منطقه تصاویر مربوط به زمینهای پست کناره های شمال و جلگه ها تهیه کردیم. ارتفاعات مشرف به روستای بندپی از این جهت مکانی بسیار مناسب است با طولانی شدن کار تصویربرداری شب را در چادر و کیسه خواب در منطقه سی سنگان گذراندم و صبح روز پنجشنبه برای تکمیل تصاویر به تله کابین نمک آبرود مراجعه کردیم و چون تله کابین برای انجام تعمیرات غیر قابل استفاده بود پس از اطمینان از همکاریان مسؤولین در مراجعه بعدی به سمت ساری عزیمت نمودیم. شب در خانه معلم ساری راننده گروه و اتومبیل از تهران رسیدند و پس از انجام هماهنگی لازم با استانداری و اطلاع به همه فرمانداری های استان مازندران، صبح زود به طرف منطقه خزرآباد ساری حرکت کردیم تصاویر

مانداب، مصب و ساحل مربوط به این منطقه است پس از آن با تغییر مسیر به سمت گهرباران رود نکا، باتلاقیهای ساحلی تصویربرداری شد و با ادامه مسیر به سمت زاغمرز و بهشهر شب در گرگان بودیم و میهمان فرمانداری گرگان. صبح شنبه پس از تهیه بخشی از تصاویر مربوط به پوشش گیاهی و جنگل به سمت بندر ترکمن بازگشتیم و با عبور از بندر ترکمن و گمیشان پس از یک راهپیمایی طولانی ۸ - ۷ کیلومتری تپه گل فشان که به زبان محلی آن را «نفت الجبه» می نامیدند برای تصویربرداری مشخص شد. زیبایی این پدیده طبیعی به حدی بود که برخی از اعضای گروه از جمله کارگردان با نمایان شدن تپه گل فشان از ذوق به سمت آن می دویدند و تصاویر مربوط به آن پس از دهانه آتشفشان نفتان یکی دیگر از دستاوردهای موفق این پروژه بود. طبق برنامه می بایست شب را در کردکوی اقامت می کردیم اما از آنجا که فرمانداری کردکوی تعطیل بود و کسی را نیافتیم به سمت شهر گنبد حرکت کردیم و شب را در منزل آقای یاسمی از اقوام کارشناس گروه میهمان بودیم. صبح روز یکشنبه ساعت ۷ به قصد تهیه تصاویری از چشمه رامیان (گل رامیان) به سمت این محل حرکت کردیم و پس از آن در بازگشت با عبور از آزادشهر به سمت دره خوش ییلاق حرکت کردیم بین روستاهای غزنوی، تیل آباد و خوش ییلاق تصاویر بسیار خوبی از پدیده های طبیعی ضبط شد و با تاریک شدن هوا

در مراجعه به گنبد کاووس نمازخانه مرکز تربیت معلم این شهر استراحتگاه افراد بود ساعت ۸ صبح روز دوشنبه به قصد جنگل لوه از گنبد خارج شدیم و قبل از رسیدن به تنگه راه در مسیر روستای «کرنگ کفتر» در ساعت ۹/۵ به محل آبشارهای لوه رسیدیم. زیبایی تصاویر در این محل به حدی بود که تا ساعت ۳/۵ بعدازظهر کار ادامه یافت و پس از آن در ادامه مسیر به سمت استان خراسان در انتهای جنگل گلستان در سمت چپ با اندکی پیاده روی از توقفگاه آبشار به محل آبشار گلستان رسیدیم که به علت کم آبی قابل استفاده نبود با کاهش نور روز ادامه فعالیتها ممکن نبود بنابراین برای صرفه جویی در وقت مسیر ادامه یافت چرا که تجربه قبلی اقامت در محیطهای جنگلی مانع از تکرار این تجربه بود و به این ترتیب ساعت ۱۱ شب مهمانسرای جهانگردی بجنورد پذیرای افراد خسته پروژه فیلم جغرافیا بود. قرار بود روز بعد به سمت باجگیران حرکت کنیم تا ضمن تهیه تصاویری از تنگه مسیر بعد از امامقلی - باجگیران دره دربادام را نیز بررسی نماییم اما اطلاعات افراد محلی حاکی از آن بود که تغییر و اصلاح جاده باجگیران در سال گذشته وضعیت قبلی آن را متفاوت نموده بنابراین این مسیر از برنامه حذف شد و تصاویر مربوط به پوشش گیاهی و قنات در ادامه مسیر به سمت مشهد تهیه شد. روز چهارشنبه و پنجشنبه ۱۸ و ۱۹ مرداد ماه ۷۴ تماماً صرف هماهنگی و تهیه مجوز از

استانداری خراسان و فراهم نمودن امکان استفاده از هلی کوپتر سازمان خدمات هوایی شد که به علت مشکلات موجود امکان آن میسر نبود و به این ترتیب روز جمعه به قصد دریافت تصاویری از قنات معروف ایران به گناباد رفتیم قنات قصبه شهر که در سیل اخیر تخریب شده بود با همت مردم شهر مجدداً بازسازی شده بود توضیحات آقای نبی پور یکی از مقنی های قدیمی این شهر اهمیت قنات را برای معیشت مردم این قسمت از کشور بخوبی مشخص می نمود. در راه بازگشت از طریق بجنستان به فیض آباد و مشهد آمدم و تا بازگشت به مشهد از دشتهای میان کوهی، چمنزار و تپه تصویربرداری نمودیم. خستگی ناشی از مدت طولانی این مأموریت با زیارت حرم مطهر حضرت رضا(ع) برطرف شد.

اگرچه کار تهیه تصاویر مربوط به فیلم آموزش مفاهیم و اصطلاحات جغرافیایی طبیعی به این چهار مرحله خاتمه نیافت و بعدها در نوبتهای دیگر کارگردان و تصویربردار پروژه با استفاده از هلی کوپتر (چرخبال) نمک آبرود، تله کابین نمک آبرود، خدمات هوایی اصفهان و شیراز مأموریت های کوتاه مدتی را انجام دادند و بالاخره شب دوم آبان ماه سال ۷۴ با استقرار در ۱۳ کیلومتری شمال جندق به نیت تهیه تصاویر کسوف کامل در ایران پرونده عملیات میدانی این برنامه بسته شد اما کار تدوین آن در استودیوی دفتر تکنولوژی آموزشی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی با افراد مختلف و به همت کارگردان فیلم تا مدتها ادامه یافت مسلماً استفاده کنندگان این فیلم هر بار که به تصاویر آن دقت نمایند خستگی و مرارت کسانی را که صادقانه در جهت اعتلای دانش جغرافیا کوشیده اند را به چشم دل خواهند دید. جا دارد از کلیه کسانی که در طول این دوره، به هر شکل و مقدار وظیفه ای برعهده داشته اند تشکر نمایم. از دوست و همکار عزیزم جناب آقای سیاوش شایان که همواره راهنمای صدیقی در انجام این امر بودند و در مواردی اصلاحاتی در مسایل علمی آن می نمودند، از جناب آقای شیخ الاسلامی که با تشویقهای مکرر موجب دلگرمی در به انجام رساندن کار می شدند، از مسئولین محترم سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و دفتر برنامه ریزی

● گردهمایی سرگروه های آموزش جغرافیا مناطق ۱۹ گانه شهر تهران: روز سه شنبه ۷۵/۸/۲۹ گردهمایی سرگروه های آموزش جغرافیا در محل گروه های آموزشی شهر تهران برگزار شد. در این گردهمایی به منظور تبادل نظر با همکاران و انتقال نقطه نظرات آموزشی و معرفی برنامه های اجرا شده و در دست تهیه و استفاده از پیشنهاد های آنان، کارشناسان گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی شرکت نمودند. در پایان جلسه مسؤول گروه جغرافیا به پرسشهای همکاران پاسخ گفت.

● سمینار یک روزه سرگروه و اعضای گروه های آموزش دوره متوسطه در هرمزگان و خراسان: به پیشنهاد دفتر آموزشهای نظری و پیش دانشگاهی با همکاری دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی سمینارهای یک روزه ای در برخی از استانهای کشور برگزار شد. در این سمینارها سرگروه و اعضای گروه های آموزشی دوره متوسطه، رابطین و نمایندگان دبیران مناطق تابعه شرکت داشتند. طبق جدول زمانی تعیین شده از گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی آقایان سیاوش شایان، مهدی جویینه، منصور ملک عباسی، کورش امیر اسب چینی و حسن وحدانی تبار در تاریخ چهارم و هجدهم آذر ماه ۷۵ به ترتیب در استانهای هرمزگان و خراسان حضور یافتند و ضمن ارائه گزارشی از برنامه های

و تألیف کتب درسی که با مساعدتهای خود موجب سرعت امر بودند و از کلیه عزیزانی که به نحوی در انجام این مهم به شکل مستقیم یا غیرمستقیم مشارکت نموده اند سپاسگزارم.

اما حق مطلب در این مورد ادا نخواهد شد مگر آنکه سپاس ویژه ای از دفتر تکنولوژی آموزشی به عنوان اجراکننده اصلی این طرح به عمل آید و از جناب آقای رحمتا... محرابی مدیر کل محترم این دفتر که با علاقه مندی و تلاش بسیار تمامی مشکلات و کمبودها را از میان برمی داشتند سپاسگزار باشم و آرزوی توفیق هر چه بیشتر این عزیزان را از درگاه خداوند متعال بنمایم. تلاش این گروه ۷ نفره که به مدت ۸۰ روز به طول انجامید در طول حیات جغرافیای ایران بی نظیر بوده است و برای اولین بار انجام گرفته است این خود دلالت بر کاستی های احتمالی خواهد نمود اما اگر از خرده گیری برخی بهانه جویان حرفه ای بگذریم بدون اغراق تأثیر و کارایی آموزشی آن را تا مدتها شاهد خواهیم بود. این امید وجود دارد که این گام نخست در آینده ای نه چندان دور توسط سایر علاقه مندان و متخصصان جوان و با پشتکار ادامه یافته و پر بارتر شود.

ان شاء الله

این دفتر در مورد فعالیتهای انجام شده موضوعات متنوعی را ارائه نمودند. از استان هرمزگان آقایان بهرامی معاونت آموزش متوسطه، موسیایی هماهنگ کننده سرگروههای آموزش متوسطه و عطایی سرگروه جغرافیا و از استان خراسان آقایان مهندس خلیل زاده معاونت آموزشی، سیبوی مسؤل هماهنگی گروههای آموزشی و فرخی سرگروه جغرافیا به همراه سایر همکارانشان حضور یافتند در این گردهماییها چگونگی تماس با دفتر برنامه ریزی و تألیف، تغییرات انجام شده در کتب جغرافیا و مجله رشد جغرافیا طرحهای در دست تهیه گروه، چگونگی تولید کتب درسی، مسابقه عکس جغرافیایی، ارزشیابی در درس جغرافیا، بازدید علمی و چگونگی اجرای آن و آزمون سراسری دبیران جغرافیا به اطلاع همکاران رسانیده شد. در خلال برنامه های ارائه شده نیز بخشهایی از فیلم «آموزش اصطلاحات و مفاهیم جغرافیای طبیعی دوره متوسطه» و فیلم کسوف و تعدادی اسلاید آموزشی برای شرکت کنندگان به نمایش گذاشته شد. در پایان نیز به سؤالات حاضرین پاسخ داده شد.

● **گردهمایی یک روزه دبیران و سرگروههای آموزش جغرافیای شهرستانهای استان تهران:** روز یکشنبه ۲ دینامه ۷۵ اولین گردهمایی سالانه سرگروهها و دبیران جغرافیای شهرستانهای تهران در شهریار برگزار شد. از گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی آقای مهدی چوبینه و خانم دکتر شوکت مقیمی در این گردهمایی شرکت داشتند. پس از ارائه مطالبی در مورد کتب درسی جغرافیا، معرفی طرحها و برنامه های انجام شده و در دست اجرا از جمله برگزاری آزمون سراسری دبیران جغرافیا در نیمه دوم فروردین ماه ۷۶ مطرح گردید در پایان گردهمایی نیز جلسه پرسش و پاسخ برگزار شد.

● **طبق اطلاع آقای دکتر پرویز کردوانی استاد گروه جغرافیای دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران به عضویت شبکه اطلاعاتی آب خاورمیانه انتخاب شده اند گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی این انتخاب را به جامعه جغرافیدانان و دبیران جغرافیای کشور**

تبریک گفته و امیدوار است کوششها و دسترنج تحقیقاتی ایشان موجب ارتقاء سطح دانش جغرافیای ایران در فعالیتهای مشترک بین المللی شود.

● **با هماهنگی های بعمل آمده، گردهمایی یک روزه ای در روز جمعه ۳ اسفند ماه با شرکت دبیران جغرافیای استان کهگیلویه و بویراحمد در شهر گچسازان برگزار شد. در این گردهمایی دو تن از کارشناسان گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی حضور داشتند و ضمن طرح موضوعات مختلف در مورد محتوای کتب جغرافیا و رفع مشکلات آموزشی آنها به تبادل نظر پرداختند در این جلسه نیز ضمن نمایش بخشهایی از فیلم «آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی» گوشه ای از چگونگی ارزشیابی در جغرافیا و برگزاری آزمون سراسری دبیران مطرح شد.**

سریال تلویزیونی کویر و بیابان

سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران یک سریال تلویزیونی مستند و تحقیقی از کویرها و بیابانهای ایران، در دست تهیه دارد. به پیشنهاد این سازمان و تصویب معاونت پژوهشی دانشگاه تهران و موافقت ریاست دانشکده ادبیات و علوم انسانی این دانشگاه، آقای دکتر پرویز کردوانی استاد گروه آموزش جغرافیا دانشکده مزبور، به عنوان کارشناس یا استاد راهنمای این سریال انتخاب شده است. آقای دکتر کردوانی همکاری خود را با گروه محقق و فیلمبردار و غیره، از آغاز شهریور ماه ۷۵ شروع کرد و با استفاده از تجارب ۳۰ ساله ای که از مشاهدات، مطالعات و تحقیقات درباره کویرها و بیابانهای ایران و جهان بدست آورده، هیأت مزبور را از تاریخ ۷۵/۶/۱۱ به مناطق کویری و بیابانی کشور، راهنمایی کرده است.

هدف این سریال تلویزیونی، بررسی علمی مناطق کویری و بیابانی ایران با راهنمایی آقای دکتر کردوانی از جنبه های مختلف است تا هموطنان به ویژه دانشجویان و کارشناسان و دیگر علاقمندان به مسائل مناطق خشک در داخل و خارج از کشور، ضمن آشنایی با شرایط و عوارض کویری و بیابانی، با راه های استفاده از عوامل به

ظاهر نامساعد این مناطق (مانند آفتاب گرم و طولانی، باد زیاد، کویرها یا نمکزارهای زیاد و وسیع، ماسه های روان و تپه های عظیم ماسه ای و غیره) در جهت مساعد کردن شرایط زندگی و بهبود وضع اقتصادی ساکنان مناطق خشک به ویژه کویری و بیابانی، از نزدیک آشنا شوند و به علاوه، طبق نظریه کارشناس این برنامه (دکتر کردوانی) دریابند، همانگونه که جنگلها و مراتع، منابع طبیعی و تمام نشدنی در مناطق مرطوب هستند، کویرها و بیابانها (نمکزارها، ماسهزارها، بادها و غیره) نیز منابع طبیعی و تمام نشدنی مناطق خشک بوده و مناظر بسیار زیبای آنها (عوارض و اشکال طبیعی در کویرها و بیابانها) از بهترین جاذبه های توریستی برای هر انسان از هر قشر و سنی از جوامع در داخل و خارج از کشور می باشند.

برای تهیه این سریال مستند علمی - تحقیقی تلویزیونی که تاکنون مشابه آن تهیه نشده، آقای دکتر کردوانی گروه اعزامی از سیمای جمهوری اسلامی ایران را به مناطق مختلف کویری و بیابانی ایران، هدایت کرده است از آن جمله: بیابان لوت و حواشی آن، بم و بروات و نرماشیر و ریگان آن، چاه افضل، اشکدر و غیره در استان یزد، دریاچه نمک، ریگ کاشان و روستاهای پراکنده در آن، سمنان، و دشت کویر (کویر مرکزی)، جندق و خور و بیابانک و غیره. پروازهای هوایی این برنامه ها را تکمیل کرده است.

کار صحرایی این سریال در اواخر مهر ماه انجام شده و از آن پس، مسؤولان مربوطه، مشغول کار در آزمایشگاه جهت آماده کردن آن برای نمایش هستند. این سریال که با همکاری دانشگاه تهران سازمان جهاد سازندگی و سازمان جنگلها و مراتع کشور و غیره تهیه شده است، در واقع می تواند نیز کلاس درس خوبی در ۱۳ شماره برای دانشجویان و کارشناسان مراکز آموزشی و پژوهشی کشور در زمینه های مختلف انسانی، طبیعی، اقتصادی و غیره در رابطه با مناطق کویری و بیابانی باشد. این برنامه ابتدا از شبکه ۴ سیمای جمهوری اسلامی ایران پخش خواهد شد. کارگردان این سریال تحقیقی، آقای احمد ظریف رفتار هستند.

● همایش سراسری دانشجویان جغرافیا

اولین همایش سراسری دانشجویان جغرافیا همزمان با هفته بزرگداشت معلم و یاد ائمه اطهار (ع) برگزار شد. این همایش با حضور ۱۲ اردیبهشت ماه سال ۱۳۷۶ در مجموعه آموزشی کرج با شرکت دانشجویان جغرافیا از سراسر کشور با تکیه بر محورهای زیر برگزار گردید:

۱- مسائل جغرافیایی ایران

۲- تکنیکها و ابزار تحقیق و مطالعه در جغرافیا

۳- ارزیابی رابطه بین آموخته‌های دانشگاهی و نیازهای شغلی فارغ‌التحصیلان رشته جغرافیا در این سمینار علاوه بر برگزاری سه میزگرد درباره محورهای همایش، ۹ مقاله علمی نیز توسط دانشجویان ارائه گردید.

شرکت‌کنندگان در سمینار ضمن آرزوی علو درجات برای روح بزرگ حضرت امام راحل (ره) و شهدای عظیم‌النشان انقلاب اسلامی و پایداری، مجد و عظمت نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران تحت رهبری افتخارآمیز حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، موفقیت و سربلندی مسئولان دلسوز کشور از خداوند متعال و اعلام شرکت مجدانه خود در انتخابات ریاست جمهوری نظرات مصوب خود را در قطعنامه زیر مطرح و انتظار اجرای آن را دارند:

۱- همه دانشجویان جغرافیا اعتراض خود را نسبت به جعل نام تاریخی خلیج فارس توسط دانشگاه کمبریج انگلستان اعلام نموده و این عمل را شدیداً محکوم کردند.

۲- رمز موفقیت دانشجویان و اعتلای علم جغرافیا، گسترش فعالیتهای پژوهشی و مطالعه هرچه بیشتر دانشجویان می‌باشد.

۳- گروههای آموزشی جغرافیا بایستی از طرق مختلف از جمله استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی در معرفی علم جغرافیا کوشش نمایند.

۴- از وزارت فرهنگ و آموزش عالی درخواست می‌شود که به منظور تقویت بنیه علمی گروههای آموزشی جغرافیا زمینه‌های لازم را برای ایجاد فرصتهای مطالعاتی فراهم نماید.

۵- با توجه به اینکه درک و فهم مسائل جغرافیا بدون آشنایی به اصول و قوانین فیزیکی و ریاضی امکان ندارد، پیشنهاد می‌شود که در آزمون

سراسری دانشگاهها کد پذیرش جغرافیا در هر دسته گروه آموزشی به‌طور جداگانه منظور شود.

۶- پایان نامه‌های دوره‌های تحصیلات تکمیلی در زمینه مسائلی ایران و در چهارچوب طرحهای پژوهشی هدایت شوند و در تعیین استاد راهنما زمینه تخصصی دانشجویان رعایت شود.

۷- آزمایشگاه اصلی جغرافیا زمین است و در نتیجه سفرها و بازدیدهای علمی در همه گروههای آموزشی جغرافیا باید اجرا شود و دانشگاهها موظف به فراهم نمودن امکانات لازم باشند.

۸- آموزش برنامه‌های کامپیوتر و سیستم اطلاعات جغرافیایی جزو دروس الزامی جغرافیا است و تعداد واحدهای این درس باید افزایش یابد و آزمایشگاههای جغرافیا از این نظر تجهیز شوند.

۹- به منظور تشویق دانشجویان، مسابقات سالانه جغرافیا تحت عنوان المپیاد جغرافیا برگزار شود.

۱۰- در برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاهها بر جنبه‌های علمی و کاربردی تأکید بیشتری شود.

۱۱- فهرست موضوعی دروس به‌گونه‌ای تنظیم شود که از تکرار مطالب در دروس مختلف خودداری شود.

۱۲- کمیته برنامه‌ریزی جغرافیا در وزارت فرهنگ و آموزش عالی منابع امتحانی هر درس آزمون ورودی دوره‌های تحصیلات تکمیلی را مشخص و رسماً به دانشگاهها اعلام نماید و نیز در طراحی سؤالات آزمون از افراد متخصص و صاحب نظر استفاده شود.

۱۳- آزمایشگاهها، کارگاهها و کتابخانه‌های تخصصی گروههای جغرافیا متناسب با پیشرفتهای علم جغرافیا تجهیز شود.

۱۴- در امر تدریس به‌جای استفاده از جزوات، از کتب و مجلات علمی جدید و معتبر استفاده شود.

۱۵- وزارت فرهنگ و آموزش عالی با استفاده از مکانیزمهای مناسب و مقتضی پیشرفت کمی و کیفی گروههای آموزشی جغرافیا را ارزشیابی نماید.

۱۶- به منظور حفظ ارتباط بین فارغ‌التحصیلان جغرافیا، انجمن فارغ‌التحصیلان جغرافیا تشکیل شود.

۱۷- به منظور تبادل نظر علمی و انتشاراتی بین دانشجویان جغرافیا «مجله دانشجویان جغرافیا» با همکاری کلیه گروههای آموزشی جغرافیای دانشگاهها منتشر شود.

۱۸- با توجه به نقش سازنده همایشهای علمی دانشجویی، گروههای آموزشی جغرافیا ترتیبی اتخاذ نمایند که همایش سراسری دانشجویان جغرافیا به‌طور متناوب با کنگره جغرافیدانان ایران، هر دو سال یکبار تشکیل شود.

۱۹- مقرر گردید یک سازمان منسجم دانشجویان جغرافیا زیر نظر انجمن جغرافیایی ایران ایجاد شود. دفتر موقت این سازمان گروه جغرافیا دانشگاه تربیت معلم تعیین می‌گردد. هر دانشگاه تا آخر نیمسال جاری یک نفر نماینده اصلی و یک نفر علی‌البدل انتخاب و به دفتر سازمان معرفی خواهد کرد. لیست افراد اعلام شده به انجمن جغرافیایی ایران جهت تشکیل سازمان مذکور اعلام خواهد شد.

۲۰- با توجه به اینکه مبانی و اصول علم جغرافیا و در مجموع آموزشهای دانشگاهی جغرافیا بر پایه اصول علمی استوار است و دانشجویان در زمینه فنی و مسائل فنی و کاربردی از قبیل کارتوگرافی، نقشه‌برداری، سیستم اطلاعات جغرافیایی، برنامه‌ریزی شهری و روستایی، و نیز اقلیم، ژئومورفولوژی و مسایل زیست‌محیطی آموزش می‌بینند از سازمان امور استخدامی کشور درخواست می‌شود که فارغ‌التحصیلان جغرافیا را از دسته علوم اجتماعی جدا نموده و به‌عنوان یک دسته مستقل به حساب آورند.

۲۱- از مسئولین محترم وزارت فرهنگ و آموزش عالی، رؤسای محترم دانشگاهها و مخصوصاً معاونین محترم دانشجویی درخواست می‌شود تا طبق مصوبه (اساسنامه) وزارت فرهنگ و آموزش عالی در مورد کانونهای علمی حمایت هرچه بیشتر خود را در جهت برپایی و یا فعالیت این کانونها بعمل آورند و بعنوان یک تشکل علمی دانشجویی امکانات لازم را به آنها تخصیص دهند. در خاتمه از جناب آقای دکتر مدقالچی ریاست محترم دانشگاه تربیت معلم، آقای دکتر صراف‌زاده معاون محترم دانشجویی، آقای مهندس آوینی معاون محترم اداری مالی دانشگاه، آقای دکتر بهلول علیجانی ریاست محترم دانشکده ادبیات و علوم انسانی و مدیر گروه آموزشی جغرافیا که در برگزاری چنین سمینار پر بار و آبرومندی همکاری و توجه خاص نبذول داشته‌اند تشکر و قدردانی می‌گردد.

کمیته علمی همایش

مروری بر مجلات و کتب جغرافیایی خارجی

حسین حاتمی نژاد دانشگاه آزاد اسلامی - مشهد

مقالات مندرج در این شماره عبارتند :

- برآوردهای جدیدی از جاذبه ثقلی توسط برنامه‌ریزی خطی. نوشته :
M. E. O, Kelly و همکاران.

- آمار خود - همبستگی (Autocorrelation) فضایی محلی : نتایج
توزیعی و کاربرد. نوشته : J. K. Ord و همکار.

- مدل جاذبه با ضرایب متغیر : تجارت جامعه اقتصادی اروپا با
کشورهای جهان سوم. نوشته : Jie Zhang و همکار.

- فمینیسم (برابری زن و مرد)، رویه معمول (Praxis) و جغرافیای
انسانی. نوشته : Lynn A. Staeheli و همکار.

- مهارت متقاعد ساختن یا یک جغرافیای درونی مسؤلیت. نوشته :
M. Hannah و همکار.

- ثبات کردوری در مدل شجری (Denderinos) حرکات عوامل
ناحیه‌ای. نوشته : Thomas Lux.

- فهرست سالیانه

Journal of Geography in Higher Education

مجله «جغرافیا در آموزش عالی» به علت اهمیت آموزش این دانش در
سطوح بالا بنیان نهاده شد. و به آموزش جغرافیا در تمامی مؤسسات
آموزش عالی در جهان اختصاص یافت. این مجله که در هر سال در سه
نوبت منتشر می‌شود، عرصه‌ای را برای جغرافیدانان و دیگران بدون توجه
به تخصصشان بوجود آورده است، تا بتوانند علایق آموزشی مشترکشان
را به بحث بگذارند و نتایج تحقیقات آموزشی را ارائه نمایند. این مجله از
ایده‌های نو حمایت می‌کند. سردبیران این مجله عبارتند از : میک هیلی
Mick Heale از گروه جغرافیا و زمین‌شناسی کالج آموزش عالی

Geographical Analysis

فصلنامه «تحلیل جغرافیایی» از سوی انتشارات دانشگاه ایالتی آهایو
(آمریکا) سالانه در چهار نوبت در ماههای ژانویه، آوریل، ژوئیه و اکتبر
منتشر می‌شود. این فصلنامه بیشترین تلاش خود را جهت معرفی دانش
جغرافیا به عنوان یک علم کمی و کاربردی صرف می‌کند. با توجه به
اوج‌گیری مجدد روشهای کمی در جغرافیای ایران مطالعه این مجله را به
تمامی دانش‌پژوهان جغرافیا توصیه می‌کنیم. هم‌اکنون (۱۹۹۶) فصلنامه
تحلیل جغرافیایی بیست و هشتمین سال انتشار خود را سپری می‌سازد.
تاکنون ۱۱۲ شماره از این مجله ارزشمند منتشر شده است. سردبیر این
مجله امیلیو کاستی Emilio Casetti از دانشگاه دولتی آهایو است.
دستیاران سردبیر عبارتند از : J. P. Jones III از دانشگاه کنتاکی و
M. E. O, Kelly از دانشگاه ایالتی آهایو.

تعدادی از برجسته‌ترین جغرافیدانان آمریکایی اعضای هیأت تحریریه
این فصلنامه را تشکیل می‌دهند. هزینه اشتراک سالانه آن برای سال
۱۹۹۵ برای کتابخانه‌ها و مؤسسات آمریکا ۹۰ دلار، برای افراد ۳۵ دلار
و برای دانشجویان ۲۳ دلار بوده است. هزینه اشتراک برای متقاضیان
خارج از آمریکا همان ارقام فوق بعلاوه ۵ دلار بابت هزینه پستی است.
داوطلبان اشتراک می‌توانند با آدرس زیر مکاتبه فرمایند :

Ohio State University Press, 1070 Carmack Road,
Columbus, Ohio 43210

چهارمین شماره از جلد ۲۷ فصلنامه «تحلیل جغرافیایی» در اکتبر
۱۹۹۵ در قطع وزیری منتشر شده است. تعدادی نقشه، جدول و نمودار
زینت بخش صفحات آن شده‌اند.

Cheltenham و Gloucester انگلستان و ایفان شفرد Ifan Shepherd از دانشکده جغرافیا و مدیریت محیطی، دانشگاه Middlesex، انگلستان. علاوه بر این دو جغرافیدان، سردبیر دیگری برای آمریکای شمالی به نام Janice Monk از دانشگاه آریزونا و همچنین سردبیری برای استرالیا به نام Iain Hay از دانشگاه فلیندرز استرالیای جنوبی، در نظر گرفته شده است.

اعضای هیأت تحریریه این مجله عبارتند از: مایکل برادفورد از دانشکده جغرافیای دانشگاه منچستر، بریان چاکلی از گروه علوم جغرافیای دانشگاه پلیموت، گوردن کلارک از گروه جغرافیای دانشگاه لانکاستر، لوتیس کریو از گروه جغرافیای دانشگاه ناتینگهام، پاتریشیا دیلی از دانشکده جغرافیای دانشگاه آکسفورد، ونس گاردینر از گروه مطالعات محیطی و جغرافیایی مؤسسه روهامتون، الن جنکینز از مرکز جغرافیا در آموزش عالی دانشگاه آکسفورد بروکس، یان لیونگستن از بخش جغرافیای ن کالج نورثامتون، هاثومتیوس از بخش جغرافیای ن کالج نورثامتون، کارولین میلز از گروه جغرافیا و زمین‌شناسی کالج آموزش عالی چلتنهام و گلوستر، کولین تورن از گروه جغرافیای دانشگاه ناتینگهام، پیتر ویوکیویچ از بخش جغرافیای دانشگاه پلی تکنیک انگلیا.

علاوه بر اعضای هیأت تحریریه فوق، تعدادی از جغرافیدانان کشورهای دیگر جهان به عنوان اعضای مشورتی در نظر گرفته شده‌اند که عبارتند از: پیپ فورر از دانشگاه کانتربری نیوزیلند، ماریا دالرز گراسیامون از دانشگاه اتونومای بارسلون اسپانیا، رادجر بر از دانشگاه تکنولوژی کوئینزلند استرالیا، جان گلد از دانشگاه آکسفورد بروکس انگلستان، پیتر گلد از دانشگاه ایالتی پنسیلوانیای آمریکا، سوزان هانسون از دانشگاه کلارک آمریکا، ران جانستون از دانشگاه اسکس انگلستان، روی جونز از دانشگاه کریتن، پرت استرالیا، راجرلی از کالج کوئین مری و وستفیلد لندن، جان لیدستون از دانشگاه تکنولوژی کوئینزلند استرالیا، لیندامک دوئل از دانشگاه کمبریج انگلستان، دوان نلیس از دانشگاه دولتی کانزاس، منهن آمریکا، لیندایک از دانشگاه یورک، انتاریو، کانادا، جوپاول از دانشگاه موناش استرالیا و دیوید آنوین از کالج بیریک لندن.

علاقه‌مندان محترم جهت اشتراک می‌توانند با آدرس زیر مکاتبه فرمایند.
Carfax Publishing Company, P. O. Box 25,
Abingdon, Oxfordshire OX 14 3UE, United Kingdom
هزینه اشتراک این مجله در سال ۱۹۹۵ برای مؤسسات انگلستان ۲۱۰ پوند و خارج از این کشور ۲۲۰ پوند، هزینه اشتراک شخصی در انگلستان ۵۲ پوند و خارج از این کشور ۶۲ پوند، هزینه‌های فوق شامل هزینه پست هوایی می‌باشد.

نخستین شماره از جلد نوزدهم مجله «جغرافیا در آموزش عالی» در سال ۱۹۹۵ منتشر شده و دارای مقالات زیر است:

— یادداشت سردبیر: هسته یا غذای عمومی برای کرم سیاسی؟ نوشته: M. Bradford

— مباحث و گرایشها در نشر کتب متن: بینش مؤلفین و مؤسسات انتشاراتی جغرافیا. نوشته: جان دیوی John Davey و همکاران.
— تجربه‌ای در تقلید رقابتی در آموزش ژئو مورفولوژی کاربردی. نوشته: A. M. D. Gemmell.

— سنجش چشم‌انداز: جمع‌گرایی اکتشافی در تفسیر محیطی. نوشته: M. J. Haigh و همکاران.

— سخنرانیهای مؤثر بر یکدیگر: نمونه موردی «واحد درسی مفاهیم جغرافیایی» نوشته: D. J. Charman و همکار.

— «پیش از کتابها»: استفاده از یک تمرین حل مسأله برای کشف ارجاعات کتابخانه دانشگاه. نوشته: Clare Madge.

— راهنمایی‌های مشارکتی دانشجویان در تحقیقات میدانی و گردشهای علمی. نوشته: J. Mossa.

— یک آوای خشمگین از بهشت: مکانی کوچک برای تدریس (نمونه جامائیکا). نوشته: L. Young.

— تجمع تکنولوژی کامپیوتر و یادگیری مؤثر بر هم در آموزش جغرافیا. نوشته: M. P. Bishop و همکاران.

— دفترچه‌های یادداشت صحرایی: راهنمایی دانشجویان. نوشته: Simon Lewis و همکار.

— داوری ۱۹۹۴.

معرفی کتاب:

■ Australian Cities (continuity and change)

کتاب «شهرهای استرالیا» «تداوم و تحول» نوشته کلیو فورستر Clive Forster عضو هیأت علمی دانشگاه فلیندرز استرالیای جنوبی در حجم ۱۶۸ صفحه همراه با ۳۰ تصویر سیاه و سفید از سوی انتشارات دانشگاه آکسفورد استرالیا در سال ۱۹۹۶ منتشر شده است. این کتاب برای دوره کارشناسی جغرافیا، مطالعات محیطی، مطالعات شهری، برنامه‌ریزی، جامعه‌شناسی و معماری در نظر گرفته شده و مبتنی بر دیدگاههای جغرافیایی-اجتماعی شهرها تدوین یافته است.

شهرهای استرالیا طی دو دهه سال گذشته تکوین یافته‌اند. در این کتاب، خصیصه‌های آنها طی این دو قرن از نظر بازساخت اقتصادی، تحولات جمعیت‌شناختی و توسعه تکنولوژیکی مورد بررسی قرار گرفته است. خانوارها کوچکتر و دگرگون شده‌اند و مسکن فعلی جوابگوی نیازهای مردم نیست. کارهایی مشکلتراز همیشه شده و ماهیتاً تا حد زیادی تغییر یافته است. وابستگی فزاینده به اتومبیل موجب مصرف زیاد سوختهای فسیلی و افزایش گازهای گلخانه‌ای شده و پول کافی برای خدمات عمومی وجود ندارد.

کتاب شهرهای استرالیا با دیدگاه جغرافیایی به مقولاتی چون عدالت، پایداری اکولوژیکی و راندمان اقتصادی و سیاستهای شهری جاری می‌پردازد. به این ترتیب نقش و ماهیت شهرهای امروز استرالیا مورد

Sage Publications, 6 Bonhill Street, London, EC 2
A 4 PU

■ The Economic Approach to Environmental and
Natural Resources

کتاب رویکرد اقتصادی به منابع محیطی و طبیعی، نوشته:
James R. Kahn برای گروههای اقتصاد، اقتصاد کشاورزی، علوم
محیطی، اکولوژی و سیاست عمومی طراحی شده است. این کتاب در
کاتالوگ ۱۹۹۶ مؤسسه انتشاراتی هارکورت بریس معرفی شده و علاقمندان
به تهیه آن می‌توانند با انتشارات کوکب به آدرس تهران، ص. پ
۸۴۹ - ۱۳۱۴۵ مکاتبه فرمایند.

■ Coastal Environments, An Introduction to the
Physical Ecological and cultural systems of coastlines

کتاب «محیطهای ساحلی، مقدمه‌ای بر نظامهای اکولوژیکی طبیعی و
فرهنگی خطوط ساحلی» نوشته R. W. G. Cater عضو هیأت علمی
دانشگاه Coleraine و Ulster ایرلند شمالی، منابع طبیعی و
زیست‌شناختی خطوط ساحلی را با توجه به نحوه بهره‌برداری از آنها
مورد بررسی قرار می‌دهد. در این کتاب یک رهیافت کل نگر ساحل را به
مثابه یک نظام پیچیده شامل درون ده و برون ده در نظر می‌گیرد. مؤلف بر
جنبه‌های مدیریتی خط ساحلی تأکید می‌ورزد. چاپ اول این کتاب با
حجم ۶۱۷ صفحه در سال ۱۹۹۰ بوده است. علاقمندان جهت سفارش
کتاب می‌توانند با آدرس زیر مکاتبه فرمایند:

Harcourt Brace and Company Limited 24-28, Oval
Rd London, NW1 7DX.

■ An Historical Geography of England and wales

کتاب جغرافیای تاریخی انگلستان و ویلز نوشته
R.A. Dodgshon و R. Butlin جنبه‌ها و مراحل جغرافیای تاریخی انگلند و ویلز را مورد
بررسی قرار می‌دهد. در چاپ اخیر با حجم ۶۲۲ صفحه موضوعات مورد
تحقیق و کارهای جدید کاملاً بازنگری شده است. بویژه برچشم‌اندازهای
فرهنگی و جغرافیایی دوره جنگ تأکید شده و جامعیت و تازگی مطالب آن
را به صورت یک کتاب متن‌درسی درآورده است. علاقمندان می‌توانند
جهت ایتباع این کتاب با انتشارات کوکب به آدرس پستی تهران ص. پ
۸۴۹ - ۱۳۱۴۵ یا انتشارات Harcourt Brace لندن مکاتبه فرمایند.
شایان ذکر است که این کتاب در کاتالوگ ۱۹۹۶ انتشارات هارکورت
بریس معرفی شده است.

تحلیل قرار می‌گیرند. شایان ذکر است که بهای این کتاب ۱۰/۹۹ پوند
بوده و علاقمندان جهت تهیه آن می‌توانند در ایران با انتشارات کوکب به
آدرس تهران ص. پ. ۸۴۹ - ۱۳۱۴۵ و یا آدرس زیر مکاتبه فرمایند:
OUP (Oxford University Press) distribution
Services Saxon Waywest, Corby, Northants N. N 18
QES

■ Spatial Formations

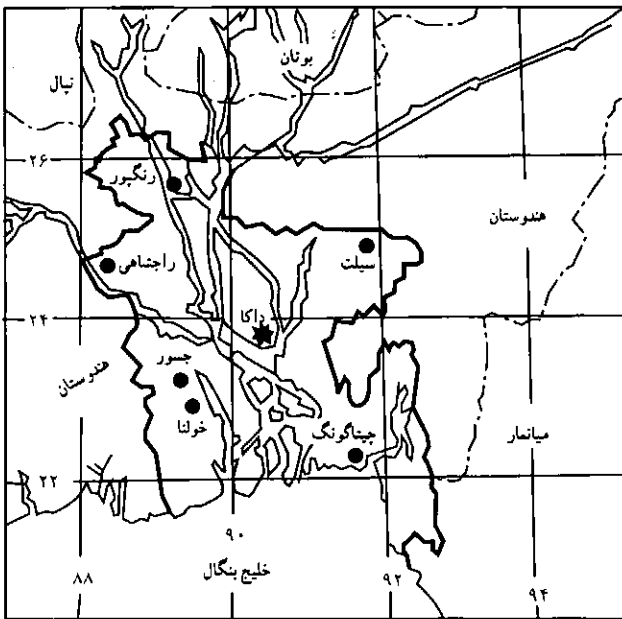
کتاب «شکل بندی‌های فضایی» توسط Nigel Thrift عضو هیأت
علمی دانشگاه بریستول انگلستان به رشته تحریر درآمده است. این کتاب
یک راهنمای اساسی در مورد «نظریه اجتماعی و فضا» می‌باشد. و روابط
میان افراد، مکان و اشیاء را مورد بررسی قرار می‌دهد. این موارد در
جغرافیا و جامعه‌شناسی به صورت منفرد مورد بررسی قرار می‌گیرند. در
حالی که «دریفت» معتقد است مقولات فوق بایستی با هم مورد تحقیق
قرار گیرند. وی تحلیل می‌کند که چگونه فضا توسط عامل اجتماعی
ساخته و نیز بازسازی می‌شود. نویسنده کتاب با تکیه بر نظریه اجتماعی،
روابط فضایی را در چهارچوب فضا و بستر زمان مورد بررسی قرار داده
است. مطالعات موردی از قرون وسطی تا عصر مائین و از جنگ جهانی
دوم تا نظام اقتصاد بین‌المللی کنونی در این کتاب بچشم می‌خورد.
علاقمندان جهت ایتباع این کتاب ارزشمند می‌توانند با آدرس زیر
مکاتبه فرمایند:

Sage Publication 6 Bonhill Street, London EC 2 A
4 PU

■ Spatial Practices, Critical Exploration in Social /
Spatial Theory.

کتاب «اقدامات فضایی، تفحصی انتقادی در نظریه اجتماعی - فضایی»
توسط هلن لیگت Helen Liggett از دانشگاه ایالتی کلیولند و دیوید
سی‌پری David C. Perry از دانشگاه ایالتی نیویورک، بوفالو به رشته
تحریر درآمده است. این کتاب به عنوان یک مجموعه‌ای از مقالات،
دانشجویان را در زمینه علوم سیاسی، جغرافیا، مطالعات شهری و
برنامه‌ریزی هدایت می‌کند. نگارندگان مقالات مندرج در آن، رویکردی
فرامردن و انتقادی به معرفی شهر و فضا و اقدامات و تحلیل فضایی
داشته‌اند. در فصول این کتاب تاریخ و راهبردهای برنامه‌ریزی، شهرهای
محصور و توسعه جدید، نظریات توسعه سرمایه‌داری، تولید و برنامه‌ریزی
شهری مورد بحث قرار گرفته است. این کتاب در حجم ۳۰۴ صفحه از
سوی انتشارات Sage لندن در سال ۱۹۹۵ منتشر شده است. علاقمندان
جهت تهیه این کتاب می‌توانند در ایران با انتشارات کوکب: ص. پ.
(۸۴۹ - ۱۳۱۴۵) مکاتبه فرمایند. یا مستقیماً با آدرس زیر تماس حاصل
فرمایند:

بنگلادش

سعید بختیاری
سازمان گیٹاشناسی

نام رسمی: جمهوری مردم بنگلادش

نام بین‌المللی: BANGLADESH

نام محلی: بنگلادش BANGLADESH

کشور بنگلادش که با ۱۴۳،۹۹۸ کیلومتر مربع وسعت در نیمکره شمالی، جنوب آسیا و شمال خلیج بنگال قرار دارد، در بیشتر نقاط توسط کشور هند احاطه شده و تنها بخش کوچکی از جنوب شرقی آن با کشور میانمار هم‌مرز است. بیشتر نواحی این کشور جلگه‌ای و کم‌ارتفاع توسط جویبارها و شاخه‌های سه رود بزرگ گنگ، براهماپوترا (جمونا) و مگنا زهکشی می‌شود و در حقیقت حدود چهار پنجم این سرزمین بر روی دلتای این سه رود واقع شده است. تنها نقاط کوهستانی بنگلادش در منتهی‌الیه جنوب شرقی این کشور واقع شده و کوه «رنگ تلانگ» با ۹۵۷ متر ارتفاع از سطح دریا در مجاورت مرز میانمار قرار گرفته است.

آب و هوا: بنگلادش از آب و هوایی نیمه‌گرمسیری و پرباران برخوردار است و میانگین دما در گرمترین روزهای سال در ماه فروردین به حداکثر ۲۸ درجه سانتیگراد و در سردترین روزهای سال در ماه دی به حداقل ۱۸ درجه سانتیگراد بالغ می‌شود. میانگین بارندگی سالانه در نواحی شرقی تا ۲۵۰ سانتیمتر، در نواحی غربی ۱۶۵ سانتیمتر و در نواحی شمال شرقی تا ۶۳۵ سانتیمتر نیز می‌رسد. بارانهای موسمی معمولاً موجب بروز سیل‌های دهشتناک در این سرزمین می‌شود. همچنین ایجاد ناحیه کم فشار موسوم به چرخه مدار گانی بر فراز خاک بنگلادش همه ساله طوفانهای بسیار شدیدی را به وجود می‌آورد که با ضایعات و لطمات بسیاری همراه است.

جمعیت: براساس برآوردهای سال ۱۹۹۵ جمعیت بنگلادش بالغ بر ۱۱۹،۲۰۰،۰۰۰ نفر است و تراکم جمعیت نیز ۸۲۸ نفر در کیلومتر مربع می‌باشد. حدود ۱۸٪ مردم ساکن شهرها و ۸۲٪ نیز ساکن روستاها هستند. امید به زندگی در هنگام تولد برای مردان ۵۸/۱ سال و زنان ۵۸/۲ سال است و ۵۱/۴۷٪ جمعیت مرد و ۴۸/۵۳٪ نیز زن می‌باشند.

تولد و مرگ و میر: طبق آمارهای سال ۱۹۹۱ میزان تولد ۳۱/۶ در هر هزار نفر، میزان مرگ و میر ۱۱ نفر در هر هزار نفر، میزان مرگ و میر کودکان ۱۱۱ نفر در هر هزار تولد و میزان رشد جمعیت نیز حدود ۲/۰۶٪ بوده است. در صورت ثابت ماندن این نرخ رشد جمعیت، طی ۲۲ سال جمعیت این کشور دو برابر خواهد شد.

ترکیب نژادی: حدود ۹۷/۷٪ جمعیت را بنگالی‌ها تشکیل می‌دهند و ۱/۳٪ نیز بیهاری می‌باشند. بقیه جمعیت نیز به سایر گروه‌های قومی تعلق دارند. مذهب و زبان: ۸۶/۶٪ جمعیت مسلمان، ۱۲/۱٪ هندو، ۰/۶٪ بودایی، ۰/۳٪ مسیحی و بقیه هم پیرو سایر ادیان می‌باشند. مذهب رسمی نیز اسلام است. زبان رسمی و رایج بنگالی است ولی زبان انگلیسی نیز در سطح وسیعی در ادارات و مراکز بازرگانی مورد استفاده است. پایتخت: شهر داکا با ۷،۱۰۰،۰۰۰ نفر جمعیت (۱۹۹۴) پایتخت کشور بنگلادش است و مهم‌ترین شهرهای آن عبارتند از (۱۹۹۴): چیتاگونگ (۳،۰۰۰،۰۰۰ نفر)، خولنا (۲،۰۰۰،۰۰۰ نفر)، (۱۹۹۱): راجشاهی (۳۲۴،۵۳۲ نفر)، رنگپور (۲۲۰،۸۴۹ نفر)، بهاراب بازار (۱۸۰،۰۱۴ نفر)، جسور (۱۷۶،۳۹۸ نفر)، کومیلا (۱۶۴،۵۰۹ نفر)، سیلت (۱۱۴،۲۸۴ نفر) و سعیدپور (۱۱۰،۴۹۴ نفر).

نوع حکومت: سیستم حکومتی بنگلادش از نوع جمهوری مردمی است و امور قانونگذاری به وسیله پارلمان که دارای ۳۳۰ عضو است انجام می‌شود. رئیس جمهور بنگلادش شهاب‌الدین احمد، و نخست‌وزیر خانم شیخ حسینة واجد می‌باشد که هر دو در سال ۱۹۹۶ به این سمت انتخاب شده‌اند.

قانون اساسی: قانون اساسی بنگلادش در سال ۱۹۷۲ تهیه شده و به موجب آخرین تغییراتی که در سال ۱۹۹۱ در آن صورت گرفته، از قدرت رئیس جمهور تا حد یک مقام تشریفاتی کاسته شده و در عوض نقش پارلمان و نخست‌وزیر تقویت گشته است. به لحاظ تقسیمات کشوری، بنگلادش به چهار استان چیتاگونگ، داکا، خولنا و راجشاهی تقسیم شده و هر استان نیز از تعدادی بخش تشکیل گردیده است.

فعالیت احزاب: فعالیت احزاب در بنگلادش آزاد است و احزاب عمده آن عبارتند از: عوامی لیگ، حزب ملی بنگلادش، حزب جاتیا، جماعت اسلامی و حزب کمونیست.

بنگلادش در سال ۱۹۷۱ میلادی از کشور پاکستان استقلال یافته و روزهای ملی آن عبارتند از: ۲۱ فوریه (روز شهدا)، ۲۶ مارس (روز استقلال) و ۱۶ دسامبر (روز پیروزی). این کشور عضو جامعه ملل مشترک المنافع است و در سال ۱۹۷۴ به عضویت سازمان ملل درآمد است. علاوه بنگلادش در سازمان‌های بین‌المللی متعددی نیز عضویت دارد. کشاورزی و صنایع: حدود ۸۰٪ مردم بنگلادش به امور کشاورزی

اشتغال دارند و بخش مهمی از صنایع این کشور نیز به کشاورزی آن وابسته است. برنج اصلی ترین محصول کشاورزی است و میزان تولید آن در سال ۱۹۹۲ بالغ بر ۲۷/۴ میلیون تن بوده است. سایر محصولات کشاورزی بنگلادش عبارتند از:

(۱۹۹۲): نیشکر، گندم، کُتف، موز، حبوبات، دانه‌های روغنی، ادویه‌جات، میوه درخت نان، انبه، آناناس و چای. میزان صید ماهی نیز بالغ بر ۸۹۲،۷۰۰ تن (۱۹۹۱) بوده است. صنایع بنگلادش بسیار محدود است و تولیدات صنعتی آن عمدتاً شامل (۱۹۹۲): کودهای شیمیایی، فرآورده‌های ساخته شده با کتف، شکر، آهن و فولاد، مواد غذایی، کاغذ، شیشه جام، پنبه و کبریت می‌باشد. در سال ۱۹۹۰ حدود ۸،۰۵۷ میلیون کیلووات ساعت برق تولید شده و به همین میزان نیز به مصرف رسیده است. در همین سال ۱۴۲،۰۰۰ بشکه نفت، ۷۷۷،۰۰۰ تن فرآورده‌های نفتی و ۴،۳۹۲،۰۰۰ متر مکعب گاز طبیعی تولید شده و ۵۵۸،۰۰۰ تن زغال سنگ، ۸،۶۹۰،۰۰۰ بشکه نفت خام، ۱،۸۴۹،۰۰۰ تن فرآورده‌های نفتی و ۴،۳۹۲،۰۰۰ متر مکعب گاز طبیعی به مصرف رسیده است.

نیروی کار: طبق آخرین آمارهای موجود تعداد نیروی کار این کشور حدود ۵۱ میلیون نفر (۱۹۸۹) است که مجموعاً ۴۶/۹٪ جمعیت کل کشور را تشکیل می‌دهد. تعداد افراد بیکار در سال ۱۹۹۳ حدود ۱۰ میلیون نفر بوده است.

ارتش: تعداد افراد ثابت ارتش در سال ۱۹۹۳ بالغ بر ۱۰۷،۰۰۰ نفر بوده که ۸۶/۹٪ آن در نیروی زمینی، ۷٪ در نیروی دریایی و ۶/۱٪ نیز در نیروی هوایی مشغول به خدمت بوده‌اند. هزینه‌های نظامی در سال ۱۹۸۹ حدود ۱/۶٪ تولید ناخالص ملی را تشکیل می‌داده و هزینه سربانه ارتش نیز ۳ دلار بوده است.

واحد پول: واحد پول بنگلادش تاکا است و هر تاکا معادل ۱۰۰ پایسا می‌باشد. در ماه فوریه ۱۹۹۷ هر ۴۰/۵ تاکا معادل یک دلار و هر تاکا حدود ۷۵ ریال محاسبه شده است.

میزان تولید ناخالص ملی: در سال ۱۹۹۳ تولید ناخالص ملی به ۲۵،۸۸۲ میلیون دلار بالغ شده و میزان سرانه آن نیز حدود ۲۳۵ دلار بوده است. ۵۲٪ تولید ناخالص ملی از بخش خدمات، ۳۰٪ از بخش کشاورزی و ۱۸٪ نیز از بخش صنعت بدست آمده است. در سال مالی ۹۲ - ۱۹۹۱ حجم درآمدهای دولت ۹۱،۰۰۱ میلیون تاکا و هزینه‌های آن نیز ۸۰،۸۳۳ میلیون تاکا بوده است. طبق آمار منتشره در سال ۱۹۹۱ میزان بدهیهای خارجی این کشور حدود ۱۲/۱ میلیارد دلار می‌باشد.

واردات: بنگلادش در سال ۱۹۹۲ بیش از ۴ میلیارد دلار کالا وارد نموده که عمدتاً شامل ماشین‌آلات و وسایل نقلیه (۲۱٪)، منسوجات (۲۰٪)،

مواد سوختی (۱۶٪)، مواد غذایی و دام زنده (۱۲٪) بوده و از کشورهای ژاپن (۱۱٪)، امریکا (۷٪)، هنگ کنگ (۷٪)، سنگاپور (۷٪)، هند (۶٪) و چین (۶٪) وارد شده است.

صادرات: در سال ۱۹۹۲ حدود ۲/۲۷ میلیارد دلار کالا از بنگلادش صادر شده که بیشتر شامل کتف و کالاهای ساخته شده از کتف (۲۲٪)، ماهی و فرآورده‌های آن (۸٪)، چرم و پوست (۷٪) و چای (۳٪) بوده و عمدتاً به کشورهای امریکا (۲۹٪)، انگلستان (۸٪)، ایتالیا (۵٪)، بلژیک (۵٪)، سنگاپور (۴٪) و ژاپن (۳٪) ارسال شده است. طبق آمارهای سال ۱۹۹۳، کارگران بنگلادشی مقیم کشورهای خارجی سالانه حدود ۹۰۰ میلیون دلار ارز عاید کشور می‌کنند.

حمل و نقل: خطوط آهن بنگلادش در سال ۱۹۹۱ بالغ بر ۲،۷۴۶ کیلومتر و طول راههای اتومبیل رو آن نیز ۱۹۳،۲۸۳ کیلومتر بوده است. در همین سال ۶۷،۰۰۰ دستگاه اتومبیل سواری و ۶۳،۰۰۰ دستگاه کامیون و اتوبوس نیز مشغول به کار بوده است. همچنین ۷ فرودگاه مجهز با پروازهای زمانبندی شده در این کشور وجود دارد (۱۹۹۳).

جهانگردی: در سال ۱۹۹۱ حدود ۹ میلیون دلار توسط جهانگردان عاید این کشور شده و در عوض شهروندان آن حدود ۸۳ میلیون دلار در کشورهای دیگر خرج کرده‌اند.

ارتباطات: در سال ۱۹۹۲ تعداد ۴/۵ میلیون گیرنده رادیویی (یک گیرنده برای ۲۵ نفر) و ۳۵۰ هزار گیرنده تلویزیونی (برای هر ۳۱۶ نفر یک تلویزیون) وجود داشته و همچنین در سال ۱۹۹۰ حدود ۲۰۵ هزار خط تلفن (برای هر ۵۱۹ نفر یک تلفن) مورد استفاده بوده است. در بنگلادش ۵۵ نشریه روزانه چاپ می‌شود که تیراژ کل آنها به ۱،۲۱۲،۰۰۰ نسخه (۱۱ روزنامه برای هر هزار نفر) می‌رسد (۱۹۹۰).

بهداشت: براساس آمارهای سال ۱۹۹۱ تعداد پزشکان این کشور بالغ بر ۲۱،۰۰۰ نفر (برای هر ۵،۲۶۴ نفر یک پزشک) است و همچنین ۳۴،۳۵۳ تخت بیمارستانی (برای هر ۳،۲۱۸ نفر یک تخت) وجود دارد.

آموزش: تعداد بی‌سوادان بنگلادش در سال ۱۹۹۱ حدود ۶۵٪ افراد بالای ۱۵ سال آن را تشکیل می‌داده و این میزان در میان مردان ۵۵٪ و در میان زنان ۶۷٪ بوده است. جدول زیر فهرست خلاصه‌ای از مقاطع تحصیلی بنگلادش را در سال تحصیلی ۹۱ - ۱۹۹۰ نشان می‌دهد:

سرانه کالری مصرفی: مواد غذایی مصرفی هر نفر در طی سالهای ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۰، بطور متوسط روزانه دارای ۲،۰۳۷ کالری انرژی بوده که ۹۷٪ آن از مواد نباتی و ۳٪ نیز از مواد پروتئینی تأمین شده است. این میزان کالری معادل ۸۸٪ حداقل نیاز هر فرد است که توسط سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) توصیه شده است.

مقطع تحصیلی	تعداد مدارس	تعداد معلمان	تعداد شاگردان	نسبت شاگرد به معلم
ابتدایی (۶ تا ۱۰ ساله)	۴۸،۱۴۶	۲۰۲،۸۴۷	۱۳،۰۳۵،۰۰۰	۶۴/۳
متوسطه (۱۱ تا ۱۷ ساله)	۹،۷۳۱	۱۱۰،۳۱۳	۳،۶۶۲،۰۰۰	۳۳/۲
آموزش حرفه‌ای و تربیت معلم	۱۵۳	۱،۴۴۰	۲۷،۸۹۱	۱۹/۴
آموزش عالی	۹۹۷	۲۳،۳۳۲	۷۶۷،۳۸۵	۳۲/۹

توضیحی بر یک مقاله

مدیر مسئول نشریه رشد آموزش جغرافیا
سلام علیکم،

احتراماً، شماره ۴۰ مجله رشد آموزش جغرافیا مربوط به بهار ۱۳۷۵ مطالعه و مطالب آن مورد استفاده قرار گرفت. در صفحه ۲۶ آن، مقاله‌ای به قلم آقای سعید بختیاری تحت عنوان «گزارش کوتاهی از هفدهمین کنفرانس جهانی کارتوگرافی» درج گردیده بود که متأسفانه پاره‌ای از مطالب آن با واقعیت مغایرت داشت. از آنجائیکه درج مطالب غیرواقعی به‌ویژه مواردی که از نظر ملی حائز اهمیت بوده، خلاف قانون مطبوعات است، خواهشمند است توضیحات ذیل را در شماره بعدی نشریه درج فرمائید.

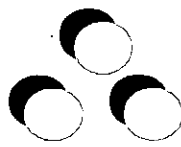
در اولین پاراگراف مقاله آمده است: «از کشور ایران سه مقاله و یک گزارش به کمیته علمی کنفرانس رسیده بود که هیچ‌یک از نویسندگان آنها حضور نداشتند». نویسنده چنانچه حداقل مرور کوتاهی به‌عنوان سخنرانی‌ها می‌کردند، چنین مطلب نادرستی را اظهار نمی‌نمودند. در روز ۸ سپتامبر ۱۹۹۵ طبق برنامه از قبل تنظیم شده، سخنرانی تحت عنوان "Iranian National Atlas Software" توسط اینجانب ایراد گردید که بسیار مورد توجه حضار قرار گرفت. برنامه کلیه سخنرانی‌ها قبل از شروع کنفرانس به تمامی شرکت‌کنندگان داده شده بود و افراد با مطالعه سریع این برنامه‌ها می‌توانستند در سخنرانی‌های مورد علاقه خود شرکت کنند. جالب اینجاست که نام کشور عزیزمان نیز در عنوان سخنرانی مذکور وجود داشت و جای بسی تعجب است که چگونه آقای بختیاری در چنین کنفرانس مهمی از سخنرانی که نام ایران جزئی از عنوان آن بوده است اطلاعی نداشته‌اند؟!

در پاراگراف ماقبل آخر مرقوم گردیده: «از کشور ایران تنها نماینده‌ای از سوی سازمان گیتاشناسی حضور داشت...». لازم است ذکر گردد که تنها عضو

رسمی کشورمان در انجمن بین‌المللی کارتوگرافی، که از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، سازمان نقشه‌برداری کشور می‌باشد و به همین دلیل غرفه‌ای نیز به این سازمان اختصاص داده شده بود. قبل از کنفرانس مذکور وزارتخانه‌ها، سازمانها و مؤسسات مختلف (از جمله مؤسسه گیتاشناسی)، نمونه‌هایی از نقشه‌های خود را به سازمان نقشه‌برداری کشور ارسال نموده بودند تا این سازمان آنها را با استفاده از امکانات خود به معرض نمایش گذارد. مسئولین شرکت‌کننده از طرف سازمان نقشه‌برداری کشور در این کنفرانس به بهترین و شایسته‌ترین نحو غرفه مربوط به ایران را تزئین نمودند و علاوه بر ارائه و نمایش نمونه‌هایی از نقشه‌ها، اطلس‌ها و کتب مربوط به خود، قسمتی از غرفه را نیز به نمایش نمونه‌هایی از سایر سازمانها و مؤسسات اختصاص دادند و بجز این قسمت از نمایشگاه در هیچ قسمت دیگری غرفه‌ای که مؤسسه گیتاشناسی از آن یاد نموده وجود نداشت.

برای روشن شدن مطلب، کپی صفحه‌ای که برنامه سخنرانی اینجانب در آن ذکر شده بود و همچنین کپی‌نامه مؤسسه گیتاشناسی که از سازمان نقشه‌برداری کشور تقاضای انتخاب نقشه‌های خود را برای ارائه در کنفرانس مذکور نموده بود ایفاد می‌گردد. خواهشمند است اقدامات مقتضی را مطابق قانون مطبوعات برای درج این مطالب در همان صفحه مبذول فرمائید.

مجله رشد جغرافیا: ضمن تشکر از نامه آقای بهداد غضنفری به مجله رشد جغرافیا به اطلاع می‌رساند در تماسی که آقای بختیاری تهیه‌کننده گزارش مذکور با دفتر مجله داشتند ایشان اظهار نمودند که منظور از نمایندگان ایران، فقط نمایندگان بخش خصوصی بوده است نه بخش دولتی. امیدواریم آقای غضنفری در این مورد قانع شده باشند.

کتابخانه

قابل توجه دبیران محترم و علاقه‌مندان به اشتراک مجلات رشد تخصصی

دبیران محترم و سایر علاقه‌مندان می‌توانند برای اشتراک هر کدام از مجلات:

رشد آموزش ریاضی
رشد آموزش زیست‌شناسی
رشد آموزش راهنمایی تحصیلی

رشد آموزش شیمی
رشد آموزش ادب فارسی
رشد آموزش زبان

رشد آموزش جغرافیا
رشد آموزش معارف اسلامی
رشد آموزش فیزیک

که از سوی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش انتشار می‌یابد. فرم زیر را تکمیل نموده و به آدرس تهران - جاده آبعلی - خیابان سازمان آب خیابان خورشید - مرکز توزیع انتشارات کمک آموزشی کد پستی ۱۶۵۸۹ - تلفن: ۷۳۳۵۱۱۰ ارسال دارند.

اینجانب با ارسال اصل رسید بانکی شماره **۲۵۰۰** به حساب شماره **۲۵۰۰** بانک صادرات شعبه **۳۰۵۷** جاده دماوند به نام شرکت افست واریز نموده‌ام، متقاضی اشتراک سه شماره از مجله رشد آموزش لطفاً مجله را به آدرس شهرستان **کدپستی** **۷۵-۷۶** می‌باشم. **خیابان** **ارسال فرمایید.** **کوچه**

لطفاً برای هر مجله تقاضای جداگانه ارسال دارید.

مرکز توزیع انتشارات کمک آموزشی

به علت ناقص بودن نشانی پاره‌ای از مشترک‌ها، تعدادی از مجلات ارسالی از دست به مرکز توزیع برگشت داده شده است. مشترک‌هایی که تاکنون مجلات شماره پاییز و زمستان ۷۵ - بجز زیست‌شناسی - را دریافت نکرده‌اند، نشانی دقیق خود را به نشانی تهران، صندوق پستی ۱۶۵۹۵/۱۱۱ ارسال کنند و یا با تلفن ۷۳۳۵۱۱۰ تماس بگیرند.

مرکز توزیع انتشارات کمک آموزشی

رشد آموزش ریاضی

رشد آموزش فیزیک

مجلات
رشد تخصصی
بهار ۷۶
منتشر شد.

رشد آموزش جغرافیا

The
Foreign
Language
Teaching
Journal

معارف اسلام

رشد
آموزش جغرافیا

رشد ادب فارسی

رشد دانشمندی تحصیلی

رشد آموزش شیمی

سال یازدهم - بهار ۱۳۷۶ - شماره ۳۳ - بهار ۱۵۰ تومان

سال پنجم - زمستان ۱۳۷۳ - شماره ۱۲ - بهار ۱۵۰ تومان

برخی از کتابهای جغرافیایی
منتشر شده توسط
انتشارات مدرسه

انتشارات مدرسه

آدرس دفتر مرکزی: تهران، خیابان سیهید قرنی، خیابان شهید محمود حقیقت طلب، پلاک ۳۶
صندوق پستی: ۱۴۱۵۵/۱۹۴۹، تلفن: ۸-۳۲۵-۸۸۱۰۳۲۵، شماره: ۸۸۲۰۵۹۹